

**İNGİLİZ
VE
AMERİKAN BASININA GÖRE
KÜRT İSYANLARI GÜNCEİ
(1923-1938)**

Galip ALÇİTEPE

Aram Yayınları
ŞEVDA Basım Yayın Markasıdır

Baskı Tarihi:
Nisan 2012

Yayın Koordinatörü:
Mehmet Emin TEYMUR

Editör:
Özgür TÜZÜN

Mizanpaj:
Zafer TÜZÜN

Baskı ve Cilt:
Gün Matbaacılık
Reklam Film Basım Yayın San. Tic. Ltd. Şti.
Beşyol Mah. Akasya Sk. No: 23/A
Küçükçekmece İstanbul
Tel: 0 (212) 580 63 81

ISBN: 978-605-5454-41-8

Şevda Basım Yayın
Huzurevleri Mah. Kalem Sok. No: 32 Kat: 3/3
Kayapınar / DİYARBAKIR
Tel: 0 (412) 238 30 71

**İNGİLİZ
VE
AMERİKAN BASININA GÖRE
KÜRT İSYANLARI
GÜNCEİ
(1923-1938)**

DR. GALİP ALÇİTEPE

Aram/Günce

Hrant Dink
ve
Musa Anter'e

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Metinde Yapılan Kısaltmalar

GİRİŞ

- I- Araştırmanın Amacı
- II- Araştırmanın Metodu
- III- Materyal
- IV- Kamuoyu Kavramı
- Giriş Bölümü ile İlgili Dipnot ve Açıklamalar

BÖLÜM-I: KÜRT İSYANLARI HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

I- Cumhuriyet Öncesi Kürt İsyamları Hakkında Genel Bilgi:

- a-Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı
- b-Babanzade Ahmet Paşa İsyanı
- c-Zaza İsyanı
- d-Yezidi İsyanı
- e-Mîr Muhammed İsyanı
- f-Bedirhan İsyanı
- g-Şerif Ahmed Han İsyanı
- h-Garzan İsyanı
- ı-Yezdişer İsyanı
- i-Bedirhan Osman Bey İsyanı
- j-Şeyh Ubeydullah İsyanı
- k-Emin Ali Bedirhan İsyanı
- l-Bedirhaniler ile Halil ve Ali Remo Ağa İsyanı
- m-Şeyh Selim ile Şahabeddin ve Ali İsyanı
- n-Koçgiri İsyanı

II- TC Döneminde Kürt İsyamları Hakkında Genel Değerlendirme

- a-Nasturi İsyanı
 - b-Şeyh Said İsyanı
 - c-Şemdinli İsyanı
 - d-Reşkotan ve Reman İsyanı
 - e-Eruhlu Yakup Ağa ve Oğulları İsyanı
 - f-Pervari İsyanı
 - g-Güyan İsyanı
 - h-Haco İsyanı
 - i-Birinci Ağrı İsyanı
 - j-Koçuşağı İsyanı
 - k-Hakkari-Beytüşşebap İsyanı
 - l-Mutki İsyanı
 - m-İkinci Ağrı İsyanı
 - n-Bicar İsyanı
 - o-Zilanlı Resul Ağa İsyanı
 - p-Zeylan İsyanı
 - r-Tutaklı Ali Can İsyanı
 - s-Oramar İsyanı
 - ş-Üçüncü Ağrı İsyanı
 - t-Buban İsyanı
 - u-Abdulkuddüs İsyanı
 - v-Abdurrahman İsyanı
 - y-Sason İsyanı
 - z-Dersim İsyanı
- Birinci Bölüm ile İlgili Dipnot ve Açıklamalar

BÖLÜM-II: İNGİLİZ VE AMERİKAN BASININDA KÜRT İSYANLARI (1923-1938)

A- Şeyh Said İsyanı:

- 01- 'Türkiye Kürdistanı'ndaki İsyanı Yükseliş Eğilimi', **NEW YORK TIMES**, 25 .02 .1925
- 02- 'Ankara'da Özel Oturum', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 25. 02. 1925.
- 03- 'Anadolu'da Yükselen Amaç ve Değerler', **THE MANCHSETER GUARDIAN**, 25 .02 .1925.
- 04- 'Kürt İsyanı', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 26 .02. 1925.
- 05- 'Kürt Asiler, Diyarbakır'ı Ele Geçirdi', **NEW YORK TIMES**, 26 .02. 1925.
- 06- 'Kürtler'in İsyan Planı' , **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 27 .02 .1925.
- 07- 'Kahire - 26 Şubat, Yahudi Haber Ajansı' , **NEW YORK TIMES**, 27. 02.

1925.

08- 'Dış Haberler', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 27. 02. 1925.

09- 'Türkiye'de İşyan', **THE WASHINGTON POST**, 27. 02. 1925.

10- 'Dış Haberler', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 27 .02. 1925.

11- 'Kürt İsyancılar Yükselişte', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 28 .02. 1925.

12- 'İstanbul - 27 Şubat', **NEW YORK TIMES**, 28. 02. 1925.

13- Raymond FENDRICK, 'Ordu, Kürt İsyanını Bitirmek İçin Seferberlik İlan Etti', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 28. 02. 1925.

14- 'Abdülhamid'in Eski Arkadaşları', **NEW YORK TIMES**, 01 .03 .1925.

15- 'Türkiye, İşyan Nedeni ile Camilerde Yasaklar Getirdi', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 01. 03. 1925.

16- 'Politik Notlar', **THE OBSERVER**, 01 .03. 1925.

17- 'İstanbul - 1 Mart', **NEW YORK TIMES** , 02. 03. 1925.

18- 'Patlama: 160 Ölü', **NEW YORK TIMES**, 02. 03. 1925.

19- 'Kürt İsyanında Belirsizlik', **NEW YORK TIMES**, 03. 03. 1925.

20- Raymond FENDRICK, 'Kürt İsyanı Üç Cephede Birden Yeniden Başladı', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 03 .03. 1925.

21- ' M. HERRİOT'un Lord CREW' i Ziyareti Üzerine', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 04. 03. 1925.

22- Raymond FENDRICK, 'Kürt İsyanı Yüzünden Türkiye'de Kabine İstifa Etti', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 04 .03. 1925.

23- 'Ölüm Mahkemeleri', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 06. 03. 1925.

24- Raymond FENDRICK, 'Kürt İsyanını Bitirmek İsteyen Türk Askeri Acele Ediyor', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 06. 03. 1925.

25- 'Ergani'nin Kaybedildiğine Dair İtiraf', **NEW YORK TIMES**, 06. 03. 1925.

26- 'Nemesis'in Yetiştirdiği Kürt İsyancılar', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 07 .03. 1925.

27- Raymond FENDRICK, 'Kürtler, Kasabaları Alıyor', **DAILY TRIBUNE**, 07.03.1925.

28- Raymond FENDRICK, 'Kürt İsyanı Türk Yurdunu Etkiledi', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 07 .03. 1925.

29- 'Kürtler Yükselişte', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 07. 03. 1925.

30- 'Türkiye: İşyan', **TIME**, 09. 03. 1925.

31- 'İşyan İzleniyor', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 10 .03. 1927.

32- 'Kürt İsyanı', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 12. 03. 1925.

33- Raymond FENDRICK, 'Kürt Süvariler Musul Sınırında', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 12. 03. 1925.

34- 'Kürdistan'da Görünüm', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 13. 03. 1925.

- 35- Marguerite E. HARRISON, 'Kürtler, Bir Başka İsyân Daha Sahneliyor', **NEW YORK TIMES**, 15. 03. 1925.
- 36- 'Kürt isyancılar, Türkler'le Çarpışarak Çekiliyor', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 16. 03. 1925.
- 37- 'Kürt isyancılar', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 16. 03. 1925.
- 38- 'Türkler'in Savaşına 44.000.000 Dolar', **NEW YORK TIMES**, 16. 03. 1925.
- 39- 'Kürt İsyanı', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 17. 03. 1925.
- 40- 'Kürt İsyanı', **THE OBSERVER**, 22. 03. 1925.
- 41- 'Türkiye: Kürt Savaşı', **TIME**, 23. 03. 1925.
- 42- 'Kürt İsyanı Bitiyor', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 24. 03. 1925.
- 43- 'Dış Haberler', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 25. 03. 1925.
- 44- 'Sadakatini İlan Eden Kürt Köyleri Aranıyor', **NEW YORK TIMES**, 25. 03. 1925.
- 45- 'Kürt İsyancıların Durumu', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 28. 03. 1925.
- 46- 'Kürt İsyancıların Başarısı', **THE OBSERVER**, 29. 03. 1925.
- 47- 'Türkiye'deki İsyânla İlgili Çelişkili Haberler', **NEW YORK TIMES**, 30. 03. 1925.
- 48- 'Kürdistan'da Yeni Düzenlemeler', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 31. 03. 1925.
- 49- 'Türkiye, Musul İçin Yeni Bir Antlaşma Öneriyor', **NEW YORK TIMES**, 01. 04. 1925.
- 50- 'İsyancı Kürtler', **NEW YORK TIMES**, 07. 04. 1925.
- 51- 'Kürt İsyanı, İran'a Doğru Yayılma Eğiliminde', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 08. 04. 1925.
- 52- Raymond FENDRICK, 'Kemal'den Düşmana Baskın', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 15. 04. 1925.
- 53- 'Kürt İsyanının Lideri Yakalandı', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 16. 04. 1925.
- 54- 'Rapor: Şeyh Said Yakalandı', **NEW YORK TIMES**, 16. 04. 1925.
- 55- 'Türkiye'de Konu Olan Son Halk', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 18. 04. 1925.
- 56- 'Kürt İsyanının Liderine Ölüm Cezası', **THE WASHINGTON POST**, 18. 04. 1925.
- 57- Alexander NAZAROFF, 'Eski Türk Yönetimi İsyancılara Yardım Ediyor', **NEW YORK TIMES**, 19. 04. 1925.
- 58- 'Türkiye'de Baskı', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 22. 04. 1925.
- 59- 'Türkler Reform Düşünüyor', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 04. 05. 1925.

- 60- 'Türkiye: İsyân Bitiyor', **TIME**, 04. 05. 1925.
- 61- 'İsyancı Şeyh Asılmak İsteniyor', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 21. 05. 1925.
- 62- 'Eski Türk Parlamanter Kınadı', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 26. 05. 1925.
- 63- 'Kürt İsyancıların Dini Hedefleri', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 29. 05. 1925.
- 64- 'Türk Askerleri Terhis Ediliyor', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 02. 06. 1925.
- 65- Raymond FENDRICK, 'Türk Diktatör Düşmanlarını Eziyor', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 05. 06. 1925.
- 66- 'Kürtler'in Gizli Planlarına Dair Hikâyeler', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 09. 06. 1925.
- 67- 'Türkiye'de Tutuklamalar: Komplo Kutusu Açıldıkça Genişleme Eğiliminde', **NEW YORK TIMES**, 13. 06. 1925.
- 68- 'Kürt İsyancıların Mahkemesi', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 29. 06. 1925.
- 69- 'Kürt İsyancı Lider ve Yirmibir Adamı Öldürüldü', **THE WASHINGTON POST**, 30. 06. 1925.
- 70- Roswell LOCKEBAND Jr., 'Ahmet, Barışı Tehdit Eder Şekilde Sesleniyor', **NEW YORK TIMES**, 23. 08. 1925.
- 71- 'Türkiye'de Dervişlere Yasak Geldi', **NEW YORK TIMES**, 05. 09. 1925.
- 72- George SEDES, 'Şeyh, Türkler'in Hristiyanlara Zulmettiğini Söyledi', **CHICAGO DAILY NEWS**, 25. 10. 1925.
- 73- 'Sekiz Kürt Ölümüne Gönderildi', **NEW YORK TIMES**, 30. 12. 1926.
- 74- 'Kürt İsyancı Lider Yakalandı', **NEW YORK TIMES**, 18. 02. 1927

B-Ağrı İsyanı:

- 75- 'Türk Hava Kuvvetleri İle Kürtler Arasında Mücadele', **NEW YORK TIMES**, 07. 06. 1930.
- 76- 'Türk Askerlerini Şehit Eden Beş Kürt Reisi', **NEW YORK TIMES**, 08. 06. 1930.
- 77- 'Kürt İsyancılara Karşı Makineli Tüfek', **NEW YORK TIMES**, 13. 06. 1930.
- 78- 'Türk Kuvvetleri Kürt İsyanını Kırdı', **NEW YORK TIMES**, 14. 06. 1930.
- 79- 'Iraklı Kürt İsyancılar Türk Köylerinde', **NEW YORK TIMES**, 28. 06. 1930.
- 80- 'Lawrence ile Kürt İsyanı Arasındaki İlişki', **NEW YORK TIMES**, 09. 07. 1930.
- 81- 'Ağrı Dağı'ndaki Kan', **TIME**, 28. 07. 1930
- 82- 'Kürt Saldırıları Artıyor', **NEW YORK TIMES**, 07. 08. 1930.

83- 'Türkiye: Petrol Kürtler'de', **TIME**, 25. 08. 1930.

84- 'Kürt Eşkiyalar Ziyaretçilerine Misafirperver Davrandı', **NEW YORK TIMES**, 07. 09. 1930.

C-Dersim İsyanı:

85- 'Kürt İsyanı', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 17. 06. 1937.

86- 'Hükümet Raporlarına Göre 5.000 Ölü', **LOS ANGELES TIMES**, 17. 06. 1937.

87- '5.000 Kürt İsyanında Başarısız Oldu', **THE WASHINGTON POST**, 17.06. 1937.

88- 'Türkiye Kürtler'in Ayaklanma Girişimi ile Karşı Karşıya', **NEW YORK TIMES**, 17. 06. 1937.

89- 'Türkiye'de Sorun', **THE MANCHESTER GUARDIAN**, 19. 06. 1937.

90- Hillarie BELOC, 'Türkiye: 659 Karışıklık', **TIME**, 28. 06. 1937.

91- 'Asi Kürt Teslim Oldu', **NEW YORK TIMES**, 14. 09. 1937.

92- 'Kadın Savaş Pilotu, Türkiye'nin Yardımına Koştı', **CHICAGO DAILY TRIBUNE**, 30. 10. 1937.

Epilog

BİBLİYOGRAFYA

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihinde yaşanan ilk Kürt ayaklanması Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı olup 1806 tarihli ve 24 Temmuz 1923 tarihine kadar toplam on dört isyan yaşanmıştır.

Buna mukabil 1923-1938 yılları arasında irili-ufaklı tam yirmidört ayaklanma gerçekleşmiştir.

Günümüzde de, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en ciddi problemlerinden biri Kürt sorunudur ve ne yazık ki, 1934 Trakya veya 6-7 Eylül 1955 olayları gibi üzeri örtülü kalmış, haklarında bilimsel bağlamda ya sınırlı sayıda çalışma yapılmış ya da hiç değinilmemiştir.

Kürt sorunu ile ilgili akademik kaygı ile kaleme alınmış çalışma da, hemen hemen yok gibidir.

Elinizdeki çalışma 1923-1938 dönemi İngiliz ve Amerikan gazetelelerine dayanmaktadır. Gazetelerde konu ile ilgili tüm haberler, yorumsuz bir şekilde, kronolojik sıralamaya uygun olarak verilmiştir. Böylece okurun etki altında kalmaksızın daha kolay bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Elinizdeki kitap, gerek metod ve gerekse içerik olarak sahasında bir ilk niteliğini taşımaktadır.

Yazımı sırasında tüm kaprislerime katlanan eşim Emine ile kızım Sıla Gizem Bihter ve oğlum Egemen Deniz'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

01. 11 .2011 / İZMİR
DR. Galip ALÇITEPE

METİNDE YAPILAN KISALTMALAR:

A. B. D. : Amerika Birleşik Devletleri.

a. g. e. : adı geçen eser.

bkz. : bakınız.

c. : cilt.

s. : sayfa.

S. : sayı.

S. B. F. : Siyasal Bilgiler Fakültesi.

T. B. M. M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi.

T. B. M. M. G. C. Z. : Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları.

T. C. : Türkiye Cumhuriyeti.

v. d. : ve devamı.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ:

1800'lü yıllardan beri Ortadoğu coğrafyasında çözüm bulunamayan sorunlardan biri Kürt Sorunudur. Mezopotamya'nın en eski halklarından biri olan Kürtler, çeşitli nedenlerden ötürü son ikiyüz yıllık süreç içinde bağlı bulundukları yönetimlere defalarca isyan etmişlerdir.

Sayısı onları bulan isyanlar hakkında ne yazık ki, bilimsel kaygı ve esaslarla yazılmış eser sayısı bir elin parmaklarını aşmayacak kadar azdır. Hele ki, bu isyanların dış basında nasıl yansıdığı ve yer aldığı konusunda hiçbir çalışma yapılmamıştır.

Elinizdeki çalışma bu yönü ile sahasında ilk niteliğini taşımaktadır ve siyasal bilimciler, tarihçiler, sosyologlar, basın mensupları ve hatta hukukçular açısından vaz geçilmez bir öneme sahiptir.

METOD:

Metod konusunda öncelikle belirtilmesi gereken husus, çalışmada Kürt isyanları ile ilgili haberler hakkında hiçbir yorumlamaya gidilmediğidir.

Tersine, okuyucunun, yayınlanan haberleri ardı ardına takip ederek olayların sonuçlarına ve yorumuna kendisinin varması hedeflenmiştir.

Bu durum, yazar açısından bir kolaylık olarak değerlendirilebilir. Bazı okurların sırf bu nedenle eleştirel tutum içine gireceğini söylemek, ke-hânet olmasa gerek. Oysa ki, bu araştırmayı eline alan okur, çıplak haberle karşılaşacak ve ister istemez kendi iç dünyasında sorgulamaya gidecektir.

MATERYAL:

Çalışmanın ana malzemesi, dönemin Amerikan ve İngiliz basınıdır. Amerikan basınında taranan gazete ve dergiler şunlardır:

- 1- Chicago Daily News,
- 2- Chicago Daily Tribune,
- 3- Los Angeles Times,
- 4- New York Times,
- 5- Washington Post,
- 6- Time.

İngiliz basınında taranan gazeteler ise şunlardır:

- 1- Manchester Guardian,
- 2- Observer.

İngiliz basınının daha az irdelendiği yönünde eleştirilerin yapılacağı kuşkusuz kaçınılmaz bir gerçektir. Elektronik ortamda ancak bu kadarına ulaşabildik. Bu nedenle yapılacak eleştirilerin insaf sınırını zorlamaması temenni olunur.

Öte yandan 1923-1938 yılları arasında Anadolu coğrafyasında çok sayıda isyan yaşanmasına karşın yalnızca üç olayın haber değeri taşıdığı gözlemlendi:

- 1- Şeyh Said İsyanı:

Yetmişdört habere rastlandı. Bunun gazetelere göre rakamsal dağılımı şöyledir:

- Chicago Daily News : 1.
Chicago Daily Tribune: 11.
Manchester Guardian: 31.
New York Times : 22.
Observer : 3.
Time : 3.
Washington Post : 3.

- 2- Ağrı İsyanı:

Ağrı İsyanı ile ilgili haber sayısı ondur. Bunun basına yansımaları rakamsal olarak şöyledir:

- New York Times: 8.
Time : 2.

- 3- Dersim İsyanı:

Dersim isyanını konu alan haber adedi yalnızca sekizdir.
Chicago Daily Tribune: 1.

Los Angeles Time : 1.
Manchester Guardian : 2.
New York Times : 2.
Time : 1.
Washington Post : 1.

Şeyh Said İsyanı ile ilgili haber sayısının çokluğunun nedeni, kuşkusuz Musul sorunu bağlantısıdır. Bu isyanın uluslararası nitelik taşıdığı savı, olayla ilgili haber sayısı ile doğru orantılıdır.

KAMUOYU KAVRAMI NEDİR? (*)

Kamuoyu kelimesinin sözlük anlamı, bir sorun hakkında halkın genel kanısı olarak açıklanır⁽¹⁾.

William ALBİG, kamuoyunu, tartışmalı bir konuda ifade edilen fikir ve kanaatler olarak nitelerken⁽²⁾, Harwood CHILDS'e göre, anlaşma ve ayniyet derecesine bakılmaksızın muayyen bir mesele hakkında açıklanmış olan görüşlerin toplamıdır⁽³⁾.

Günlük konuşma dilinde ise kamuoyu denilince, tüm halkın veya en azından halk çoğunluğunun adeta doğuştan sahip olduğu ve görülmeyen bir gücün dürtüsü ile eriştikleri, doğru yolu bilen ve gösteren ve hükümeti her an denetlemek için bekleyen toplu bir kanaate atf yapılmaktadır.

Teknik anlamda kamuoyu, tartışmalı bir kamu sorunu hakkında görüşlerini duyuran, ifade eden kişilerin ve grupların kanaatleridir, bunlar genel nüfusa oranla çoğunlukta da, azınlıkta da olabilir⁽⁴⁾.

Floyd H. ALLPORT, bir davranış olayı olarak ele aldığı kamuoyunun unsurlarını şöyle sıralamaktadır:

- a- Kamuoyu, kişi davranışıdır.
- b- İfadeye dayanır.
- c- Davranış, birçok kişi tarafından ortaya konulur.
- d- Kamuoyu, pek çok kişinin bildiği bir durum ya da konu ile tahrik edilir.
- e- İlgili olduğu durum veya konu, pek çok kişi için önemlidir.
- f- Kamuoyu bir amacı onaylama ya da onaylamama ortak yönünde gelişir ve bir eylemi ya da eyleme hazır olma durumunu temsil eder.
- g- Çoğunlukla, diğer kişilerin de aynı duruma benzer tepkiyi gösterdikleri düşüncesiyle yapılır.
- h- İçerideki tavır ve kanaatler ifade edilir veya hiç olmazsa kişiler bunları ifadeye hazırdır.

ı- Bu davranışları gösteren veya göstermeye hazır olan, kişiler birbirleri ile yan yana fiziksel temas içinde bulunmayabilir.

ı- Hem sürekli hem de geçici nitelikte sözlü kapsam içerirler.

j- Uzun zamanların yerleştiği uyumluluk davranışı değil, yasa ve geleniğin tersine, yeni bir şey elde etme , başarıma veya mevcuda karşı çıkma davranışdır.

k- Ortak amaçlara yönelen çabalar olduğuna göre, çoklukla karşıt taraflarda kümeleşmiş kişiler arasında çatışma niteliğini taşır.

l- Ortak davranışlar, amacın elde edilmesinde etkili olabilecek derecede kuvvetlidir⁽⁵⁾.

‘Kamuoyu, kişilerin doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, amaca doğru eyleme geçme ihtimalini yaratacak kararlılıkta, derinlikte ve nice-likte; büyük önemi olan belli bir durumu, kişiyi veya öneriyi onaylamaları ya da desteklemeleri biçiminde kendilerini ifade ettikleri veya edebilecekleri ve birden fazla kişinin var olduğu durumlarda anlam taşır’⁽⁶⁾.

Kanaatlerin oluşup şekil kazanmasında teknik vasıtaların büyük rolü vardır. Gazete, radyo, tv, film, dergi, kitap, afiş, sergi vb. bu meyandadır. Kitle haberleşme araçları da denilen bu teknik araçlar büyük kitlelere haber temin etmekte ve kişilerden uzaklarda geçen olayları onların gözleri önüne getirmektedir. Bu araçlar, olayları veriş ve yorumlayış şekli ile kamuoyu oluşmasında, şekil kazanmasında önemli etkide bulunmaktadır.

G. BURDEAU’ya göre, ‘kamuoyu hareketini doğuran basındır, hatta kamuoyunu uyarmak, uzmanlar hariç, kimsenin farkında olmadığı şu ya da bu problem üzerine dikkatleri çekmek bir gazetecinin görevidir’⁽⁷⁾.

Basının kamuoyunu etkileme, oluşturma rolü, onun görevleri arasında sayılan şu iki esastan doğar:

1- Aktüel haberleri vermek,

2- Olayları yorumlamak.

‘Fransız Kamuoyunda ABD (1815-1852), konulu bir araştırma yapan René REMOND’un dediği gibi, ‘yayın yapılan her yerde kamuoyu vardır’⁽⁸⁾.

GİRİŞ BÖLÜMÜ İÇİN DİPNOTLAR VE AÇIKLAMALAR:

(*) Bu kısım; Galip ALÇİTEPE, **Kıbrıs Türk Kamuoyu ve Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1960)**, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1993, s. 4-6'dan alınmıştır.

(1) **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**, İstanbul, 1972, c. III, s. 1357.

(2) Seha MERAY, 'Halk Efkarı ve Yoklaması', **S.B.F. DERGİSİ**, 1954, c. IX, S. 3, s. 7.

(3) Nermin ABADAN, **Halk Efkarı, Mefhumu ve Tesir Sahaları**, Ankara, 1956, s. 28.

(4) Yahya AKYÜZ, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara, 1975, s. 6.

(5) Duygu SEZER, **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara, 1972, s. 9-10.

(6) a. g. e., s. 10.

(7) Yahya AKYÜZ, a. g. e., s. 8-9.

(8) a. g. e., s. 9-10

BÖLÜM-I

KÜRT İSYANLARI HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

I- CUMHURİYET ÖNCESİ KÜRT İSYANLARI HAKKINDA GENEL BİLGİ:

İlk Kürt isyanı 1806 yılında gerçekleşen Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı'dır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923'de kurulduğunu dikkate alırsak, bu süreç içinde gerçekleşen isyan adedi onbeştir. Bunlar hakkında kısaca şu bilgileri verebiliriz:

a- Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı:

1806 yılında Süleymaniye Valiliği görevini yürüten Babanzade Aşireti'nden İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra dönemin Osmanlı hükümeti, yine aynı aşiretten Halit Paşa'yı valilik görevine getirdi. Atamanın yanlışlığını ileri süren İbrahim Paşa'nın yeğeni Abdurrahman Paşa, isyan etti. Bu isyan 1808 yılına değin sürdü⁽¹⁾.

b- Babanzade Ahmet Paşa İsyanı:

Bu ilk isyanın bitiminden dört yıl sonra (1812) bir başka Babanzade olan Ahmet Paşa, Abdurrahman Paşa'nın başına gelenlerden dolayı Osmanlı hükümetini sorumlu tuttu ve isyan etti. Arzu edilen sonucun elde edilemediği isyan kısa sürede bitti⁽²⁾.

c- Zaza İsyanı:

1820'de Zaza beylerinin ödemeleri gereken vergileri vermemeleri yüzünden çıkmıştır⁽³⁾.

d- Yezidi İsyanı:

Revandız, Hakkari ve Sincar Dağı civarında yaşayan halk kitlesi, Osmanlı hükümeti tarafından hazırlanıp uygulamaya sokulan bazı düzenlemeleri reddederek 1830'da isyan etti. Bu hareket üç yıl süren çatışmalardan sonra bitmiştir⁽⁴⁾.

e- Mir Muhammed İsyanı:

Soran Aşireti Reisi Mir Muhammed, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da gerçekleştirdiği harekettten esinlenerek 1833 yılında isyan etti. Kendi adına para bastırıp Cuma hutbelerini kendi adına okuttu. Ancak halifeye karşı isyan eden kişinin kafır olacağını söyleyen Molla Hadi'nin düşüncesinin halk arasında yayılması sonunda gücünü giderek yitiren Mir Muhammed, teslim oldu⁽⁵⁾.

f- Bedirhan İsyanı:

Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kaldırılması ile birlikte Osmanlı Devleti yeni bir ordu kurma hazırlıklarına girişti ve bunun için asker toplama kararı alındı. Ancak Bedirhan Bey başta olmak üzere bazı aşiret reisleri bu duruma karşı çıktılar. Öte yandan bugünlerde Osmanlı kuvvetleri Nizip'te Mısır ordusuna yenildi. Konjonktürü uygun bulan Bedirhan Bey, Muş, Hakkari, Hizan, Kars ve Mukus mirleri ile ittifak kurdu ve isyan etti. Ancak ittifakın bozulmasını fırsat bilen Topal Osman Paşa, Bedirhan Bey'i Erüh Kalesi'nde kuşattı. İsyân Bedirhan Bey'in 20 Temmuz 1847'de teslim olması ile sona erdi ⁽⁶⁾.

g- Şerif Ahmed Han İsyanı:

1834'de vergi vermeyi reddeden Şerif Ahmed Han, beraberindekilerle Bitlis'de bazı devlet dairelerini rastgele basmaya başladı. Zayıf ve organizasyondan yoksun bu hareket kısa sürede bastırıldı ⁽⁷⁾.

h- Garzan İsyanı:

Diyarbakır'ın Garzan bölgesindeki bazı aşiretler, 1839'da bulundukları yöreyi ilgilendiren konulardan dolayı isyan ettiler. Hafız Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri bu zayıf hareketi kısa sürede bastırdı ⁽⁸⁾.

ı- Yezdişer İsyanı:

Botan Beyi olan Yezdişer'i amcası Bedirhan Bey'e ihanet etmesi için ikna eden Osmanlı hükümeti, ona arzu ettiği valilik makamını vermedi. Derin bir hayal kırıklığı yaşayan Yezdişer, bir takım ittifak hareketlerine girişti ve 1854'de isyan etti. Bitlis'den Musul'a kadar pek çok yerde hâkimiyeti sağladı ve hatta Ermeni, Süryani ve Rumlar'dan da destek aldı, ancak asker ve cephane sıkıntısı kısa sürede etkisini gösterdi. Barışma bahanesi ile İstanbul'a getirilen Yezdişer, burada tutuklandı. İsyan bu şekilde sona erdi⁽⁹⁾.

i- Bedirhan Osman Bey İsyanı:

1878 ilkbaharında Muş, Bitlis ve Van'da aynı anda isyan patlak verdi. Kısa sürede yayılan hareket, Botan ve Hakkari'de de, etkili oldu. Başlangıçta belli bir lideri olmayan ayaklanma, Bedirhan Bey'in oğlu Osman Bey'in ortaya çıkması ile nitelik kazandı. Bu süreçte Nizip ve Mardin yöresi de ele geçirildi, ancak isyan Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırıldı⁽¹⁰⁾.

j- Şeyh Ubeydullah İsyanı:

1872'de İran'ın Urmiye ve Hoy bölgesindeki Kürt aşiretlerinden vergi almaya kalkışması karşısında halk, vergiyi şeyhlerine ödediğini söyleyerek durumu protesto etti. Nakşibendi tarikatına bağlı olan Şeyh Ubeydullah, otoritesinin sarsılmaması için, Osmanlı hükümetine İran nezdinde tavassut ricasında bulundu. İran, Erzurum Valisi'nin aracılık önerisini reddetti.

Bu arada yaşanan ve kısaca 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, beraberinde pek çok sorunu da getirmişti. Dersim, Mardin, Hakkari ve Behdınan'da ayaklanmalar oldu. Şeyh Ubeydullah yaşanan olaylardan yerel yöneticileri sorumlu tuttu ve Hükümet'e şikayette bulundu ve aynı anda Mekke Emiri, Mısır Hıdivi ve Rus Çarı ile irtibat kurdu. İngiltere'nin Van Konsolosluğu ile temasa geçen Şeyh Ubeydullah, silah yardımı talebinde bulundu. Silah yardımı önerisinin anında karşılık görmesi üzerine 1880'de Şemdinan'da ikiyüzyirmi aşiret reisini toplantıya çağırdı.

1880 yılı Ağustos ayında Mangur Hamza Ağa ile Şeyh'in oğlu Seit Abdülkadir komutasındaki bir grup isyancı sırası ile Mahabad, Meyandiya ve Maraga'yı işgal ettiler. İsyancıların Tebriz'e yaklaşması üzerine İranlı yöneticiler Osmanlı Hükümeti'ni uyardılar. İngiltere ile ortak hareket eden Osmanlı yönetimi, İran'ın uyarılarını dikkate aldı. Yalnız kalan

Şeyh, Şemdinan'a geri döndü. 1881'de tutuklanıp İstanbul'a götürüldü ise de, 1882'de Şemdinan'a kaçtı ve oğulları ile yeniden isyan etti. Oramar Kalesi'nde yakalandı ve Mekke'ye sürgüne gönderildi. Aynı yıl içinde Mekke'de öldü ⁽¹¹⁾.

k- Emin Ali Bedirhan İsyanı:

Bedirhan Bey'in oğullarından Emin Ali ve kardeşi Midhad Bey, 1889'da Trabzon'dan Erzincan'a gitti ve bölgede topladıkları az sayıda insanla bir harekete isyan girişiminde bulundu, ancak plan ve programdan uzak olan isyan başarısızlıkla sonuçlandı ⁽¹²⁾.

l- Bedirhaniler ile Halil ve Ali Remo Ağa İsyanı:

1912 başlarında Cezire'den Botan'a gelen Bedirhanlı Hasan, yeğenleri Süleyman ve Abdülrezzak, isyan çağrısında bulundular ancak bu istek karşılıksız kaldı. Bunun üzerine Midyat'a giden grup Çilik Köyü'nde Ali Remo'nun oğlu Halil Ağa'yı isyana teşvik ettiler Çilik köylüleri, Arabyan Aşireti ve Bedirhaniler'in katılımı ile isyana kalkıştı. Çatışmalar dört ay sürdü. Ancak Süleyman'ın öldürülmesi sonucunda gücünü yitiren Hasan, yeğeni Abdülrezzak'la birlikte Bitlis'e kaçtı ⁽¹³⁾.

m- Şeyh Selim ile Şahabeddin ve Ali İsyanı:

1912'de Şeyh Selim, Bitlis'te Şahabettin ve Ali ile birlikte beşyüz kişilik silahlı bir grup kurdu ve isyan etti, ancak bu kalkışma kısa sürede bastırıldı. Şeyh Selim ve arkadaşları Bitlis'deki Rus Konsolosluğu'na sığındılar. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'ya harp ilan edildikten kısa bir süre sonra ele geçirilen üçlü idam edildiler ⁽¹⁴⁾.

n- Koçgiri İsyanı:

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı günlerde Kürt Teali Cemiyeti başkanı olan Seyyid Abdülkadir, Binbaşı Nowell'in de yardımı ile bir isyan hazırlığı içine girdi. Bu amaçla harekete geçen Veteriner Hekim Nuri Dersimi, Zara, Divriği, Kangal, Hafik, Umraniye, Sincan, Başpınar ve Domurca'nın ilçe merkezleri ile nahiyelerinde cemiyetin birer şubesinin açılmasını sağladı. Yine bu amaç doğrultusunda Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı Yellice nahiyesindeki Hüseyin Abdal Tekkesi'nde toplantı yapıldı. Bu toplantıya Canbegan ve Kurmeşan da dahil olmak üzere pek çok aşiret katıldı. Buradaki görüşmelerde, Sevr Barış Antlaş-

ması'nın tatbiki ve Diyarbakır, Van, Bitlis, Elazığ, Dersim mıntıkalarını içeren bağımsız bir Kürdistan'ın kurulması için silahlı eylem yapılması kararı alındı. Alınan kararlar gereği İmranlı'daki Altıncı Süvari Alayı kuşatıldı ve çatışmalar başladı. İlk anda Alay Komutanı Binbaşı Müştak Bey ile dört er öldürüldü. Altı subay ve doksan er ise teslim oldular. Bu olaydan kısa bir süre sonra 1920 Temmuz sonlarına doğru Misto isimli bir aşiret reisi komutasındaki isyancılar, Zara'nın Çulfa Ali Karakolu'nu basıp, askerleri rehin aldılar. Ağustos ayında Refahiye'de bulunan Şadan aşiret reisi Paşo, büyük bir kuvvetle hareket ederek Kuruçay'dan geçmekte olan müfrezeyi pusuya düşürdü. Bu eylemi başarı ile gerçekleştiren Paşo, ardından Refahiye'yi işgal etti ve kendini Kürt Milli Kuvvetleri Komutanı olarak lanse etti.

20 Ekim 1920'de Dersim'den hareket eden bir grup isyancı, Giresun'dan Eğin'e gelmekte olan jandarma birliğini Kuruçay ilçesi Kamho mevkiinde çatışmaya zorlayarak teslim aldı ve askerlerin cephanelerine el koyarak Dersim'e döndü.

Kürt Teali Cemiyeti'nin faal elemanlarından olan Refahiye Kaymakam Vekili Alişan, Hozat, Çemişgezek ve Ovacık'dan gelen aşiret reisleri ile görüşmelerde bulundu. Bu toplantıdan çıkan sonuç bir muhtıra şeklini aldı ve TBMM'ne iletilmek üzere Dersim Mutasarrıfı Rıza Bey'e verildi. Buna göre;

1- Kürdistan Muhtariyet İdaresi'ne muvafakat eden İstanbul Hükümeti'nin bu konudaki kararıyla ilgili olarak TBMM'nin kararının açıklanması,

2- TBMM'nin aldığı kararı ivedilikle aşiret reislerine bildirmesi,

3- Elazığ, Malatya, Sivas ve Erzincan bölgesindeki hapishanelerde tutuklu bulunan bütün Kürt mahkûmların salıverilmesi,

4- Nüfusun çoğunluğunu Kürtler'in teşkil ettiği bölgelerden Türk asıllı memurların çekilmesi,

5- Koçgiri havalisine gönderilen müfrezenin derhal geri çekilmesi istenmektedir. Ancak toplantıdan hemen sonra Dersim'deki aşiret reisleri arasında anlaşmazlıklar baş gösterdi, bu sırada Meço Ağa ile Diyar Ağa, Dersim Mebusluğu önerisini kabul etti ve Ankara'ya gitti. Bunu gören Kango Oğlu Ahmed Remzi ile Binbaşı Hasan Hayri de, aynı sıfatla TBMM'de görev aldı.

Başsız kalan gruba Seyyid Rıza yön vermeye başladı. 6 Mart 1921'de Umraniye işgal edildi. Bu sırada esir düşen Binbaşı Halis, kurşuna dizilerek öldürüldü. 8 Mart'ta bu defa Kemah'a saldıran grup, şehri ele

geçirdiği gibi kaymakam ve jandarma komutanını da esir aldı. Fırat üzerinde bulunan Şeytan Köprüsü'nü tamir eden isyancılar, Kuruçay ilçesini de bastılar. Pezgavur, Maksudan, Aslanan, Drejan, Atma ve Perçikan aşiretleri, isyancılara katıldı. Giderek güç kazanan isyancılar Koçhisar ilçesinin Cemallı nahiyesini işgal edip TBMM'ye yeni şartlarda bulundular. Bakanlar Kurulu tüm gelişmeleri dikkate alarak, Elazığ, Sivas ve Erzincan'da sıkıyönetim ilan etti.

Merkez ordusu komutanı Nureddin Paşa Genel Kurmay'ın talimatları uyarınca isyanı bastırmakla görevli birliklerin hazırlanması için çalışmalarına başladı ve 11 Nisan'da üç hafif, onsekiz ağır makineli tüfek, 3.200 er, 2.750 tüfek ve 1.250 hayvandan oluşan bir kuvvetle harekate başladı. İsyancıların gücü ise 3.000 kişi olup 2.500'i tüfekli idi. Çatışmalar isyancıların aleyhine gelişti. Kurmeşan Aşireti Reisi Güzel Ağa ilk anda öldürüldü. Bu durum isyancılarda çözümlere neden oldu. 30 Mayıs'ta Lılıç Boğazı'na saldıran isyancılar bir kez daha püskürtüldü. Ayaklanmanın liderlerinden Alışan, Alışır, Baytar Nuri, Paşoğlu Mahmud, Haydar ile otuziki ileri gelen isyancı ve 600 civarında adamı teslim olular ve Sivas sıkıyönetim mahkemesi tarafından tutuklandılar ⁽¹⁵⁾.

II- CUMHURİYET DÖNEMİNDE KÜRT İSYANLARI HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME:

a- Nasturi İsyanı:

1923 sonrasında, İngiltere, işgal altında tuttuğu Musul'u yasal olarak elde edilebilmek için diplomatik görüşmelere olanca ağırlığını koyarken, işgali altındaki toprakları daha da genişletmek ve Hakkari yöresini de dolaylı olarak elde edebilmek için bir takım kışkırtmalara ve askeri hazırlıklara girişti. İngiliz hükümeti, bu amaçla, daha önce Irak'ın kuzeyine yerleştirdiği Nasturiler arasında yoğun bir propagandaya girişti ve onları askeri bir eyleme zorladı. Bu kışkırtmalar sonucunda, Hakkari Valisi Halil Rifat Bey, 7 Ağustos 1924'te keşif için geldiği Hangediği'nde, Nuhup Nasturi Aşireti Reisi Gülyano'nun saldırısına uğradı ve tutsak edildi. Aynı saldırıda İl Jandarma Komutanı Binbaşı Hüseyin Bey'le üç jandarma eri de öldürüldü. Bu olay Ankara hükümetinin büyük tepkisine yol açtı. Bu tepki öyle büyük oldu ki Aşağı Tayyare Nasturileri Reisi Hoşabe valiyi serbest bıraktırdığı halde, TC Hükümeti, Nasturiler'e karşı güç kullanılmasını kararlaştırdı. Böylece 12-28 Eylül arasında Nasturiler'i yeniden Hakkari dışına çekilmeye zorladı.

Hakkari, Lozan’da pazarlık konusu yapıldı. Silahlı çatışma ile değil, görüşme ve antlaşma ile Türkiye sınırları içine alındı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ruslar’ın işgaline uğrayan Çölemerik, 1924’te kurulan Hakkari Vilayeti’nin Merkez İlçesi durumuna getirilmiştir.

1933’te Van iline bağlanan Hakkari, 1936’da yeniden il olunca, Çölemerik kesin olarak, Hakkari ilinin merkez ilçesi olmuş ve bugünkü konumunu kazanmıştır⁽¹⁶⁾.

b-Şeyh Said İsyanı:

Şuşar Gökoğlan nahiyesinin Kırnkan Köyü’ne gelen Şeyh Said, burada Zırkanlı Miralay Selim ve bölgenin tüm önemli adamları ile buluştu. Şeyh burada, ‘kurulduğu günden beri din-i mübin-i Ahmedi’nin temellerini yıkmaya çalışan Mustafa Kemal’le arkadaşlarının, Kur’an ahkâmına aykırı hareket ederek, Allah ve Peygamber’i inkar ettikleri ve Halife-i İslamı sürdükleri için gayr-i meşru olan bu idarenin yıkılmasının tüm İslamlar üzerine farz olduğunu, devletin başında bulunanların ve Cumhuriyet’e tabi olanların mal ve canlarının şeriat-i Ahmedi’ye göre helal olduğuna’ dair bir konuşma yaptı. Buradan Karlıova ilçesi Kanireş Köyü’ne geldi ve aşiret reislerinden isyana hazır olmalarını istedi. Solhan’ın Melakan Köyü’nde Şeyh Abdullah ile isyan planlarını hazırladı. Oradan Piran’a geçti ve 13 Şubat 1925 günü Şeyh’in adamlarından onikisini tutuklamak amacı ile köye gelen jandarmalara ateş açıldı. İsyan böyle başladı. Ayaklanan kitle, ilk önce telgraf tellerini kestiler. 15 Şubat’ta Genç ili Piçar nahiyesine bağlı Hakik Köyü’ne giden Şeyh; Paro oğlu Ömer Ağa kumandasında Butyanlı, Fakih Hasan oğlu Abdülhamid’in kumandasında Mıstanlı, Ömer oğlu Haydar Ağa kumandasında Tavaslı, Tavberli Molla Ahmed kumandasında Sivanlı aşiretleri ile anlaştı ve 16 Şubat’ta Darahni’ye hareket etti. Hiç bir direnişle karşılaşmayan isyancılar, Ziraat Bankası’nı soydular. İçişleri Bakanlığı, 15-16 Şubat gecesi bir yönerge hazırladı. Buna göre, Üçüncü Ordu Müfettişi Kazım Paşa, isyanı bitirmekle görevlendirildi.

İsyancılar yeni cephele açmayı başardılar. Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1- Çapakçur Cephesi:

Can şeyhlerinden İbrahim ve Hasan’la civardaki beyler Çapakçur’un işgaliyle görevlendirilmişlerdi. Cephe komutanlığına Şeyh Şerif tayin edildi. Plana göre, Çapakçur alındıktan sonra, Elazığ’a bu cepheden

gidilecektir. Öte yandan Kiğı'nın alınması da, bu cepheye verilmiş görevlerdendir.

2- Muş Cephesi:

Bu cephenin komutanı Melikanlı Şeyh Abdullah'dı. Görevi; Solhan, Göynük, Varto, Malazgird ve Muş'u alıp, Erzurum ve Bitlis'e yürümekti.

3- Diyarbakır Cephesi:

Bu cephenin komutanı Şeyh Said'dir.

Şeyh Said, 15 Şubat akşamı birlikleri ile Lice'ye hareket etti. Hanili Mustafa ve Hani eski müftüsü Salih de, bu birliğe katıldı ve Hani'yi ele geçirdiler. Diyarbakır'dan Piran'a ilerleyen Binbaşı İbrahim kumandasındaki askeri birlikler, Şeritan Köyü civarında sıkıştırıldı. Lice'ye doğru ilerleyen 21. Süvari Alay Komutanı Yarbay Hüsnü emrindeki müfreze, 17 Şubat akşamı Sis Boğazı'nda baskına uğradı ve Alibardak'a çekildi. Bu müfrezeye yardım amacı ile bölgeye giden kuvvetler, Tepecik ve Mehmetyan Köyleri arasında bir baskına uğradı ve geri çekildi. Bu şekilde Lice yolu, isyancıların eline geçti. Bu yol üzerinde yaşanan çatışmalar sonunda hükümet kuvvetleri, elli esir ve bol miktarda cephane bırakarak bölgeyi boşalttı. Aynı gün, hükümet güçleri Piran ve Hani'ye girdiler. 22-23 Şubat gecesi Hani'de şiddetli çatışmalar oldu. Askeri birlikler, bir top bataryasını mermileri ile bırakarak Diyarbakır'a çekilmek zorunda kaldı. Kaban'a ilerleyen bir süvari alayı pusuya düşürüldü ve tüm alay esir edildi.

Öte yandan Şeyh Şerif, Elazığ üzerine yürüdü. Albay Osman komutasındaki 17. Tugay ağır kayıplar verdi. Elazığ'a giren isyancılar, hapis-haneyi boşalttılar. Müftü Mehmed Efendi'yi Vali olarak atayan Şeyh Şerif, Malatya üzerine yürüme kararı aldı. Bu arada isyancılara tepki gösteren Elazığ halkı hükümet güçlerine yardım kararı aldılar. Neticede isyancılar, 26 Şubat'ta Elazığ'ı boşalttılar.

Muş cephesinde Varto'yu alan Şeyh Abdullah, Erzurum'a yürümek üzere hareket etti.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, 21 Şubat'ta Ankara'da Mustafa Kemal, Başbakan Fethi Bey, Meclis Başkanı Kazım Paşa ve İsmet Paşa ile bir toplantı yapıldı. Toplantı konusunda Meclis'i bilgilendiren Başbakan, alınması gereken önlemleri anlattı ve sıkıyönetim istedi. TBMM, öneriyi oy birliği ile kabul etti.

2 Mart'ta Başbakan Fethi Bey, muhalefetin baskılarına dayanamamaya istifa etti ve 4 Mart'ta İsmet Paşa, başbakanlığa atandı. Aynı gün

isyan bölgesi ve Ankara’da birer İstiklal Mahkemesi kuruldu.

Ankara’nın uygulamaya başladığı sertlik politikası karşısında sıkışan isyancılar, kendilerine çıkış yolu olabileceğini ümit ederek Diyarbakır’a saldırdılar. 7 Mart gecesi Diyarbakır’a saldıran Şeyh Said’e bağlı kuvvetler, kanalizasyon boşluklarından şehre girdilerse de, kısa sürede geri çekildiler. Bu olaydan kısa bir süre sonra üst üste aldıkları yenilgiler, Şeyh Said’e bağlı kuvvetlerde moral bozukluğu yarattı. 14 Nisan günü isyancıların bir kısmı Şeyh Said’i dinlemeyerek dağlara kaçtılar. Bu arada harekete geçen 35. Alay’a bağlı 2. Tabur kuvvetleri, Varto civarındaki Çarpuk Köprüsü mevkiinde Şeyh Said, Şeyh Abdullah, Şeyh Ali, Şeyh Galip, Ceyran beylerinden Kasım, İsmail, Reşid ve beraberindeki yirmibeş kişiyi yakaladılar. Yapılan yargılama sonucunda Şeyh Said ve 29 arkadaşı, 28 Haziran gece yarısı idam edildiler.

Şark İstiklal Mahkemesi Savcısı Ahmed Süreyya Bey (ÖRGEEVREN)’in verdiği bilgiye göre, isyanda, askerlerden 16 subay ve 106 er ölmüş, 17 subay ve 300 er de yaralanmıştır. Komintern kayıtlarına göre, Türkiye’nin maddi kaybı 20.000.000 Lira’dır ⁽¹⁷⁾.

c- Şemdinli İsyanı:

Şeyh Said İsyanı sonunda idam edilenlerden biri de, Osmanlı Meclisi Mebusan üyelerinden Seyyid Abdülkadir’dır. Bu durumu bir kan davası olarak kabullenen oğlu Seyyid Abdullah, İstanbul’dan Şemdinli’ye geldi ve burada amcasının oğlu Şeyh Muhlis’le buluştu. Ünlü kaçaklardan İhsan Nuri ile örgüt kuran ikiliye daha sonra Seyyid Taha da katıldı.

25 Haziran 1925’de Şeytan Köyü’ne davet ettikleri Hudut Tabur Komutanlığı’ndan altı subayı bir olup- bitti sonunda öldürdüler ve ardından Şemdinli’deki garnizonu bastılar.

İsyanı haber alan Albay Ruşen ve Albay Fuad komutasındaki iki piyade alayı yöreye sevk edildi. Bu arada Şemdinli’nin basılacağını öğrenen Jandarma Bölük Komutanı Hilmi, halkı ve memurları şehir dışına gönderdi. 4, 5 ve 6. Seyyar Jandarma Taburları da yardıma geldiler. Oniki gün süren çatışmalar sonunda isyancı hareket tamamen bastırıldı ⁽¹⁸⁾.

d- Reşkotan ve Reman İsyanı:

1925 yılı yaz aylarında jandarma, köyleri silahsızlandırma kararı aldı. Ancak Reşkotan ve Reman Aşiretleri bu duruma karşı çıktılar ve 7 Ağustos 1925 günü isyan ettiler. Çatışma bölgesi Siirt’in batısı ile Sason ilçesi

ve Diyarbakır'ın Silvan ilçesi ile Dicle Nehri'nin kuzeyi idi. 41. Tümen'in bölgeye müdahalesi üzerine isyan kısa sürede sonuçlandı ⁽¹⁹⁾.

e- Eruhlı Yakup Ağa ve Oğulları İsyanı:

Fes yerine şapka giymeyi reddeden Yakup Ağa ile oğulları Misto Halil ve Yusuf, 1926'da Pervari'de isyan ettiler. Ancak, 6 ve 18. Piyade Alayları'nın bölgeye sevk edilmesi üzerine Suriye'ye kaçtılar ⁽²⁰⁾.

f- Pervari İsyanı:

Medrese Köyü'nden Şeyh Abdurrahman'ın Pervari'nin Rûba Köyü'ndeki ağalarla anlaşması sonucu ortaya çıkan onyediyüzlük bir çatışmadır. 1926 yılının yaz aylarında yaşanan isyan sonucunda hem Şeyh ve hem de Rûba Köyü' nün ağaları adamları ile birlikte öldürüldü ⁽²¹⁾.

g- Güyan İsyanı:

Nordüzlü Ebu Bekir ve Lezki ile Livinli İsmail Ağa'yla Şeyh Enver, 1926 yılı Ekim ayında Şeyh Said isyanı sonrası durumu değerlendirip geniş bir alanda isyan çıkartmak ve bu suretle hükümet güçlerinin vuruşma gücünü zayıflatmak kararı aldılar. Ertuş, Güyan, Jirki ve Şerehan aşiretlerinden beşbin silahlı bir milis gücü oluşturuldu. Şimdiki Hakkari'nin merkezi olan Çölemerik'e bir baskın düzenlendi ve aynı anda Beytüşşebap ile Van'a bağlı Nordüz'de çatışmalar başladı. Şeyh Enver 1927 Şubat ayında Beytüşşebap'ı bastı ve ilçedeki tüm memurları ve askeri bölge komutanı Yüzbaşı Nuri'yi esir etti. Aynı anda tüm devlet daireleri yağmalandı ve bu arada iki sınır taburu imha edildi.

Güyan civarında çatışmalara müdahale etmek isteyen 1. Piyade Alayı, Çeme Şeyhan'da baskına uğradı. Helal, Helat, Mihrap ve Drahni köylerinde ikamet eden isyancılar, Ertuş ve Jirkin aşiretinden gelenlerle birleşip 1. Piyade Alayı'na adeta savaş açtı. Alay'ın büyükçe bir kısmı yok edildi. Kalan askerler, isyancıların geri çekilmesinden sonra Beytüşşebap' a yürümeye devam ettiler. Bu arada Nordüzlü Ebu Bekir, kardeşi Lezkin ve Livinli İsmail Ağa Irak'a kaçtılar. Yakalanan isyancıların bir kısmı idam edildi. Kalanlar hakkında af çıkarıldı ⁽²²⁾.

h- Haco İsyanı:

Şeyh Said isyanı sonrası Hükümet, bölgenin nüfuzlu ağalarını Batı Anadolu'ya gönderme kararı almıştı. Bundan rahatsız olan Mardin'in

Nusaybin ilçesi Batıp Köyü'nde yaşayan Heverli Aşireti Resileri, Şeyh Haco ile anlaşarak isyan ettiler. Ancak 1926 yılının soğuk bir Mart günü başlayan isyan, 41. Tümen'in bölgeye gelmesi ile kısa sürede bitti. Şeyh Haco ve oğulları, Suriye'ye kaçtılar ⁽²³⁾.

i- Birinci Ağrı İsyanı:

Askerlik yapmak ve vergi ödemek gibi bazı yükümlülükleri yerine getirmek istemeyen bazı aşiretler 16 Mayıs 1926'da isyan ettiler. Çatışmalar sırasında 28. Jandarma Alayı yenilgiye uğratıldı. Yenilgiye uğrayan Alay, hızla Doğubeyazıt'a çekildi. İki top, çok sayıda araç ve hayvanla bir miktar cephane isyancıların eline geçmişti. Bu başarısızlık nedeni ile Alay Komutanı görevden alındı ve Sarıkamış'ta Divan-ı Harb'e verildi. İhsan Nuri'nin komuta ettiği isyancılarla hükümet güçleri arasında Haziran ayının ortalarında yapılan çatışmaların galibi, bu defa devlet oldu. İsyân, 17 Haziran'da sona erdi ⁽²⁴⁾.

j- Koçuşığı İsyanı:

7 Eylül 1926'da Ovacık, Hozat, Çemişgezek, Erkek, Amutka, Beylan ve Yılan Dağı civarında yaşayan Koçuşığı Aşireti hükümetin vergi vermek ve askerlik hizmeti yapmakla ilgili kararlarını kabul etmeyip isyan etti. Çatışmalar, 30 Kasım 1926'ya kadar sürdü. İsyân sırasında 10 ve 13. Alaylar'dan bir subay, 31 er ölürken, bir subay ve 53 er de yaralandı. İsyancıların büyükçe bir kısmı ölürken 1.084 küçükbaş, 342 büyükbaş hayvan ganimet olarak alındı ⁽²⁵⁾.

k- Hakkari-Beytüşşebap İsyanı:

Livinli İsmail Ağa, Nordüzlü Lezki ve kardeşi Ebu Bekir'le birleşerek bir silahlı güç oluşturma kararı aldılar ve neticede Jirki, Geydan, Güyan ve Mahmuran aşiretlerinden beşbin kişilik bir milis güç meydana getirdiler. 16 Şubat 1926'da Hakkari ve Beytüşşebap'ı bastılar. Birkaç gün süren bir yağma hareketine giriştiler. 4. Seyyar Jandarma Alayı adına Binbaşı Abdullah, Bonyaniş Aşireti Reisi Kerem Zeydan'ı isyancılara karşı hareket etme konusunda ikna etti. Durumdan tedirgin olan isyancılar, Irak'a kaçtılar ⁽²⁶⁾.

I- Mutki Ayaklanması:

Şeyh Said isyanının bitiminden bir süre sonra Mutki bölgesine vergi ve asker toplamak amacı ile gelen bir tabur asker bölgedeki aşiretlerce kısırılıp ateş altına alındı. İsyân da, bu şekilde, 1928 yılının ilkbahar aylarında başlamış oldu. Hur Köyü halkının 14 Temmuz günü kaymakam ve beraberindeki bir jandarma erini öldürmesinden üç ay sonra da bitti ⁽²⁷⁾.

m- İkinci Ağrı İsyanı:

İlk isyanda kaçmayı başaran bir grup isyancı, 13 Eylül 1927'de Doğubeyazıt'a saldırdı. Çatışmalara savaş uçakları da katıldı. Keşif uçuşları yapıldı. Demirkapı, Gevgeve ve Biçare civarlarında, halkın İran'a doğru kaçtığı, uçaklardan aşağı atılan raporlar aracılığıyla bildirildi. Halkın kaçmasını engellemek, önünü kesmek için birlikler kaydırıldı. 15 Eylül'de Gürbulak civarında, kaçan halka ateş açıldı. Çok sayıda kişi öldü. Askerler de zaman zaman baskına uğradı. 16 Eylül'de 29. Alay'a yapılan baskından sonra, hayvanlarının tamamı ile 5 subay esir alındı. Askeri güçlerin saldırılarıyla çoğu sivil halktan, 120'den fazla insan öldürüldü. 200'den fazlası yaralandı. Ayrıca köylülerin 5 binden fazla hayvanına el kondu.

29. Alay komutanı ile Bölük Komutanı Yüzbaşı Nuri ve beş er, ya kaçarak ya da direnişçilerce salıverilerek birliklerine döndü. Direnişçilerin elinde 17 er bulunduğunu söylediler. 29. Alay büyük kayba uğramıştı.

II. Ağrı tedibi, iki tümenle yapıldı. Buna rağmen başarılı olamadılar. İsyancılar İran'a kaçtılar. İsyân, 18 Eylül'de tamamen bitti ⁽²⁸⁾.

n- Bicar İsyanı:

Şeyh Said isyanı sırasında dağlara sığınan ve tüm aramalara rağmen bulunamayan ikibinbeşyüz kişilik bir grup, Diyarbakır'ın Lice ve Hani ilçelerinin kuzeyi, Kulp'un batısı, Murat Suyu'nun güneyi ile Palu'nun doğusunda isyan ettiler. İlk çatışmalar 7 Ekim 1927'de başladı. Otuz gün sonunda ikibin isyancı öldürüldü ⁽²⁹⁾.

o- Zilanlı Resul Ağa İsyanı:

Siirt'in Erüh İlçesi Lido nahiyesindeki bir köyden Resul Ağa ve kardeşi Agid'in tutuklanması istemine Zilan ve Bekiran aşiretleri tepki gösterdiler. Güveşili Köyü'nden Tahir Reşo ve iki kardeşi isyan ettiler. Çatışmalar, 1. ve 10. Seyyar Jandarma Alayları ile bazı aşiretlerin de katılımı sonunda iki ay içinde bitti ⁽³⁰⁾.

p- Zeylan İsyanı:

2 Haziran 1930'da Ermeni asıllı Abraham Paşa, Ercişli Seyyid Abdülvehhab kardeşi Seyyid Resul, Halid ve kardeşi Ferzende, Tahir Asaf, Said, Kör Hüseyin Paşa oğullarından Mehmed ve Nadir, Şeyh Abdurrahman, Emin Paşa oğullarından Burhan ve Ömer, Dinamolı ve Burundu'nun liderliğinde Van'dan Zeylan ve Celali, Muş'tan Hayderan ve Banuki, Siirt'ten Bekiran ve Bitlis'ten Adaman aşiretlerinden toplanan binbeşyüz kişilik bir kuvvet, Kürdistan'a muhtariyet ve bağımsız Ermenistan sloganı ile isyan etti.

18. Piyade Alayı, 4. Süvari Alayı ve Seyyar Jandarma Taburu ile Derviş Bey aşireti ve Şıkkanlı Aşireti'nden otuz kişilik bir silahlı milis kuvveti duruma müdahale ettiler. İsyân ancak 18 Eylül'de bastırıldı. İsyanı kaşıyan altı aşiretin köylerinin tamamı bir daha geri dönülemeyecek şekilde yakıldı ⁽³¹⁾.

r- Tutaklı Ali Can İsyanı:

Ali Can'ın silahlandığı ve başlarına fes giydirdiği kırkbeş kişilik bir grup, 7 Temmuz 1930'da Ağrı'nın Tutak İlçesi Esiresen Köyü'nde Seyidhan ekibi ile birleşerek yetmişbeş kişiden oluşan bir kuvvete dönüştü ve isyan ettiler. İsyanın dördüncü ayı dolarken Ali Can teslim olmak istedi ise de, jandarma tarafından vurularak öldürüldü. Bu olaydan kısa bir süre sonra bir köy baskınında Seyidhan da öldürüldü ⁽³²⁾.

s- Oramar İsyanı:

16 Temmuz 1930'da Şeyh Ahmed Barzani'ye bağlı Molla Hüseyin Şerif, Oramar, Şat, Şemdinan ve Herki istikametinde Türkiye sınırlarını ihlal etti. Bölgedeki aşiretlerden Binavikli Ahmed ve Sikanlı Hacı İbrahim bu eylemi destekledi. Yedinci Kolordu üç kol üzerinden Oramar'ı kuşattı. Kasım, Kerim ve Ferhad Ağalar devlet güçlerinin yanında yer aldılar. Çatışmalar 10 Ekim 1930'da sona erdi. İsyanıların çok büyük bir kısmı İran, Irak ve Suriye'ye kaçtılar ⁽³³⁾.

ş- Üçüncü Ağrı İsyanı:

Yüzbaşı İhsan Nuri ve Ermeni asıllı Zılan Bey, Hesik Aşiret Reisi İbrahim Bro Telli'nin desteğini alarak İran sınırını aşp Türkiye'ye girdiler. Şıpkanlı, Hayderanlı, Milanlı, Hasenanlı, Zerkanlı, Cibranlı ve Mokorlu aşiretleri de bu oluşuma katıldı. Askeri birliklerin yetersizliğinden yararlanarak Ağrı Cumhuriyeti'ni kurdular.

Küçük Ağrı Dağı o dönemde İran toprağı idi. Bu nedenle İran'la sağlanan diplomatik girişimler sonunda Türk ordusu sınır ötesi harekata başladı. 1 Temmuz 1930'da sözü geçen dağı kuşatan Türk birlikleri, 7 Eylül'de genel taarruza geçti. Çatışmalar 25 Eylül'e kadar sürdü. İbrahim Bro Telli öldürölürken, Simikanlı Timur, Musa Lezgi, Tosun Ağa, Halit Ağa ve Ali Aksu yakalandılar. Zilan Bey ile İhsan Nuri ise İran'ın iç kesimine kaçmayı başardılar ⁽³⁴⁾.

t- Buban İsyanı:

1934'de Hükümet, yol parası adı altında yeni bir vergi almaya karar verdi. Bitlis'in Mutki ilçesinin dağılık bölgesinde oturan Buban Aşireti'nin Turi Köyü'nden Reşid, Hersemuhan Köyü'nden Abdölaziz ve Nebemek Köyü'nden Çeçen, bu karara itiraz ederek isyan ettiler. Seyyar Jandarma ve yerel halktan bazı güçlerin yardımı ile isyan kısa sürede sona erdi. İsyancıların çok büyük bir kısmı öldürölürken hayatta kalan kadın ve çocuklar Batı illerine sürölüdü ⁽³⁵⁾.

u- Abdulkuddüs İsyanı:

Nakşibendi tarikatından Abdulkuddüs, 1935'te Siirt'in Kozluk bölgesinde dinsel temelli bir isyan hareketine girişti. Bir yıl süren çatışmalardan sonra, Abdulkuddüs ve yardımcıları, Suriye'ye kaçtılar ⁽³⁶⁾.

v- Abdurrahman İsyanı:

1935 yılında Siirt'in Baykan ilçesine bağılı Melekan nahiyesindeki tuz ambarlarından hırsızlık yapılması üzerine güvenlik kuvvetleri bölgede arama-tarama işlerine girişti. Ancak Ali Yunus oğlu Abdurrahman ve arkadaşları duruma müdahale ettiler. Bu olay Siirt'in Molla Şeref, Miryan ve Navalan bölgesinde iki yıl süren bir isyana dönüştü ⁽³⁷⁾.

y- Sason İsyanı:

1925 yılında yaşanan Şeyh Said isyanına katılan bazı isyancılar, meydana gelen çatışmalar sonunda Sason'da dağlara sığındılar. 1932'de burada bir isyan çıkacağını haber alan hükümet, 2. Alay ve 2. Seyyar Jandarma Taburu ile hareket düzenlemeye karar verdi. Eylül ayında askeri birlikler harekete geçti. Bölgede yapılan aramalarda tahminen ikiyüze yakın silah toplandı.

1933 Temmuz ayında tütün imhasına gitmekte olan tekel memurları, Halikan ve Harrabak'da engellemelerle karşılaştı, ancak Muş'daki 7.

Seyyar Jandarma taburu müdahalede yetersiz kaldı.

1935’de hayvan sayımı ile ilgili bölgeye gelen memurlara engel çıkarıldığı gibi olayları önlemek isteyen Kaymakam ve Müftü de öldürüldü. Bu yeni konsept karşısında 2. Tümen birlikleri, 7. ve 10. Seyyar Jandarma taburları harekate giriştiler. Çatışmalarda 1 jandarma, 4 sivil; isyancılardan 27 kişi öldürüldü. 6 isyancı yaralanırken 59’u yakalandı, 890 kişi ise teslim oldu. Kış nedeni ile yarım kalan hareket, 1936 yaz aylarında yeniden başladı. 10 Temmuz 1936’dan sonra Beşiri, Silvan ve Garzan’a nakledilen halkın göçmen muamelesine tutulmak kaydı ile iskan ettirilmelerine karar verildi.

İşyan bölgesi, yasak topraklar olarak ilan edildi ve bölge halkı, Bakanlar Kurulu kararıyla Eskişehir, Koceli, Zonguldak, Çankırı, Bolu, Bursa, Bilecik, Kütahya, Afyon, Balıkesir, Aydın, Manisa, Burdur, Isparta ve Muğla illerine gönderildi. İskan işi bittikten sonra 23 Kasım 1936’da askeri hareket başladı ve Harpak, Norşin, Silent ve Torho’da şiddetli çatışmalar yaşandı. Neticede 137 isyancı ölürken, 42 kişi yaralandı. 900 kişi ise teslim oldu ⁽³⁸⁾.

z- Dersim İsyanı:

Dersim İsyanı ya da Dersim Ayaklanması, şu anki adıyla Tunceli ilinde 1937 yılında meydana gelen geniş kapsamlı isyandır. Bu isyanı bastırmak için Türkiye Cumhuriyeti tarafından düzenlenen hareket Dersim Harekâtı’dır. Dersim Soykırımı olarak da anılır.

İsyanın nedenleri ve İsyan öncesi genel durum

Osmanlı döneminde yüzyıllarca yurtluk ve ocaklık biçiminde özerk olarak yönetilen Dersim Bölgesi’nde, özellikle Tanzimat’tan sonra, merkezi yönetimin güçlendirilmesi amacına yönelik düzenlemelere karşı sık sık ayaklanmalar çıkmıştır (1847, 1877-78, 1885, 1892, 1893-95, 1907, 1911, 1916)

Bölge, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla özerkliğini kaybetti. Aşiretler, yönetimin ellerinden alınmasına karşı çıkmış; vergi vermek, askere gitmek gibi çeşitli zorunlulukları ise uygun bulmamıştır.

1930’ların ilk yarısında bölgede meydana gelen ayaklanmalar bastırıldıktan sonra, 25 Aralık 1935 tarihli 2884 sayılı Tunceli Vilayeti’nin İdaresi Hakkında Kanun çıkarıldı. Buna göre Tunceli iline bir askerî vali atanacaktı. Aynı zamanda 4. Genel Müfettiş sıfatını alan Vali General Abdullah Alpdoğan’ın geniş yönetsel, askeri ve yargısal yetkileri vardı. Ayrıca Alpdoğan’ın çok sert ve otoriter biri olması da isyanı tetikledi. Alpdoğan, düzeni sağlamak ve gü-

venlik açısından gerekli gördüğü durumlarda ilde yaşayan kişileri ve aileleri, il sınırları içinde bir yerden bir başka yere göndermeye ve il sınırları içinde oturmalarını yasaklamaya da yetkiliydi.

Yasanın uygulanmaya başlamasıyla 1937 başlarında yeni olaylar çıktı. Bölgede güvenlik sağlanamadı ve hükümet otoritesi kurulamadı. Bu sırada Suriye sınırına yakın bölge ve illerde de benzer olaylar görüldü.

Dersim Harekâtı

Ayaklanma, Ocakzade (Ehlibeyt soyu) kökenli ve Şeyh Hasan aşiretine mensup olan Abasan aşireti reisi Seyit Rıza önderliğinde, asker ve vergi vermek istemeyen diğer aşiretlerce de desteklenen bir grup tarafından, 20-21 Mart 1937 gecesi, Harçık köprüsünün yıkılması, köprüyle Kahnut Bucağı arasındaki telefon hattının kesilmesi ve bölge askeriyesine düzenlenen saldırı ile başladı. Askeriyedeki bütün askerler öldü. Askeriye yakıldı. Bunun üzerine resmen isyan başladı. İsyen bölgenin coğrafi durumu nedeni ile büyüdü. Ayaklanmayı Kureyşan aşireti başlattı ve özellikle Demenan, Haydaran ve Yusufan aşiretlerinin katılımı ile iyice genişledi. Ayaklanmaya toplam yaklaşık 6.000 kişilik bir grup katıldı.

General Abdullah Alpdoğan'ın isyanı bastırmak için düzenlediği ilk harekât büyük başarısızlıkla sonuçlandı. Aşiretler ise bunun verdiği moralde tamamen silahlандı. Bu yüzden isyanı bastırmak iyice zorlaştı. Abdullah Alpdoğan yanına aldığı 20.000 asker ile bölgeye gitti, fakat dağları bir türlü aşamadı. Bunun sonucunda gerekli olanın bir hava saldırısı olmasına karar verdi. Gerekli onayı alınca Sabiha Gökçen'i davet etti. Sabiha Gökçen de kabul edip Hava Kuvvetleri'nden 3 uçak filosu ile havadan saldırı gerçekleştirdi. İsyancıların saklandıkları en büyük yer olan Laş mevkiini yerle bir etti.

Yapılan harekât başarı verince, askerler bölgeye girmeyi başardı. Bunun üzerine Seyit Rıza, Haydaran, Kureyşan, Demenan, Yusufan, Kırgan aşiretleri reisleri teslim oldu ve harekât, 13 Eylül 1937'de sona erdi. Ayaklanmayı bastıran bu askeri harekât, Dersim Harekâtı olarak adlandırılır.

Askeri harekâttan sonra yapılan yargılama 15 Kasım 1937'de sona erdi. Ayaklanmanın lideri Seyit Rıza ile 6 kişi idam edildi. Çok sayıda ayaklanmacı değişik hapis cezalarına çarptırıldı. Ancak olaylar durulmadı ve 1938'de Kureyşan aşireti intikam için diğer aşiretleri silahlanmaya davet etti ve ikinci isyan başladı. Bunun üzerine başlatılan ikinci askeri harekât ile Eylül 1938'de ayaklanma tamamen bastırıldı. Direniş amacıyla kırsal alanda kalanların direnişi ise 1948'e kadar sürmüştür ⁽³⁹⁾.

BİRİNCİ BÖLÜM İÇİN DİPNOT VE AÇIKLAMALAR:

(1) Ahmet KAHRAMAN, **Kürt İsyanları, Tedip ve Tenkil**, İstanbul, 2004, s.36; Faik BULUT, **Dar Üçgende Üç İsyan**, İstanbul, 2009, s.154; Gerard CHALLAND- David Mc DOWALL, **A People Without A Country, The Kurds and Kurdistan**, London, 1980, s.18; **Kendi İfadesiyle PKK Kimdir, Ne Yapmak İstiyor**, MGK Yayını, Ankara, 1994, s.749; Şadillili Vedat, **Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar-I**- Ankara, 1980, s.26-27.

(2) Şadillili Vedat, a.g.e., s.27.

(3) aynı eser, s.27.

(4) aynı eser, s.28.

(5) Ahmet KAHRAMAN, a.g.e., s.36-37; Faik BULUT, a.g.e., s.155-156; Gerard CHALLAND-David Mc DOWALL, a.g.e., s.18-20; **Kendi İfadesiyle PKK Kimdir, Ne Yapmak İstiyor**, s.749; Şadillili Vedat, a.g.e., s.28

(6) Ahmet KAHRAMAN, a.g.e., s.39-40; Faik BULUT, a.g.e., s.161-165; Gerard CHALLAND-David Mc DOWALL, a.g.e., s.20-22; Hakan ÖZOĞLU, **Kurdish Notables and The Ottoman State**, New York , 2004, s.70-72; **Kendi İfadesiyle PKK Kimdir, Ne Yapmak İstiyor**, s.749; Şadillili Vedat, a.g.e., s.28-29.

(7) Şadillili Vedat, a.g.e., s.29.

(8) aynı eser.

(9) Ahmet KAHRAMAN, a.g.e., s.42; Gerard CHALLAND-David Mc DOWALL, a.g.e., s.22-23; **Kendi İfadesiyle PKK Kimdir, Ne Yapmak İstiyor**, s.749; Şadillili Vedat, a.g.e., s.30.

(10) Ahmet KAHRAMAN, a.g.e., s.45.

(11) Ahmet KAHRAMAN, a.g.e., s.46; Bletch CHİRGUH, **Kürt Sorunu**, İstanbul, 2009, s.41; Celile Celil, **1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması**, İstanbul, 1998, s.87-124; Celile Celil, **Kürt Halk Hareketinden 13 İlginç Yaprak**, İstanbul, 2007, s.37-56; Gerard CHALLAND-David Mc DOWALL, a.g.e., s.23-24; Hakan ÖZOĞLU, a.g.e., s.72-76; David Mc DOWALL, **A Modern History of The Kurds**, London, 2007, s.53-59; **Kendi İfadesiyle PKK Kimdir, Ne Yapmak İstiyor**, s.749; **Kürd Soruşturması**, Ankara, 1992, s.121; Şadillili Vedat, a.g.e., s.30-32.

(12) Lütfi Ahmet Ramiz, **Emir Emin Bedirhan, 20. Yüzyılın Başlarında**

Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek, İstanbul, 2007, s. 11 v.d.; Şadillili Vedat, a.g.e., s.32-33.

(13) a.g.e., s.33-34.

(14) a.g.e., s.35.

(15) Ahmet KAHRAMAN, a.g.e., s.267-274; Ali Osman SÖNMEZ, **Türk Siyasetinde DEP Depremi**, Ankara, Basım Yılı Belli Değil, s.5-17; Baki ÖZ, **Belgelerle Koçgiri Olayı**, İstanbul, 1999, s.7 v.d.; Dursun EVREN, **Koçgiri Kürt Aşiretleri Demokratik Mücadelede**, İstanbul, 2008, s.7 v.d.; Ergün AYBARS, **İstiklal Mahkemeleri**, İzmir, 1988, c.I-II, s.118-119; **Koçgiri Halk Hareketi (1919-1921)**, Ankara, 1992, s.38-104; **Kendi İfadesiyle PKK Kimdir, Ne Yapmak İstiyor**, s.749; Mustafa BALCIOĞLU, **İsyan: Koçgiri, Pontus Bir Paşa: Nureddin**, İstanbul, 2003, s.11 v.d.; Nuri DERSİMİ, **Kürdistan Tarihinde Dersim**, Diyarbakır, 1992, s.116-164; Şadillili Vedat, a.g.e., s.35-50; Uğur MUMCU, **Kürt-İslam Ayaklanması (1919-1925)**, İstanbul, 1991, s.34-53; Uğur MUMCU, **Kürt Dosyası**, İstanbul, 1994, s.34 v.d.

(16) Faik BULUT, a.g.e., s.297-366 ; Şadillili Vedat, a.g.e., s.50-67.

(17) Ahmet KAHRAMAN, a.g.e., s.147-176; Ahmet YILDIZ, **Ne Mutlu Türk'üm Diyebilene**, İstanbul, 2001, s.245-247; Ali Osman SÖNMEZ, a.g.e., s.22-27; Aziz AŞAN, **Şeyh Said Ayaklanması**, İstanbul, 1991, s.11-31; Bilal ŞİMŞİR, **Kürtçülük-II**, İstanbul, 2009, s.125-139; Bletch CHIRGUH, a.g.e., s.65-68; Ekrem Cemil Paşa, **Muhtasar Hayatım**, Ankara, 1992, s.53-60; Ergün AYBARS, a.g.e., s.293-352; Faik BULUT, **Türk Basınında Kürtler**, İstanbul, 2005, s.146; Felat ÖZSOY-Tahsin ERİŞ, **1925 Kürt Direnişi Öncesi ve Sonrasıyla**, İstanbul, 2007, s.107-234; Gerard CHALLAND-David Mc DOWALL, a.g.e., s.52-54; İlhami ARAS, **Adım Şeyh Said**, İstanbul, 1997, s.11 v.d.; **Kendi İfadesiyle PKK Kimdir, Ne Yapmak İstiyor**, s.750; Kemal Mazhar Ahmed-M.Arsenovic HARETYAN, **1925 Kürt Ayaklanması**, İstanbul, 1991, s.19 v.d.; **Kürd Soruşturması**, s.27-29; Martin van BRUÏNESSEN, **Agha, Shaikh and State: The Social and Political Structures of Kurdistan**, London, 1992, s.265-299; Mehmet AYDOĞAN, **İç İsyanlar ve Şeyh Said İsyanı**, İstanbul, 2007, s.11 v.d.; Mehmet BAYRAK, **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları, Şeyh Said İsyanı**, Ankara, 1992, s.7 v.d.; Mehmet BAYRAK, **Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar**, Ankara, 1993, s.452-466; Mehmet BAYRAK, **Açık-Gizli, Resmi-Gayri Resmi Kürdoloji Belgeleri**, Ankara, 1994, s.256-257; Metin TOKER, **Şeyh Said ve İsyanı**, İstanbul, 1968, s.38 v.d.; Mustafa FIRAT, **Siyasi Bir Cinayetin Anatomisi, Mehmed Şerif FIRAT Olayı ve Kürt Sorunu**, İstanbul, 2010, s.221-443; Müfit YÜKSEL, **Kürdistan'da Değişim Süreci**, Ankara, 1993, s.156-160; Nader ENTESSAR, **Kurdish Ethnonationalism**, London, 1992, s.83 v.d.; Nurer UĞURLU, **Kürtler, Şeyh Said İsyanı, Kürt Milliyetçiliği**, İstanbul, 2006, s.17 v.d.; Nurettin ZAZA, **Bir Kürt Olarak Yaşamım**, İstanbul, 1993, s. 99 -

100; Nuri DERSİMİ, a.g.e., s.165-177; Ömer Vehbi HATİPOĞLU, **Bir Başka Açıdan Kürt Sorunu**, Ankara, 1992, s.70-80; Paul WHITE, **Primitive Rebels or Revolutionary Modernizes? The Kurdish National Movement In Turkey**, New York, 2000, s.73-76; Rauf ORBAY, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım**, İstanbul, 1993, c.II, s.180-194; Prens Süreyya Bedirhan, **Kürt Davası ve Hoybun**, İstanbul, 1994, s.52-53; Robert OLSON, **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı**, İstanbul, 1992, s.29 v.d.; Sedat ULUGANA, **Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katliamı**, İstanbul, 2010, s.17-20; Şadillili Vedat, a.g.e., s.69-113; T.B.M.M.G.C.Z., c.II, s.262-270, 514-519; Wadie JWAİDEH, **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları**, İstanbul, 2004, s.393-408.

(18) Şadillili Vedat, a.g.e., s.113-116.

(19) Faik BULUT, **Devletin Gözüyle Türkiye'deki Kürt İsyanları**, İstanbul, 1991, s.62-69; M. KALMAN, **İngiliz ve Türk Belgelerinde Botan Direnişleri (1925 - 1938)**, İstanbul, 1996, s.65-77.

(20) a.g.e., s.117-118.

(21) Şadillili Vedat, a.g.e., s.118-119.

(22) a.g.e., s.120-122.

(23) a.g.e., s.122-123.

(24) Faik BULUT, **Devletin Gözüyle**, s.79-81; Uğur MUMCU, **Kürt Dosyası**, İstanbul, 1994, s.38.

(25) Faik BULUT, **Devletin Gözüyle**, s.85-96.; Uğur MUMCU, **Kürt Dosyası**, s.38.

(26) Şadillili Vedat, a.g.e., s.126-127.

(27) Faik BULUT, **Devletin Gözüyle**, s.107-110; M.KALMAN, **Botan Direnişleri**, s.87-96; R. HALLI, T. C. 'nde Ayaklanmalar (1924-1938), Ankara, 1972, s. 145 -146.

(28) aynı eser, s.112-124.

(29) aynı eser, s.125-139; İsmail BEŞİKÇİ, **Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenositi, Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama-IV**, Ankara, 1992, s.113-119; M.KALMAN, **Botan Direnişleri**, s. 98-117; Uğur MUMCU, **Kürt Dosyası**, s.39.

(30) Faik BULUT, **Devletin Gözüyle**, s.14-146; İsmail BEŞİKÇİ, a.g.e., s.120-121; M. KALMAN, **Botan Direnişleri**, s. 117-123; Şadillili Vedat, a.g.e., s.137; Uğur MUMCU, **Kürt Dosyası**, s.40.

(31) Faik BULUT, **Devletin Gözüyle**, s.162-174; Şadillili Vedat, a.g.e., s.137-139.

(32) Şadillili Vedat, a.g.e., s.139-140.

(33) Arda BEHRAM, **Şeyh Said Ayaklanmasının Ulusal ve Sosyal Kriteri**, İstanbul, 1988, s.16; Faik BULUT, **Devletin Gözüyle**, s.175-186; Kınane DERK, **The Kurds and Kurdistan**, London, 1964, s.4-41; M. KALMAN, **Botan Direnişleri**, s. 152-155; Robert OLSON, **Kurdish Nationalism and The Sheikh Rebel-**

lion, Austin, 1989, s.172; Uğur MUMCU, **Kürt Dosyası**, s.41.

(34) Ahmet AYDIN, **Kürtler, PKK ve A. ÖCALAN**, Ankara, 1992, s.34; Ahmet YILDIZ, a.g.e., s.243; Bletch CHIRGUH, a.g.e., 82-83; Emin KARACA, **Ağrı Eteklerinde İsyan, Bir Kürt Ayaklanmasının Anatomisi**, İstanbul, 2003, s.26 v.d.; Faik BULUT, **Devletin Gözüyle**, s.187-202; Gerard CHALLAND-David Mc DOWALL, a.g.e., s.56-58; İhsan Nuri Paşa, **Ağrı Dağı İsyanı**, İstanbul, 1992, s.13-111; Kadri Cemil Paşa, **Doza Kürdistan**, İstanbul, 1991, s.104; **Kendi İfade-siyle PKK Kimdir, Ne Yapmak İstiyor**, s.750; M.KALMAN, **Ağrı Direnişi (1926-1930),Belge, Tanık ve Yaşayanlarıyla**, İstanbul, 1998, s.19 v.d; **Memorandum on The Situation on The Kurds and Their Claims**, Paris, 1943, s.13; Mahmut RIŞ-VANOĞLU, **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, İstanbul, 1978, s.278-299; Nuri DERSİMİ, a.g.e., s.252; Paul WHITE, a.g.e., s.76-79 Sedat ULUGANA, a.g.e.,s.47-184.; Sasoni GARO, **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıl'dan Günümüze Ermeni-Kürtİlişkileri**, İstanbul, 1992, s.200; Uğur MUMCU, **Kürt Dosyası**, s.42-45.

(35) Şadillili Vedat, a.g.e., s.144.

(36) aynı yer.

(37) a.g.e., s.145.

(38)a.g.e.,s.145-148; Cemal MADANOĞLU, **Anılar**, İstanbul, 1982, c.I, s.160-164.

(39) <http://www.analitikkbakis.com/NewsDetail.aspx?id=150>; **I.Dünya Savaşı, Koçgiri, Şeyh Said ve Dersim'e Dair Yazılmayan Tarih ve Anılarım (1915-1958)**, İstanbul, 2007, s.399 v.d.; **Dersim, Jandarma Genel Komutanlığı Raporu**, İstanbul, 1998, s.11 v.d; Faik BULUT, **Dersim Raporları**, İstanbul, 2009, s.21 v.d.; Gerard CHALLAND-David Mc DOWALL, a.g.e., s.58-59; Hüseyin AYGÜN, **Dersim 1938 ve Zorunlu İskan**, İstanbul, 2009, s.23 v.d.; İlhami ALGÖR, **Ma Sekerdo Kardeş_N'etmişiz Kardeş, Dersim 38 Tanıklıkları**, İstanbul, 2010,s.37 v.d.; İzzeddin ÇALIŞLAR, **Dersim Raporu**, İstanbul, 2010, s.27 v.d.; Kahraman AYTAÇ, **Halk Anlatımlarına Göre Dersim**, İstanbul, Basım Yılı Belli Değil, s.23 v.d.; **Kendi İfadesiyle PKK Kimdir, Ne Yapmak İstiyor**, s.750; M.KALMAN, **Belge ve Tanıklarıyla Dersim Direnişleri**, İstanbul, 1995, s.37 v.d; M. KALMAN, **Botan Direnişleri**, s. 123-143; Mehmet GÜLMEZ, **Dersim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza**, İstanbul, Basım Yılı Belli Değil, s.33 v.d; Mehmet Ali BİRAND, **Apo ve PKK**, İstanbul, 1993, s.55-60; Munzur ÇEM, **Tanıkların Diliyle Dersim 38**, İstanbul, 1999, s.15-220. Nuri DERSİMİ, a.g.e., s.239-297; Paul WHITE, a.g.e., s.79-81; Rıza ZELYUT, **Dersim İsyanları ve Seyit Rıza Gerçeği**, İstanbul, 2010, s.39 v.d.; Steven D.STRAUSS, **World Conflicts**, New York, 2002, s.58-59. Suat AKGÜL, **Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim**, İstanbul, 2000, s.13 v.d

BÖLÜM-II

İNGİLİZ VE AMERİKAN BASININDA KÜRT İSYANLARI (1923-1938)

A- Şeyh Said İsyanı:

- 01 -

**‘TÜRKİYE KÜRDİSTANI’NDAKİ İSYANDA YÜKSELİŞ EĞİLİMİ’
NEW YORK TIMES, 25. 02. 1925**

TBMM’de Sıkıyönetim İlanı-Jandarma Asileri Çöle Sürüyor.

Türk Hükümeti, TBMM’ni Şeyh Said isyanı konusunda acil toplantıya çağırdı.

Başbakan Fethi Bey, dün, Meclis’de yaptığı konuşmada isyan hareketinin kırılıp tekrarlanmaması amacı ile Ergani, Diyarbakır, Elazığ ve bu bağlamda yakın bölgelerde bir ay süre ile sıkıyönetim ilan edildiğini bildirdi.

İçişleri Bakanı Cemil Bey, isyanın Mart ayı içinde beklendiğini ancak Şeyh’in iki önemli adamının tutuklanması nedeniyle daha önce başladığını belirtti.

Jandarma tarafından yayınlanan belgelere göre, Abdülhamid devrinin önemli simalarından olan Kürt Mustafa Paşa gibi bazı zevat, isyana yardımcı olmaktadır. Bu bilgiler ülkede yayınlanan bazı gazete ve dergilerde yer aldı.

Raporlara göre, isyancılar 7.000 kişidir ve Şeyh Said’in hükümete yayınladığı manifestoya göre, bir an önce halifelik rejimine dönmelidir.

- 02 -

‘ANKARA’DA ÖZEL OTURUM’

THE MANCHESTER GUARDIAN, 25. 02. 1925

Kürt isyanı üzerine doğu illerinde sıkıyönetim ilan edildi.

İşyanın lideri Şeyh Said, Nakş-i Bendi tarikatındandır. Bu düşüncenin kökeni İran’dan Buhara-Hiyve hattına değin uzanır. Şeyh, Türkiye’nin özellikle doğusunda etkili bir isimdir.

Kurmay subaylardan Nevres Bey’in de aralarında bulunduğu 100-150 kişilik bir subay grubu, bilindiği gibi Lozan Antlaşması öncesinde Nasturi sorununu yaratmış ve Musul’a kaçmış, 1923 sonrası ülkeye dönememişti. Nevres Bey’in isyanın organizasyonuna katıldığı düşünülüyor.

İşyan, aslında Mart’ta başlayacaktı. Plana göre, bir yürüyüş düzenlenecek, sonunda ayaklanmaya dönüşecekti. Ancak bu plan basına sızınca, isyan vakti öne alındı.

Gece yarısı Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde yapılan bir toplantıda, önlemler görüşüldü.

- 03 -

‘ANADOLU’ DA YÜKSELEN AMAÇ VE DEĞERLER’

THE MANCHSETER GUARDIAN, 25. 02. 1925

Halifelik-Kürt Bağımsızlığı-12 İlde Sıkıyönetim

Doğu illerinde çıkan isyan nedeni ile hükümet 12 ilde bir ay süre ile sıkıyönetim ilan etti. Şeyh Said’le ilgili raporlardan edinilen bilgilere göre; kendine bağlı 7.000 isyancı var.

Bu hareket tüm aksaklıklarına rağmen iyi organize edilmiş bir isyan niteliğini taşıyor ve halifeliğin yeniden inşası ve Kürtler’in bağımsızlığı üzerine kurgulanmış. Orta ve Doğu Anadolu’da etkili olduğu gözlemleniyor.

- 04 -

‘KÜRT İSYANI’

THE MANCHESTER GUARDIAN, 26. 02. 1925

İsyancıların Yeni Başarıları

Ankara, Sert Önlemler Planlıyor

İsyancılar, dün Harput’u işgal ettiler. Diyarbakır, Dersim ve Elazığ’ın işgal edildiğine dair haberler gelmektedir. İsyandan etkilenen bölgede

kısmi seferberlik kararı alınmıştır. Malatya’da sıkıyönetim ilan edilmiştir. M.Kemal ve İsmet İNÖNÜ aralarında askeri yetkililerin de bulunduğu bir toplantı düzenlediler. Bu toplantıda askeri birliklere uçakların da eşlik etmesine yönelik tedbirler alınmıştır.

TBMM’deki tüm gruplar, hükümete bu konuda destek veriyorlar. Başbakan Fethi Bey, dün İstanbul’da sıkıyönetimin alınan önlemlerden yalnızca biri olduğunu söyledi. Bugün de, bu mürteci isyana katılanlara verilecek cezalarla ilgili bilgi verecek.

İsmet Paşa, isyanın patlamasında iç dinamiklerden söz etti ve isyanın önlenip bitirilmesi için radikal tedbirlerin gereğini belirtti.

- 05 -

KÜRT ASİLER, DİYARBAKIR’I ELE GEÇİRDİ NEW YORK TIMES, 26. 02. 1925

**Dersim Taşıyor ve Prens Selim, Uçaklardan Atılan Bombalar
Altında Krallığını İlan Etti.**

Ankara’nın Saldırı Planları

İstanbul, İngiltere’yi İsyân Kışkırtıcılığı ile Suçluyor.

İsyancı Kürtler Harput, Diyarbakır ve Dersim’in bir bölümünü işgal ettiler. Sultan Abdülhamid’in oğlu Prens Selim kral olmak istiyor. Bunun için de isyancıları destekliyor. Türk hava kuvvetleri ise isyancıları bombalıyor.

Gazi Paşa, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa ve eski Milli Savunma Bakanı Kazım Paşa, son kabine toplantısına katılıp, savaş planları hazırladılar. CHF, konu ile ilgili her kararı destekleyeceğini belirtti. Başbakan Fethi Bey, basına sansür koydu. İstanbul’da sıkıyönetim ilan edildi.

- 06 -

KÜRTLER’İN İSYAN PLANI

THE MANCHESTER GUARDIAN, 27. 02. 1925

Vilayetlerin Ele Geçirildiği Haberleri Üzerine

Elazığ’ın işgali dün doğrulandı. Hükümet birliklerine komuta eden Kazım Paşa, Şeyh Said’in ele geçirdiği vilayetlerin kurtarılması için yeni planlar hazırlamaktadır. Ancak Paşa’nın en büyük handikapı, kendisine bağlı birliklerin etki gücünü yitirmiş olmasıdır.

Fethi Bey, dün TBMM’de Şeyh Said’in cezaevindeki mahkumları

kaçırdığını, telgraf hatlarını keserek isyan başlattığını belirtti. İsyancılara karşı bazı yerel direnişler olsa da, sonuçsuz kalmaktadır.

Fethi Bey'e göre; ana sorun Musul olduğu halde bu siyasi gerçek, diğer gerekçelerle örtbas edilmektedir. Şeyh, hükümeti devirerek İslami bir yönetime geçileceğini iddia etmektedir.

- 07 -

Kahire-26 Şubat, Yahudi Haber Ajansı

NEW YORK TIMES, 27. 02. 1925

Türkiye'nin doğusunda Şeyh Said liderliğinde isyan çıkaran monarşistler, Allah adına propaganda yapmakta ve halifeliğin iadesini istemektedirler. Onlara göre, Abdülhamid'in oğlu Sultan olmalıdır.

- 08 -

DIŞ HABERLER

THE MANCHESTER GUARDIAN, 27. 02. 1925

Kürt isyancılar, Diyarbakır'a ilerlerken yeni kentleri de ele geçiriyor. İstanbul'a gelen duyumlara göre, hükümet güçleri ile isyancılar arasında çatışmalar yaşanıyor.

- 09 -

TÜRKİYE'DE İSYAN

THE WASHINGTON POST, 27. 02. 1925.

Kürdistan'daki olaylar, Rus komünistlerin entrikaları sonucunda çıkmıştır. Muhammedizmin Kızılderilileri olarak bilinen Kürtler, en az kızzılar kadar tehlikeli olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin bütünlüğünü tehdit etmektedir.

Kürtler'le ilgili alınan raporlarda Diyarbakır'dan Harput'a oradan da Trabzon'a kadar olan bölgeyi ele geçirdikleri belirtilmektedir. Ankara Hükümeti, isyanı bitirmek için çözüm yolları aramaktadır. Kemal Paşa, bölgede sıkıyönetim ilan etmiş olup bu durumu bütün Kürdistan'a deklare etmiştir.

Mezopotamya'nın önemli bir sınır bölgesi olan Kürdistan'ın bu parçasında yaşanacak her tür siyasi parçalanma kuşkusuz, İngiliz askeri makamları tarafından hoş karşılanmayacaktır. İngilizler, Uluslar Komisyonu'nda Kürt

asileri Türkiye'ye karşı bir koz olarak elinde tutmakta ve bu yolla Musul petrol rolleri üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmek istemektedir.

Durum, dini çatışmalarla daha değişik ve karmaşık hale gelmiştir. Kemal Paşa, bilindiği gibi saltanat ve hilafeti lağvetmiştir.

Kürt devrimcileri, Sultan Abdülhamid'in oğlu Selim Efendi'nin halifelliğini ilan ettiler.

Kürdistan'daki komünist ajitatörler için son derece uygun bir zemin oluştu. Bu provakatörler hemen her olayda ciddi roller üstlenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, dini tartışmaların da yaşandığı bu günlerde Moskova kökenli ajanlara karşı yeni fırsatlar elde etti. Çünkü o da, bu isyanda komünistlerin etkin rol aldığı sezinlemektedir.

Öte yandan Musul'daki İngiliz varlığı, Mustafa Kemal Paşa'nın reform çabalarını tehdit eder niteliktedir.

Ankara, son durumu, Milletler Cemiyeti'ne bir ihanet olarak deklare etmiştir.

- 10 -

DIŞ HABERLER

THE MANCHESTER GUARDIAN, 27. 02. 1925

Kürt isyancılar Diyarbakır'a doğru ilerlerken yeni kentleri de ele geçiriyor. İstanbul'a gelen duyumlara göre, hükümet güçleri ile isyancılar arasında çatışmalar yaşanıyor.

- 11 -

KÜRT İSYANCILAR YÜKSELİŞTE

THE MANCHESTER GUARDIAN, 28. 02. 1925

İki Şehir Serbest

Halk Talana Tepki Gösteriyor.

Yerel entelektüeller, Elazığ ve Harput dışında isyancılara bir direnç göstermek çabası içine girdiler.

Kürt isyancıların giriştiği talan hareketi büyük tepki topluyor.

Görevden alınan valinin konutu, yetimhane, hastane ve Harput'taki dükkanlar ve şehre yakın köyler talana uğradı. Elazığ'da hâlâ TBMM'ye bağlı olan bir grup aydın, Harput'ta yaşananlardan rahatsız oldular. Civar köylere atılılar gönderip tansiyonu düşürmeye çalışıyorlar.

Bu arada Hükümete bağlı güçler, tahrip edilen telgraf hatlarını onardılar.

Vali ve diğer yetkililerin yerlerine yeni atamalar yapıldı.

- 12 -

İstanbul-27 Şubat

NEW YORK TIMES, 28. 02. 1925

Hükümetin yayınladığı rapora göre, Kürt isyancılar, Diyarbakır'ı zaptettiler ve Türk Ordu Karargahı'na girdiler.

Diyarbakır'ın durumu, Kürdistan'ın diğer bölgelerine nazaran daha puslu gözüküyor.

Diyarbakır'ın 80 mil kuzeydoğusundaki Harput'ta da, durumun iyiye gittiği söylenemez.

- 13 -

'ORDU KÜRT İSYANINI BİTİRMEK İÇİN SEFERBERLİK İLAN ETTİ'

CHICAGO DAILY TRIBUNE, 28. 02. 1925

YAZAN: Raymond FENDRICK, Chicago Daily Tribune

Dış Haberler Servisi.

Türk generalleri öğleden sonra seferberlik ilan etti. Kürt isyanını bastırmak için Trakya ve diğer bölgelerden asker sevkياتına başlandı.

Şeyh Said, 14 Kürt vilayetinde etkili oluyor.

İsyancılar Halifelik makamını istiyor. Şeyh Said, Kürdistan'ın değişik yerlerinde yaptığı konuşmalarda:

'Biz Halifeliği geri istiyoruz. İslam, halifesiz olmaz. Halifelik, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlarca kaldırılmıştır. Bu yönetim, halifeyi gönderip din-den sapmış, Kur'an hukukunu yok saymış, kızları okula alıp eğitmeye başlamıştır. Bu rejim dinsizdir' demektedir.

Uzaklaştırılan monarşist yönetimden 150 kadarı Suriye ve İsviçre'de yaşamaktadır.

- 14 -

ABDÜLHAMİD'İN ESKİ ARKADAŞLARI

NEW YORK TIMES, 01. 03. 1925

Kürtler'in yaşadığı coğrafyanın bir kısmı Toroslar'ı içine alır ve buradaki yollar, Mayıs-Ekim arası açıktır. Bölgede yaşayanlar bu zaman diliminde göç ederler ve halkın tamamı barış severdir. Abdülhamid bunlardan bazı aşiret-

leri müttefik olarak seçti. Panislamık dünya görüşü doğrultusunda Hamidiye Alayları'nı kurdu.

Günümüz Türkiye'si'nde merkez olan Ankara, isyanın yabancılar tarafından kışkırtıldığını iddia ediyor. Ankara'ya göre isyanın İstanbul ve Halep ayağı var. İstanbul'daki Kürt liderler, Karadeniz, Hindistan ve Orta Asya'da giderek güçlenen İngiltere ya da Yunanistan'dan teşvik edilmektedir. Fakat Halep'den Ankara'ya gelen Fransız desteği Türkler için çok önemlidir. Çünkü Ankara, bu şekilde önemli bir Batılı gücün müttefiki konumuna gelmiştir.

Kürtler, Ortodoks İslam düşüncesine yakındır. Kürtler, Ankara'nın aksine Hristiyanları katlettiler. Bu kitle, katı sert tabiatlı olup, cana kıymaktan çekinmez.

- 15 -

TÜRKİYE, İSYAN NEDENİ İLE CAMİİLERDE YASAKLAR GETİRDİ CHICAGO DAILY TRIBUNE, 01. 03. 1925

Polis, camilerde, Türkiye Cumhuriyeti'ni devirip yerine halifelik inşa etmek isteyen Kürt lider Şeyh Said'i destekleyen türden vaazların verilmesini ülke genelinde yasakladı. Hükümet, din kisvesi altında yapılan ayaklanma propagandalarını ihanet kabul eden bir yasa çıkardı.

Öte yandan hükümet yetkilileri isyancıların gerilediğini iddia ediyor. Ancak beşyüz atlı Harput ve Elazığ'da kasabalılarla birlikte ortak hareket ediyor.

Türk Genelkurmayı, bölgeye getirtilen beş büyük Türk birliğinin faaliyetine geçmesi ile Şeyh Said'in avantajını yitirdiğini belirtti.

Askeri hareketlilik, batıda güçlü dini merkezlerden Konya, doğuda Erzurum, kuzeyde Trabzon'a kadar etkili oluyor. Türk ordusu inatçı Kürt gerillası ile Kürdistan'ın içlerinde çatışıyor ve en geç nisan başında onları ezmek istiyor. Ama bu zannedildiği gibi kolay değil.

Kürt milliyetçiler, güneyde Musul, doğuda İran'dan yardım alıyor. Amaçları ise, halifelğin yeniden inşası, Kur'an hukukunu geri getirmek ve dini okulları açmak olarak özetlenebilir.

Türk halkı, yukarıdaki konularda zannedildiğinin aksine Ankara'yı destekliyor ve gelişmeleri bir iç tehdit olarak değerlendiriyor.

- 16 -

POLİTİK NOTLAR

THE OBSERVER, 01. 03. 1925

Türkiye'deki ayaklanma Avrupa'da endişe ile karşılandı ama isyancıların Hristiyanlara yönelik art niyetli davranışlara girmemesi sempati yaratıyor.

Öte yandan Ankara hükümetinin radikal milliyetçi tavırlar içine girmesi Kürtler arasında tepki yaratıyor.

- 17 -

İstanbul-1 Mart

NEW YORK TIMES, 02. 03. 1925

Kürt isyanında en azından şimdilik tehlikenin azaldığı söylenebilir. Bu isyandan kabaca 25 mil eninde, 45 mil boyunda bir bölgenin etkilendiği söylenebilir.

Çok sayıda Kürt aşireti, Şeyh Said'in çağrılarını reddetti ve Diyarbakır'da devlete bağlı ordu birliklerine yardıma gitti.

Ankara'ya çok sayıda sadakat ifadeleri ile dolu protesto telgrafları gönderdiler.

- 18 -

PATLAMA: 160 ÖLÜ

NEW YORK TIMES, 02. 03. 1925

Harput'u talan eden isyancılar, mühimmat depolarında darbe yediler.

Harput'ta mühimmat depolarının patlaması sonucunda, isyancıardan 100, kasaba halkından 60 kişi öldü. Türkiye Ermenistanı'nın önemli kentlerinden Harput, isyancıların yağmasına uğradı.

TBMM, hükümete kısmi seferberlik yetkisi verdi.

- 19 -

KÜRT İSYANINDA BELİRSİZLİK

NEW YORK TIMES, 03. 03. 1925

Ajanslara düşen yeni bilgilere göre Türk Silahlı Kuvvetleri, isyancılara karşı uçak kullanmaya başladı ve TBMM'de sorunun çözümüne yönelik kullanılmak amacıyla 1.000.000 liralık ödenek ayrıldı. Bu para, yapılması öncelikli işlerde kullanılacak.

Raporlara göre, Palu isyancılar tarafından yeniden alındı. Burası Der-sim'e bağlı olup, ülkenin stratejik noktalarından biridir.

Başbakan Fethi Bey'e göre, durumun daha da kötüleşmemesi için olağanüstü önlemler şarttır.

- 20 -

KÜRT İSYANI ÜÇ CEPHEDE BİRDEN YENİDEN BAŞLADI

CHICAGO DAILY TRIBUNE, 03. 03. 1925

Yazan: Raymond FENDRICK

Muhalefet Partisi, Başbakan'a Yüklendi

Büyükelçi Lord CREWE, Başbakan HERRİOT'la, Türk sınırları içindeki Fransız kontrolündeki demiryolu hattının kullanımı konusunda bir görüşme yaptı. Çünkü Türk askerinin isyanın başlangıcından beri bu demiryolunu kullandığı biliniyor.

Başbakan HERRİOT, bu hattın kullanımı ile ilgili prosedür konusunda CREWE'i aydınlattı.

İngiltere'nin Dostluğunu Sağlamak

Başbakan HERRİOT, Lord CREWE'in dostluğunu sağlamak ve İngiltere ile Fransa arasında sağlıklı iletişim kurmak için Küçük Asya'da yaşanan savaşla bağlantılı olarak Suriye Demiryolu Hattı konusunda görüşme yaptı.

Lord CREWE, İngiliz hükümeti adına yayınladığı deklarasyonda Türkiye'deki savaş ortamıyla ilgilenmediklerini, ancak Musul'da yaşayan Kürtler'e yönelik hiçbir olup-bittiye sıcak bakmadıklarını belirtti.

HERRİOT da, Fransa'nın bu savaşla hiçbir şekilde ilgilenmediğini ancak, Suriye Demiryolu Hattı'na yönelik hiçbir eylemi hoş karşılamayacağını söyledi.

Türkiye ise, İngilizler'i isyanı körüklemekle suçladı.

Kürt İsyanı Üç Cepheye Yenilendi

Kürtler, Kızılderililer gibi yeniden savaşmaya başladı. Hükümet yetkilileri bugün yaptıkları açıklamalarda, Şeyh Said'in Diyarbakır yakınlarında, Muş'un doğusunda ve Çemişgezek ile ona oniki mil uzaklıkta olan Hozat'ta harekete geçtiğini itiraf etti.

- 21 -

M. HERRIOT'UN LORD CREW'İ ZİYARETİ ÜZERİNE
THE MANCHESTER GUARDIAN, 04. 03. 1925

Son gelişmeleri öğrenebilmek amacıyla dün Fransız hükümeti adına Türkiye Büyükelçisi M. HERRIOT, Lord CREW'i ziyaret etti.

Fransız yetkililerin hazırladığı raporların aksine Türk askerleri, Suriye Demiryolu hattını kontrol etmekte olup, bu konuda Kürtler'le ilgili yayınlanan haberler gerçek dışıdır.

- 22 -

KÜRT İSYANI YÜZÜNDEN TÜRKİYE'DE KABİNE İSTİFA ETTİ
CHICAGO DAILY TRIBUNE, 04. 03. 1925
YAZAN: Raymond FENDRICK, Chicago Daily Tribune
Dış Haberler Servisi

Kürt isyanı Türk hükümetini ve devleti sarstı. Şeyh Said'in elde ettiği bazı mevzii başarılar ve Yunan hükümetinin yarattığı Patrikhane sorunu nedeni ile TBMM'de ateşli tartışmalar yaşandı. Neticede baskılara dayanamayan hükümet, istifa etti.

Başbakan Fethi Bey, Mustafa Kemal'e yeni bir başbakan atamasını istedi. Bunun üzerine İsmet Paşa, olağanüstü yetkilerle görevlendirildi.

Kürdistan'da Şiddetli Mücadele:

Sivas'ın ötesindeki Kürt bölgelerinde çatışmaların sürdüğü söyleniyor. Şiddetli çatışmaların yaşandığı bölgede Kürtler, Çemişgezek, Hozat'ın batısı ve Diyarbakır'da yeniden saldırıya geçtiler. Bu arada Kürtler, Palu'dan tamamen sürüldü.

Türk basını, isyanın İngiliz destekli olduğunu kanaatini taşıyor.

- 23 -

ÖLÜM MAHKEMELERİ
THE MANCHESTER GUARDIAN, 06. 03. 1925
Türk Hükümeti, Şiddetle Karşılık Veriyor.

İsmet Paşa, TBMM'de öğleden sonra hükümet programını sundu. Ağırlıklı olarak isyan ele alındı. Ankara'da sıkıyönetim mahkemeleri ku-

ruldu. Mahkemelerin aldığı ölüm cezalarının onayı TBMM tarafından verilecektir.

Yılan Yuvaları

İsmet'in programı olağanüstü yetkiler taşımakta olup ülke genelinde iki yıl boyunca yürürlükte kalacaktır. Hükümetin ve dolayısı ile İsmet'in gereksiz korkuları vardır. Hatta bazı absürt düşünceler bile söz konusudur. Yeni Savunma Bakanı Recep Bey, barışın inşası için yılan yuvalarının dağıtılmasından söz etti.

İstanbul basını, Kürt isyanının nedenlerini ele alan yazılar yayınlıyor.

Asilerle İlgili Yeni Haberler

İsyancıardan bazıları Osmaniye'de yakalandı.

-24-

KÜRT İSYANINI BİTİRMEK İSTEYEN TÜRK ASKERİ ACELE EDİYOR
CHICAGO DAILY TRIBUNE, 06. 03. 1925

YAZAN: Raymond FENDRICK

Kaçan Kürt asilerin bakır madeninin önemli merkezi Ergani'de yakalandığı haberi, hükümet tarafından da doğrulandı.

Surları ile ünlü Diyarbakır, Kürt isyancıları tarafından yağmalandı. Diyarbakır ve Malatya postahanelerinden gelen telgrafları dikkate alan hükümet, bazı olayları reddetti. Diyarbakır'ın nüfusu 40.000'dir. Türk Genel Kurmayı, Kürdistan'dan geçen Bağdat Demiryolu hattını koruma altına aldı. Unutulmamalıdır ki; bu hat, Doğu Anadolu'nun tek demiryolu hattıdır ve asker sevkiyatı için son derece önemlidir. Yine Genel Kurmay'a göre, bu hat kontrol altına alınacak olursa, isyancılarla Musul'un ilişkisi kesilecektir.

Fransızlar, Türkiye'deki bu hattı sınırsız amaç ve yetkilerle kullanmaktadır. Mustafa Kemal, mevcut düzeni korumak için mücadele etmektedir ve bir amacı da, isyancı Kürtler'in boyun eğmesini sağlamaktır.

- 25 -

ERGANİ'NİN KAYBEDİLDİĞİNE DAİR İTİRAF NEW YORK TIMES, 06. 03. 1925

Kürtler, önemli merkezlerden Ergani'yi, hükümet güçlerinin elinden almayı başardılar. Geçen hafta çok sayıda atlı Kürt eşkiya, surları ile ünlü Diyarbakır'ı yağmaladı. Hükümet, bu iddiaların Diyarbakır veya Malatya postahanelerinden çekilen telgraflara dayandırıldığını ve gerçekte en ufak bir ilgisi olmadığını belirtti.

Ancak Türk Genel Kurmayı, Doğu Anadolu'daki tek demiryolu olup bir ucu Bağdat'ta biten ve Fransızlar'la ortak yönetilen Bağdat Demiryolu hattına hâkim olabilmek ve eşkiyanın Musul'la iletişimini kesmek için acele ediyor.

Kemal Paşa, gücünü korumaya devam eden Kürt isyancılara karşı mücadelede kararlı görünüyor. İsmet Paşa kabinesi yeni planların uygulanması için yürüttüğü işlemlerde Mustafa Kemal'in desteğini almış gibi davranıyor.

- 26 -

NEMESIS'İN YETİŞTİRDİĞİ KÜRT İSYANCILAR THE MANCHESTER GUARDIAN, 07. 03. 1925

Katliamın Liderinden Özür Teklifi Bir Temizleme Operasyonu

Kürt isyanının birkaç gün içinde tasfiye edilmesi bekleniyor ve isyancıların güçleri ile ordunun konumu arasındaki askeri farklılık giderek büyüyor.

Üç ilde hükümet birlikleri baskınlar düzenliyor. Berlin Büyükelçisi Kemaleddin Sami Bey, Kürdistan'daki isyancıların son günlerini yaşadığını belirtti. Bekir Sami Bey, konuşmasının devamında radikal tedbirler gerektiğini söyledi.

Şeyh Said'e bağlı birliklerden çok sayıda makineli tüfek, bomba ve mühimmat ile ciddi miktarda para ele geçirildi. Çoğu ölen isyancılardan sağ kalanları af önerisinde bulundu.

- 27 -

KÜRTLER KASABALARI ALIYOR

CHICAGO DAILY TRIBUNE, 07. 03. 1925

Yazan: Raymond FENDRICK

Kürtler, yeniden isyan ettiler ve Palu ile Silvan'ı ele geçirdiler. İsyan-cılar, Mustafa Kemal ve Ankara hükümetine cephe aldılar. Bu arada Tür-kiye, Suriye'nin kuzey batısındaki önemli şehirlerden Halep, Antakya ve İskenderun'da Fransızlar'a tavizler verdi.

- 28 -

KÜRT İSYANI TÜRK YURDUNU ETKİLEDİ

CHICAGO DAILY TRIBUNE, 07. 03. 1925

Yazan: Raymond FENDRICK

Türkiye, Kürdistan'daki isyancılar ve bağlantılı olarak saldırganlarla ilgili konuları görüşmeye başladı. Geçen hafta Türk askeri tarafından alınan Palu ve Silvan yeniden isyancıların eline geçti. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Şeyh Said'i sağ ele geçirene 1.000 TL, ölü getirene ise 700 TL ödül vermeyi teklif etti.

Ankara ve Konya'dan bölgeye 70.000 asker sevk edildi.

30.000 Kişi Şeyh'i İzliyor.

Şeyh Said ve bazı fanatik taraftarları Kur'an adına propaganda yapıyorlar. Sevilen Türk liderlerinden Rauf Bey, Karabekir Paşa, Ali Fuad Paşa, Nureddin Paşa ve Ali İhsan Paşa, Mustafa Kemal'in liderliğindeki CHF'ye karşın bir muhalefet partisi kurdular. Bu parti hem iktidardaki CHF ve hem de ordu ile çatışma içine girdi. İlginç olan bir diğer gerçek ise yukarıdaki isimlerin tamamının asker kökenli olmasıdır.

- 29 -

KÜRTLER YÜKSELİŞTE

THE MANCHESTER GUARDIAN, 07 .03. 1925

Fransızlar, Türk askerlerinin Suriye üzerinden isyan bölgelerine sevk için izin verdi. Bunu öğrenen İngiltere, duruma itiraz etti.

- 30 -

TÜRKİYE: İSYAN

TIME, 09. 03. 1925

Başbakan Fethi Bey, nihayet geçen hafta içinde Kürt isyanından söz etti. Bu bir siyasi için itiraf niteliğindedir. Ankara, artık Şeyh Said'e karşı açıkca cephe aldı ve uzun süredir devam ettiği kaçamak politikalarından vazgeçti. Öncelikle bölgede sıkıyönetim ilan edildi. Sekiz kolordu, kana susamış Kürtler'e karşı sevk edildi.

Eski başbakanlardan General İsmet, komutan olarak atandı. İsyân nedeni ile basına sansür konuldu.

Ancak bir isyanın mutlaka geçerli sebepleri olmalıdır ve bu tarihi bir gerçektir. Başbakan Fethi Bey, isyan olabileceğine dair tüm duyumları ciddiye almadı. Bunların ardında Kürtler'in yaşam tarzlarının tehdit edilmesi ve bağımsızlık düşünceleri olabilir.

Kürtler, Abdülhamid'in oğlu Prens Selim'i padişah yapmak istiyorlar. Onlara göre Mustafa Kemal'in iktidarı ateisttir. 1922'de saltanat, 1924'de ise halifelik lağvedilmiştir. Bu, Kemalistler için ne denli büyük bir zaferse, dindar Kürtler için o boyutta ciddi bir yenilgidir. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız nedenlerden ötürü hem saltanat ve hem de halifelik yeniden tesis edilmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti resmi makamlarına göre, nüfusun yüzde yirmibeşi Kürt'tür. İsyânın ardında ise İngiliz parmağı vardır.

Türk toprakları içinde kalan Kürdistan topraklarında halk Farsça konuşmakta olup, buraları büyük savaş öncesi Ermenistan idi. 2. Abülhamid, kanunsuz bir şekilde iskan politikası güderek, Kürtler'i buralara yerleştirdi. Bu Osmanlı Devleti'nin iç barışı için gerekli idi. Ancak bu Kürtler, Türkler'in tavsiyelerine uyup Ermeniler'i öldürdüler.

- 31 -

İSYAN: İZLENİYOR

THE MANCHESTER GUARDIAN, 10. 03. 1927

Türkler, bizlere Kürt isyanının neden yükseliş trendine girdiğini soruyor.

Mustafa Kemal, yayınladığı deklarasyonda isyanın altında din kisvesi ile hareket eden şöhretli isimlerin varlığından söz etti ve bölgeye çok sayıda asker gönderildiğini belirtti. İsyânın başlaması ile birlikte genel se-

ferberlik ilan eden hükümet, oniki ili kuşattı. Fransız Hükümeti Türkiye'ye yönetimindeki Suriye demiryolu hattının kullanılabileceği konusunda izin verdi. Karlı tepelerin ardında nelerin olduğunu bölgeden yüz mil uzakta olan Musul'dan cevaplamak herhalde doğru olmaz. Ancak bu kabile, Türkiye'de eskiden beri ilkel bir yaşam sürmektedir ve Ermeni katliamında payı vardır. İsyan eden bu kitle, Türkiye, İran ve Irak arasında yaşamaktadırlar.

- 32 -

KÜRT İSYANI

THE MANCHESTER GUARDIAN, 12. 03. 1925

Diyarbakır'da Önemli Tutuklama

Diyarbakır'da önemli tutuklamalar başlamıştır. Çevre köyleri işgal eden isyancılar topçu ateşi ile dağıtılırken, isyancılar bu ağır silahlara tüfekle karşılık vermiştir.

Türk subayları Diyarbakır'da bir dizi tutuklamalar gerçekleştirirken İstanbul'da bulunan bazı kişilerin isyancılarla haberleştiği ortaya çıktı. Buna göre, Bağdat'ta bulunan Bağımsızlık Komitesi, verdiği talimatlarla Şeyh'e destek amacı ile güneydeki Kürt kabilelerinin çarpışmalara katılmasını istemektedir. Bu amaçla Halep'deki Kürt Komitesi çalışmalarında bulunacaktır.

- 33 -

KÜRT SÜVARİLER MUSUL SINIRINDA

CHICAGO DAILY TRIBUNE, 12. 03. 1925

YAZAN: Raymond FENDRICK

Şeyh Said ve beraberindeki 5.000 Kürt isyancı

Musul sınırına çekiliyor

Şeyh Said cumartesiye pazara bağlayan gece Diyarbakır'da Ortaçağ'dan kalan büyük bir köprüyü havaya uçurdu. Şeyh'in yirmi saatlik mücadelesi Musul'a sığınmak ve orada Türkler'i taciz etmek esasına dayalı idi. Şeyh'in surlara saldırısı eski Türk tarihinde görülen o efsanevi savaşları hatırlatıyor.

İsyancılar, Kapıları Şeyh'e Açtı

Cumartesi gün batımında Şeyh'in adamları ile Türk Garnizonu'ndan yedi-sekiz bin asker arasında düşük yoğunluklu çatışmalar yaşandı. Şeyh,

Diyarbakır ve Ergani'yi güneyden basmış, Diyarbakır'ı batı ve güneyden kuşatmıştı.

Şehir içinde Zaza isyancılar, kanalizasyon ve su borularını kullanarak şehrin kapısını Şeyh ve müritlerine açtılar. Bu arada bazı Zazalar, şehirde yaşayan Türkler'i kendilerine katılmaları konusunda ikna ettiler.

Garnizonun zafiyeti nedeni ile Şeyh Said adeta cinnet geçirmişcesine etrafa saldırdı. Şehirde beş millik bir alan savaş alanına döndü ve tüm Kürtler, geceyi ayakta geçirdiler. Türk askerleri de buna karşılık pozisyonlarını korudular.

Kürtler'e Karşı Makineli Tüfekler Çıkarıldı

Gündoğumuna yakın bir zaman diliminde şehrin güney kapısında üslenen Türk askerleri Kürt isyancıların bulunduğu alana doğru makineli tüfeklerini çıkardılar. Bu Kürt isyancılar arasında korku yarattı.

Bağdat Demiryolu hattına bağlı olan Urfa ve Mardin arasının Kürt isyancıların elinde olduğu bildirildi. Bu isyanı ezmek için TBMM'den 10.000.000 TL'lık ödenek çıkarıldı.

- 34 -

KÜRDİSTAN'DAN GÖRÜNÜM

THE MANCHESTER GUARDIAN, 13. 03. 1925

Hırsızların kol gezdiği bu ülkede iki atlı jandarma bize eskortluk yapıyor. Ahlaki değerlerin daha önemli olması gereken yerde tersine gelişmeler yaşanıyor.

Kürtler, jandarmadan çekiniyor. Jandarmanın güçlü olduğu bu topraklarda kilometrelerce tek bir Kürt yerleşim birimine dahi rastlanmıyor. Bu nedenle soyguncu Kürtler'in izine rastlamadık. Oysa ki, Kürtler'in çoğu mahir birer çiftçi olup, köylerinde sığırcılık yaparlar ve Türk efendilerinin aksine endüstri ile hemen hemen hiç ilişkileri yoktur.

KÜRTLER BİR BAŞKA İSYANI DAHA SAHNELİYOR **NEW YORK TIMES, 15. 03. 1925**

YAZAN: Marguerite E. HARRİSON

Dağ Kabileleri Şimdi de Türkler'le Savaşıyor

İki yıldır barış ortamı içinde yaşayan Türkler, yeniden savaşıyor. Onlar, iç düşman olarak belirtilen Kürtler'e karşı seferber oldular. Son isyanın sebepleri, Ankara hükümetinin devrilip monarşist yapıya geri dönülmesi, halifeliğin inşası ve bağımsız Kürt devletinin ilanıdır.

Kürtler, yönetim tarafından daima düşman olarak görüldü. Eski bir Aryan ırkından gelmekte olan bu halk, Medler'in devamıdır ve Persler, Araplar ve Türkler tarafından asimile edilmek istenmiştir. Türk sınırları içinde 2.500.000 Kürd'ün yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu rakam İran'da 800.000, Irak Krallığı'nda ise 500.000'i bulmaktadır. Kürtçe konuşan bu kitle doğuda İran'ın kuzeybatısındaki Urmiye Gölü ile batıda Kayseri-Ankara arasında yaşamaktadır. Kuzey sınırı; Ermenistan'ın Zağros Dağları olup güneyde Mezopotamya Ovası'nın Dicle Nehri kenarları ile çevrilmiştir.

Halk çoğunlukla köylerde yaşar ama feodal düzenin devamı olan aşiret ruhu esastır. Evler genellikle kerpiç denilen çamur-saman karışımı ile yapılmıştır. Taş malzemeden yapılmış ev ise sınırlı sayıdadır.

Yaz aylarında böcek sürülerinin istilasına uğrayan evler, kış aylarında tüm aileyi içinde barındıran bir kampa döner. Halktan bazı kişiler dokumacılık gibi sanatlarla uğraşsalar da, çoğunluk geçimini çobanlıktan sağlar.

Hristiyanlarla Mücadele

Bazı yerleşim birimlerinde Kürtler'in Ermeni ve Nasturiler'in arasına serpiştirilmiş olduğunu görüyoruz. Türk yönetimi Kürtler'i bu bölgede yaşayan Hristiyanları katliama uğrattıkları dönemde kullanmıştır. Kürt aşiretleri ile Hristiyanlar arasında zaman zaman küçük ölçekli savaşlar dahi yaşanmıştır. Bir Kürt atasözü der ki:

'Eğer yapılan savaş adilse, kanlı otların arasından yeşil çimen fışkırır.' Bu insanlar, görünüşlerinin tersine sıcak kanlı ve kavgacı. Türkler ise daha soğuk ve sakin.

Mert insanların cirit attığı bu ülkede 1918 yılında Kürt aşiret reisle-

rinden Simko, Süryani Patriği'ni vahşice öldürdü. Bu olay bölgede bir ihanet olarak kabul edilmektedir. Fidyeye ya da esir tutmak gibi davranışlar içine girmeyen Simko, patriği uçurumdan aşağı atarak öldürttü.

Göçebe Kürtler'in yaşam tarzları ise yerleşiklere göre, daha çalkanlıdır. Bunlar, Zağros Dağları'nın karanlık vadilerinde yaşarlar. Kıl çadırlarında kadın ve atları da beraberlerindedir. Kış aylarında dağın eteklerine inerler. Yazın ise yükseklerdeki yaylalara çıkarlar. Zaman zaman Hristiyan köylerine inip baskınlar düzenlerler. Bölge, önemli merkezlerden uzaktır. Buna rağmen Anadolu'nun değişik yerlerine rahatlıkla giderler. Örneğin; Ankara pazarlarında Kürtler'in ürettikleri peynir ve eti görmek son derece olağan bir olaydır.

1923 Ekiminde TBMM'nde Cumhuriyet ilan edilirken ben de Ankara'da idim. O gün TBMM önünde bir grup insan, zurna ve davul eşliğinde Kürt folkloründen bazı oyunları sergilediler. Bu gösteri gece de sürdü. Ancak bu mutlu tablo çabuk bitti.

Osmanlı Hanedanı'nın kısır politikalarının acı meyveleri Türkiye Cumhuriyeti'ne Kürt sorunu olarak döndü. Kürtler, ne ilginçtir ki, monarşiyi fazla benimsediler. Öyle ki, hâlâ Sultan ve Halife'nin kavgasını veriyorlar.

Özel Bir Statüye Duyulan Arzu

Eskiden beri Kürdistan'da vilayet sistemi vardır ve vilayetler, merkezi hükümet tarafından valiler aracılığı ile kontrol edilmektedir. Burada Kürt ve Hristiyanlar'a ayrıcalıklar verilmiştir. Aşiret düzeni ortaçağdan beri sürmektedir. Hükümetler, aşiret reisleri ile işbirliğinde olup güvenliği de onlar aracılığı ile sağlarlar. Osmanlı sultanları aslında Balkan ve Arap Yarımadaları'nda da aynı sistemi yürütmekten vazgeçmemişlerdir. Feodal düzen bu yörelerde aynen devam etmektedir.

Abdülhamid'in Süvarileri

Sultan Abdülhamid, Rus Çarı aracılığı ile yaptığı savaşlarda Hamidiye adı altında alaylar kurdu. Bunlar, süvari olup askerlerin tamamı Kürt asıllı idi ve merkezden bağımsız yapıya sahipti. Bu alaylar, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında çıkan her tür kargaşaya müdahale etti. Dünya Savaşı sırasında Türk yönetimi bu insanları İngiliz ve Ruslar'a karşı kullandı. Hatta zaman zaman Ermeni, Süryani ve İranlılar'a karşı savaşmaya göndermekten çekinmedi.

Kürtler, doğuştan savaşçı bir yapıya sahiptir. Onlar aşiret kültürü içinde yetiştikleri için ulusal hareketlere karşıdırlar. Merkezi hükümet,

iğrenç bir politika izleyerek bu insanları Batı Asya'daki ulusalcı hareketlere karşı kullandı.

Kürtler, bu son isyanda hükümetten hâlâ monarşi ve halifelîği geri istemektedirler. Bu amaç doğrultusunda şimdilik dağlara hakim durumdadılar. Ancak Ankara buna asla izin vermeyeceğini söylüyor.

- 36 -

KÜRT İSYANCILAR TÜRKLER'LE ÇARPIŞARAK ÇEKİLİYOR
CHICAGO DAILY TRIBUNE, 16. 03. 1925

Kürt isyancıların yaşanan çatışmaların ardından düzenli bir şekilde Diyarbakır'ın kuzeyine çekildiği rapor edilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin raporlarından edinilen bilgilere göre, Çermik'e kaçan isyancılar yakalanmış.

- 37 -

KÜRT İSYANCILAR
THE MANCHESTER GUARDIAN, 16. 03. 1925
Türk Saldırısı Bekleniyor

Bir silahlı kuvvetler mensubu basına verdiği ropörtajda isyanın tamamen bastırılabilmesi için üç aylık bir zaman dilimine gereksinim duyduklarını ve ayaklanmanın Kürt isyanından çok gerici nitelikli olduğunu söyledi.

Bu özel habere konu olan kişi bizzat isyan bölgesinde yaşayan ve Diyarbakır kökenli bir emekli askerdir.

Öte yandan TBMM'den isyanın tamamen bastırılması için 10.000.000 TL ödenek ayrıldığı haber alınmıştır.

- 38 -

TÜRKLER'İN SAVAŞINA 44.000.000 DOLAR
NEW YORK TIMES, 16. 03. 1925
Kürt İsyanının Büyüdüğü İtiraf Edildi

Şu ana kadar isyanın giderilmesi için 10.000.000 TL (44.000.000 Dolar) harcadığı öğrenildi. Yayınlanan kısa bildiride Diyarbakır'daki müfrezelerin isyancıları dağıttığı Dicle'nin iki yakasına hâkim olduğu ve Şeyh'in bir oğlunun Varto'da öldürüldüğü bildirildi. Muş'un otuz mil kuzeyindeki Varto, çatışmaların çıktığı ilk yöre olarak bilinmektedir.

- 39 -

KÜRT İSYANI

THE MANCHESTER GUARDIAN, 17. 03. 1925

Hükümetin Ezici Tedbirleri

CHF toplantısında Başbakan İsmet Paşa, Kürt isyanının büyük ölçüde bastırıldığını, ancak tamamen sona ermediğini, bölgede büyük bir demoralizasyon yaşandığını söyledi. Hükümet yetkilileri yeni bir isyan olabileceğine inanmamakta, ancak yine de tedbirli olunması gerektiğini söylemektedirler.

İsyancıların elindeki şehirlerdeki yerel direniş çabaları askerlerce kontrol altına alınmaktadır. Varto'da durum sakinleşirken Palu'da çatışmalar sürmektedir. Bu arada alınan haberler, güvenlik birimlerinin dağlara da hâkim olduğu yönünde geliyor. Her tür baskın anında cevaplanmakta ve püskürtülmektedir.

İstanbul Üniversitesi öğrencileri, isyan edilen bölgedeki illerde popüler bir tarzda Cumhuriyet ilkeleri ve buna karşın geliştirilmek istenen mürteci akımlar hakkında halka bilgi vermek kararını aldılar.

- 40 -

KÜRT İSYANI

THE OBSERVER, 22. 03. 1925

İsyancılar, Diyarbakır'a Lağım Kanallarından Girdi

Bir haftadan beri ortalıkta dolaşan Kürt isyanının bittiği yolundaki haberlerin gerçeğe ilgisinin olmadığı anlaşıyor.

Diyarbakır, surlarla çevrili bir kent olup, stratejik açıdan önemlidir. İsyancıların lağım kanallarını kullanarak şehre girdikleri zannediliyor.

İsyanın başarısının kısa süreceği de bir diğer gerçek. Çünkü on milyon nüfuslu bu ülkenin tahminden öte güçlü bir ordusu var. Askerler, yavaş ama emin adımlarla ilerliyor.

- 41 -

TÜRKİYE: KÜRT SAVAŞI

TIME, 23. 03. 1925

Şu ana kadar isyanın giderilmesi için 10.000.000 TL (44.000.000 Dolar) harcandığı öğrenildi. Yayınlanan kısa bildiride Diyarbakır'daki

müfrezelerin isyancıları dağıttıkları Dicle'nin iki yakasına hâkim olduğu ve Şeyh'in bir oğlunun Varto'da öldürüldüğü bildirildi.

Muş'un otuz mil kuzeyindeki Varto'da çatışmaların çıktığı ilk yöre olarak bilinmektedir.

- 42 -

KÜRT İSYANI BİTİYOR

THE MANCHESTER GUARDIAN, 24. 03. 1925

Hükümet isyancı Kürtler'in bölgesinde askıya alınan vergileri toplama kararı verdi. Köylere tazminat olarak verilen ceza, bölgede konaklayan askerleri ağırlamaktır.

Ankara'dan gelen raporlar, durumun isyancıların aleyhine geliştiği yönündedir.

- 43 -

DIŞ HABERLER

THE MANCHESTER GUARDIAN, 25. 03. 1925

Türk Genel Kurmayı, Kürt köylerine yönelik deklarasyonda isyancılara acımasız davranılacağını belirtti.

- 44 -

SADAKATİNİ İLAN EDEN KÜRT KÖYLERİ ARANIYOR

NEW YORK TIMES, 25. 03. 1925

Ankara'daki Yetkililer Şimdi de İsyân Bölgesinde Hızlı Ceza Kesilmesi İçin Çalışıyor

TBMM, dün bazı illere yönelik sıkıyönetim kararı aldı. Bu iller bilindiği gibi Kürt isyanından etkilenen bölgede bulunmaktadır. Genel kurmay, deklarasyon yayınlayarak yeni taktikler geliştiriyor. Bunlar hem sivil, hem de askeri hedeflere yönelik.

Manifestoyu andıran bu bildiride hükümete karşı ayaklanan kitlenin liderliğini yapanların para ile satın alınmış ajitatörler olabileceği belirtiliyor.

Genel kurmay, bu bildiriyi hem basın hem de yerel yönetimleri kullanarak tüm ülkeye dağıtmaktadır.

- 45 -

KÜRT İSYANCILARIN DURUMU

THE MANCHESTER GUARDIAN, 28. 03. 1925

Kürt isyancılar, işgal ettikleri Muş, Bulanık, Malazgird ve Silvan'da hükümete bağlı kişileri öldürüyorlar.

- 46 -

KÜRT İSYANCILARIN BAŞARISI

THE OBSERVER, 29. 03. 1925

Kürt isyancılar, Muş, Bulanık ve Malazgird'i işgal ettiler.

- 47 -

TÜRKİYE'DEKİ İSYANLA İLGİLİ ÇELİŞKİLİ HABERLER

NEW YORK TIMES, 30. 03. 1925

Basında Perşembe günü hükümet güçlerinin Kürt isyancılara şiddetle karşılık verdiği yönünde haberler yer aldı. Ancak Pazar gününe geldiği halde hiçbir somut sonuca ulaşamadığı görülmektedir. Cumhuriyet Gazetesi (-ki yarı resmi bir yayın organıdır) isyancıların Muş, Bulanık ve Malazgird arasındaki konumlarını koruduklarına yönelik haberler veriyor. Bu haberin devamında isyancıların Muş'un altmış mil kuzeydoğusundaki Malazgird'den doğuya kaçış yolları aradıkları bildiriliyor. Bazı gazeteler ise Şeyh Said'in yeni taktikler peşinde olduğunu yazıyor.

Bir devlet memuru olan Hakkı Bey, asilerin hareketlerini irdelemek amacı ile Diyarbakır- Siverek hattına kadar gitti. Propaganda amaçlı gezi sonunda yaptığı açıklamada isyancıların Muş ve Varto civarında güçlü olduklarını itiraf etti.

Bu isyanın amacını bilmek ve anlamak gerekiyor. Öncelikle yöresel değildir. Bunun pek çok kanıtı var. Ama şu an bu bilgileri açıklamak doğru olmaz.

İsyanın bastırılması amacı ile ilan edilen seferberlik sonucu Trabzon, Samsun ve Erzurum'dan orduya katılan yeni askerler bölgeye sevk edildi.

Türk hükümeti, bu isyan ile Musul sorunu arasında bağlantı kuruyor.

- 48 -

KÜRDİSTAN'DA YENİ DÜZENLEMELER THE MANCHESTER GUARDIAN, 31. 03. 1925

Şeyh'in Gücü Kırıldı. Bir Ölüm Listesi Hazırlandı.

TBMM'nde yapılan görüşmelerde önümüzdeki altı ayda yapılacak işlemler konuşuldu. Hükümet, isyancıların tamamen etkisizleştirilmesi, bir anlamda ezilmesi amacıyla yeni düzenlemelere karar verdi. Önlemler, Şeyh Said'e bağlı organizasyonları dağıtmak ve mevcut feodal düzeni yok etmek üzerine kurgulanmıştır. Merkezi ulusalcı bir sistem oturtulmak istenmektedir.

Muhtemelen isyancı Şeyh'e bağlı kişilerin listesi hazırlanmıştır. Bu arada Kürt asilerin tüm Türk yetkililere suikast hazırlığında olduğu düşünülmektedir.

Ankara'da karşı devrimcileri yargılayan mahkeme, iki ajitatörle ilgili ağır cezalar verdi. Şeyh Said'le ilgili olduğu gerekçesiyle bir kurmay albay tutuklandı.

- 49 -

TÜRKLER, MUSUL İÇİN YENİ BİR ANTLAŞMA ÖNERİYOR NEW YORK TIMES, 01. 04. 1925

London Daily Mail, Şehri Türkler'in İstedliğini, Ancak Güneyini Bırakma Düşüncesinde Olduğunu İddia Ediyor.

Yeni Tehditler

Ankara'nın Temsilcileri, Komisyonu Gösterileri Kışkırtmakla Suçluyor

Son iki aydır, Musul konusunu görüşen Bağımsız Komisyon'dan bir mucize beklenmektedir. Komisyon, son olarak Türk propagandasının etkisinde kalan bir Ağanın yaşadığı Duhok'u ziyaret etti. Polis, Türk heyetinin karışıklık çıkartılması için çabaladığını, bunun da belgelendiğini açıkladı.

Öte yandan bir Kürt ili olduğundan şüphe duyulmayan Süleymaniye'de 30.000 Türk yaşamaktadır. Sami dillerinin konuşulduğu bölgede Araplar, Kürtler ve Türkler yaşamaktadır. Ancak günlük konuşma dili imparatorlukdan kalma adet olsa gerek, Türkçe'dir.

Musul'daki Hristiyanlar ise Osmanlı'dan kalma sorunlarla boğuşmaktadır.

Komisyon, Zaho'ya gitti. Buradaki Hristiyanlar, sığırtmaçlıkla geçimlerini sağlayan Kürtler'le iç içe yaşamaktadırlar. Lozan sonrası anavatanlarından kopan Türkler, daha çok Kürtler'le ortak yaşam kurmuşlardır. Bölgede yapılan görüşmelerde Kürtler'in Anadolu'daki isyana sıcak bakmadıkları ve monarşist dinci yapılanmaya ilgi duymadıkları gözlemlendi.

- 50 -

İSYANCI KÜRTLER

NEW YORK TIMES, 07. 04. 1925

Hafta boyunca Elazığ, Diyarbakır ve Ergani vilayetlerinde temizlik çalışmaları sürdü. Palu, Piran, Lice, Bulanık ve Muş'un kuzey doğusunda da operasyonlar sürdü.

İsyancılara karşı makineli tüfekler kullanıldı. Bu gereksiz önlemden General Kemaleddin Paşa'nın katkısının olduğu inkar edilemez.

- 51 -

KÜRT İSYANI İRAN'A DOĞRU YAYILMA EĞİLİMİNDE

THE MANCHESTER GUARDIAN, 08. 04. 1925

Musul Civarında

Ankara'nın raporlarına göre, isyan İran içlerine doğru yayılma eğilimine girdi. Musul civarındaki Şeyh Gazali'nin kurallarına bağlı kabilelerde isyan hazırlığı var. Tahran Hükümeti bu girişimleri önlemek için bölgeye asker göndermeyi düşünüyor.

Dün TBMM'de dini anlaşmazlıkların ülkede neden olabileceği sorunlar konusu görüşüldü. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı işleri tek elden yürütme kararı aldılar. Dindar milletvekilleri buna karşı çıkarak 'siz Müslüman değilsiniz' diyerek bağırıyorlar. Fakat bu adamların tüm çabalarına rağmen Kemalistler, olağanüstü günlerin yaşandığı ortamda istediklerini elde ettiler.

Hükümet, dün iki yıl önce düşman kurumlardan olduğu gerekçe ile kapatılan Atina Bankası'nın yeniden faaliyetlerine izin verdi.

- 52 -

KEMAL' DEN DÜŞMANA BASKIN

CHICAGO DAILY TRIBUNE, 15. 04. 1925

Yazan: Raymond FENDRICK

Ankara hükümeti bugün isyancıların merkezine baskın düzenledi. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa, Karabekir Paşa ve Rauf Bey'in partisini isyancıları teşvikle itham etti.

Türk kuvvetleri karşısında sıkışan Şeyh Said'e bağlı kuvvetler, İran sınırına çekildiler. Türk askerleri ise altı önemli kenti ele geçirdi. Burada bin civarında isyancı imha edildi.

- 53 -

KÜRT İSYANININ LİDERİ YAKALANDI

THE MANCHESTER GUARDIAN, 16. 04. 1925

Kürt isyanının lideri Şeyh Said yakalandı. Bu isyanın bittiği anlamına gelmektedir.

İstanbul'dan gelen bir telgrafa göre Şeyh Said'in asıl destekçileri mahkemede yargılanmış ve Diyarbakır'da idam edilmiştir.

İdam Kararı:

Ankara'dan alınan telgraflarda Şeyh Said'in Muş ile Varto arasında yakalandığı bildirilmektedir.

En son resmi raporlara göre isyancıların direnci kırılmış ve dağılmışlardır. Bölgenin dağlık olması nedeniyle askeri takip ancak uçaklarla gerçekleştirilmektedir.

Şeyh ile dokuz adamını yakalayanlara 1.000 altın ödül verildi.

Asılan Kürt İsyancılar

Bitlis'de Kürt isyanına katılan yirmi kişilik grup Diyarbakır'da idam edildi.

- 54 -

RAPOR: ŞEYH SAİD YAKALANDI
NEW YORK TIMES, 16. 04. 1925

Akşam Gazetesi'nin haberine göre, Şeyh Said ile Şeyh Abdullah Varto ile Muş arasındaki bir köyde yakalandılar.

Bitlis eski milletvekili Yusuf Ziya Bey ve beraberindeki otuz kişi, Albay Halid Bey ise üç yardımcısı ile beraber idam edildiler.

- 55 -

TÜRKİYE'DE KONU OLAN SON HALK
THE MANCHESTER GUARDIAN, 18. 04. 1925

Kürt isyanı Türkler tarafından şiddet yolu ile de olsa bastırıldı, ama sonuçları hâlâ tartışılıyor. Disiplinsiz aşiretlerin böylesi büyük bir kal-kışmadan zaferle çıkacağını beklemek, kuşkusuz hayaldi. Türk vatan-daşları bunu öncelikle her tür azınlık için bir yenilgi olarak algıladı. Ankara'dan önce Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul politik merkezdi ve yöneticiler, doğuyu hep bir politik fay olarak değerlendir-yordu. Batıdaki milliyetçilik akımları Kürtler arasında ancak karikatürize edilmiş şekilde yer bulabildi. Klasik Osmanlı düşüncesi, buraya hiç el atmadı. Ancak Jön-Türkler, Viyana'nın doğusunda adeta sapkınlığa dö-nüşen milliyetçilik teorisinin de etkisiyle önce Ermeniler'i katlettiler. Bu onların en büyük ve ciddi yanlışı idi.

Kürdistan'da göçebe yaşamın sürdüğü bilinmektedir. Bu ise bir tür klan sisteminin doğmasına neden olmuştur. İngiltere bu durumu poli-tik bir avantaj olarak görmekte ve değerlendirmektedir. Kuzey Irak'ın Musul bölgesinde yaşayan Kürt nüfusunu durumu, Türkiye ile İngiltere arasında görüşme konusu haline gelmiştir.

- 56 -

KÜRT İSYANININ LİDERİNE ÖLÜM CEZASI
THE WASHINGTON POST, 18. 04. 1925

Kürt isyanının liderine Çarşamba günü ölüm cezası verildi.

ESKİ TÜRK YÖNETİMİ KÜRT İSYANCILARA YARDIM EDİYOR
NEW YORK TIMES, 19. 04. 1925
YAZAN: Alexander NAZAROFF

**Sultan ve Halife Tepkisi-Yüksek Vergi Huzursuzluk Yaratıyor-
Musul Petrolünün Kontrolü ile İlgili Raporun Verdiği Rahatsızlık.**

Türkiye’de devam eden savaş tehlikesi huzursuzluk yaratıyor.

Eski Türk yönetimlerinin bir şekilde bastırıldığı Kürt hareketi, yeni Türk yönetimince yükselen bir tehdit olarak algılanmakta ve Ankara bu durumu değişik şekillerde itiraf etmektedir. Hükümet, 13 Nisan günü, Şeyh Said’i canlı yakalayana 5.000 Amerikan doları, ölüsünü getirene ise 3.500 Amerikan doları ödül önerdi. Kürtlerin kendi aralarında yaptıkları telefon ve telsiz görüşmeleri askeri yetkililerce takibe alındı.

İşyan; Harput, Diyarbakır, Muş, Bitlis yöresinde başladı. İsyancılar ilk başta gösterdikleri başarılarla Doğu Anadolu’yu savaş alanına çevirdiler. Bütün ülke eş-zamanlı olarak savaş ortamına sürüklendi. Anadolu’daki tren istasyonları ve il merkezleri tekrar üniformalı askerlerle dolarken, oniki ilde sıkıyönetim ilan edildi ve genel seferberlik emri verildi. Lokal bir sorun olduğu halde hükümet sert uygulamalara girişti ve aldığı kararları 1 Nisan’dan itibaren uygulamaya başladı. Tüm tarafsız gözlemciler, işyanın dini ve siyasi nitelik taşıdığı konusunda ortak düşünce taşıyor. Moscow İzvestiya muhabiri feodallerin yeni Türkiye’ye karşı tepki duyduklarını anlatıyor. Ankara hükümetinin yayın organı Hakimiyet-i Milliye de, bu haberi onaylamaktadır.

Ortaçağ’ın Kalesi

Moscow İzvestiya muhabirine göre, Türk devlet adamları batıda görülen kilise-devlet ayırımına benzer bir uygulamaya gitmiş ve şeriatı lağvedip halifelğe son vermişlerdir. Bu ise Ortaçağ’ın son kalelerinden Kürdistan’da bir kırılma notası olarak kabul edilmiştir.

Kürtler Türkiye Cumhuriyeti’ni ve bağlantılı olarak sistemi reddetmektedir. Onlar arkaik aşiret hayatından ödün vermek istemiyorlar. Şeyhlik, babadan oğla geçen feodal düzenin kalıntısıdır ve gücünü sözde İslam hukukundan almaktadır.

Ankara hükümeti, Kürtler’in verdiği vergi oranlarını yükseltmeyi denemiş, ama bu konuda beklemediği bir tepki ile karşılaşmıştır.

Kış aylarından itibaren bir kalkışma hazırlığında olan Nakşibendi tarikatından Şeyh Said, isyan etti. Başbakan Fethi Bey'in kabinesi muhalefet tarafından hazırlıksız yakalanmakla suçlanıyor. Halbuki Fethi Bey'den çok, yerel askeri güçlerin ilgisizliği sorgulanmalı. Buradaki tüm karayolu ağının toprak zemine sahip olması, hükümet güçlerinin başarısızlığını daha da arttırıyor.

Türkler, hemen her ortamda alçak sesle de olsa, hükümeti eleştirmekten çekinmiyor.

Şeyh'e Örtülü Savaş

İsyan, Şeyh'in planladığı tarihten önce başladı. 11 Şubat'ta Şeyh'in iki arkadaşı Ankara'ya bağlı güçler tarafından tutuklandı. Bu nedenle Şeyh Said, isyanı zamanından önce başlatma kararı aldı. İsyancılar 5.000 Türk askerinin görev yaptığı Diyarbakır'ı başkent yapmak istiyor. Ancak Şeyh'in ordusu bu iş için yeterli değil. Türk istihbarat birimlerinin hazırladığı raporlara göre, isyancıların gücü 8.000 kişi ile sınırlı.

Türkler, Kürt gerillalar ile savaşırken, zaman zaman uçak da kullanıyor.

Şeyh Said'in propagandasında kullandığı argüman ise Türk ordusunda bile rahatsızlık verici tehlike yaratıyor. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Kürdistan, Türkiye'den ayrılarak bağımsız bir devlet haline gelecektir.
- 2- Kurulacak Kürdistan, Halifelik makamını geri getirecektir.
- 3- Halife, Sultan Abdülhamid'in oğullarından biri olacaktır.
- 4- Ankara, ateist bir rejim amaçlamaktadır.

Öte yandan Allah adına savaştığını her fırsatta dile getiren Şeyh Said, aynı zamanda Halife Ali'nin torunu olduğunu iddia etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa ise CHF vasıtası ile TBMM'ni acil toplantıya çağırıştır. Fakat muhalif bazı unsurlar, her ne kadar Kürt isyanına tepki duyuyorlarsa da, özellikle yönetimin bazı uygulamalarından hoşnut değiller. Bu durum Ankara'da huzursuzluk yaratmaktadır.

Kemalistler Rakipleri ile Mücadele Ediyor

TBMM'ndeki partilerden biri Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'dir. 1924'de bizzat Mustafa Kemal'in finanse ederek kurdurduğu partinin genel başkanı Fethi Bey'dir. Modern milliyetçilerden olan Fethi Bey, büyük sempati topladı. Kürt isyanı sırasında CHF ve TCF arasında uzlaşma sağlandı ve bölgeye asker gönderilmesi kararı alındı.

Fakat CHF'nin radikal kanadı, Fethi Bey'in liberal politikasından rahatsız oldu.

2 Mart'ta milliyetçiler, partinin kapatılması için harekete geçtiler. Mustafa Kemal Paşa, Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyeti başkanlığını da yapan yakın arkadaşı İsmet Paşa'ya hükümeti kurma görevini verdi. İsmet Paşa, milliyetçi çizgideki bir askerdir. İsmet Paşa, parlamentodan savaş kararı çıkarttı.

4 Mart'tan itibaren ülkede her tür politik organizasyon yasaklanırken, basına da sınırlamalar getirildi.

Birkaç gün sonra da, muhalefet çizgisinde yayın yapan İstanbul'da Tevhid, Trabzon'da İstiklal ve Adana'da Savaş gazeteleri kapatıldı. Editörleri rejim karşıtı olmakla suçlanıyor ve aranıyor. İstanbul'da yayın yapan Tanin gazetesi yazarı Hüseyin Cahid, gözaltına alınıp mahkemeye sevk edildi.

Zor Zamanlarda Görülen Hoşnutsuzluk

Haklı ya da haksız Kürt isyanına bir desteğin güç verdiği hemen hemen kesin gibi. Devlet organları Hoca Ziyaeddin Efendi'nin Kürt isyanının başında ateşli milliyetçi konuşmalar yapmasının tesadüfi olmadığını iddia ediyor.

Anti-kemalistler yöreye ilişkin alınan kararların, ekonomik tedbirlerin politik ajitasyon amaçladığını iddia ediyor.

Geçtiğimiz yıl önemli liman kentlerinden İstanbul, İzmir ve Trabzon'da yeni yolların yapımı amacı ile vergilendirmelere gidilmişti. Bölge halkı bunun Türkiye'nin rehabilitesi için gerekli olduğuna inanmıştı. Kemal Paşa ve bağlantılı olarak cumhuriyete sempatiye azalma olmamıştı.

Halk, Kürt isyanını bir tür uğursuzluk olarak görüyor ve olayın temelinde psikolojik nedenler arıyor.

Öte yandan ayaklanan Kürt isyancılara karşı seferberlik ilan edidi. Ancak yeni savaş durumu Türkiye'ye yeni mali yükleri de beraberinde getiriyor.

İngiltere ve Ayaklanma

Türk yetkililer Diyarbakır'a Kürdistan Savaş Ofisi adı altında mektuplar gönderildiğini saptadıklarını söylüyorlar. Bu da isyanda İngiliz parmağı olduğunu kanıtıyor. Ankaralı milliyetçilere göre, 1919'dan bu yana her sıkıştığında İngilizler, Kürt kartını oynamaktan çekinmemektedir.

Musul petroleri meselesi nedeni ile İngiltere ve Türkiye defalarca karşı karşıya geldi. İngiltere, her seferinde Kürtler'i kullandı ve bu arada Irak'ı manda ile yönetmeye başladı. Türkiye, Musul'u askeri güvenliği için gerekli görürken İngiltere'nin tek derdi, bölgedeki petrol yatakları.

İngiltere Türkiye’yi Kürt kartı ile baskı altında tutarken, Ortadoğu’daki tek güç haline geliyor. Şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, isyanın sonucu ne olursa olsun, bu işten Türkiye hiçbir kâr elde edemeyecektir.

- 58 -

TÜRKİYE’DE BASKI

THE MANCHESTER GUARDIAN, 22. 04. 1925

Artan Şiddet

Meclis, yarın altı ay süre ile tatile giriyor. Dün hükümet, bir dizi önlem alarak sertleşme politikalarına hız verdi. Kurulu iki devrimci mahkemenin (İstiklal Mahkemeleri, Yayıncının Notu) süresini altı aydan oniki aya çıkardı. Ankara, bu mahkemelerinde yerinde idam cezası yetkisi verdi. Dahası Adalet Bakanlığı, doğu vilayetlerinde oluşacak riskler karşılığında bu mahkemeleri olağanüstü yetkilerle donattı. Muhalefet liderleri Ankara mahkemelerinin yetkili olmasını umuyordu. Bu durum onları da sıkıntıya soktu.

Bölgede sıkıyönetim ilan eden hükümet, Şeyh’in gücünü yok etmek için yürüttüğü programı yedi aylık bir süreye yayma kararı aldı.

Bu arada Yunanistan Ermeni Komitesi tarafından Mustafa Kemal’i öldürmek için gönderildiği iddia edilen Ermeni gençlerin davası dün başladı.

- 59 -

TÜRKLER REFORM DÜŞÜNÜYOR

THE MANCHESTER GUARDIAN, 04 .05. 1925

İsyanları Önleme Çalışmaları

Türk hükümeti isyanları önlemek için ülke genelinde reformlar planlıyor.

Birkaç komisyon kurarak eğitim başta olmak üzere nasıl bir yönetim tarzının olması gerektiği konusunda çalışmalara girildi. İçişleri Bakanı Kürtler’in içinde bulunduğu koşulları yerinde görmek üzere bölgeye gitti.

Sınır şehirlerinde valiler olağanüstü yetkilerle donandı. Kürdistan’daki isyan, Ankara’nın daha hızlı karar almasına neden oldu.

- 60 -

TÜRKİYE: İSYAN BİTTİ

TIME, 04. 05. 1925

Türkiye'deki Kürt isyanı bitti. Yakalanan Kürt lideri Şeyh Said, idam edildi.

- 61 -

İSYANCI ŞEYH ASILMAK İSTENİYOR

THE MANCHESTER GUARDIAN, 21. 05. 1925

Nezih Bir Mahkeme

Yakalanan isyancı Kürt şeyhin sorgulanmasında hükümet yetkilileri ile aralarında ilginç diyaloglar yaşandı.

Şeyh Şemseddin bir süvari eşliğinde yakalanıp getirildi ve Diyarbakır'da vali konağı olarak kullanılan binada sorgusu yapıldı.

- 'Tanrı'ya ve Cumhuriyet'e teşekkürler'dedi.

Devamında:

- 'Ben acılarla dolu bir yolda değilim. Cumhuriyet, bizi Allah'dan mahsun bırakmamıştır' diyerek ekledi.

Devrim mahkemesinde çalışan bir hakim üye, Şeyh'le aynı etnik gruptan geliyordu ve Şeyh'in idamı lehinde konuştu. Buna karşı Şeyh;

- 'Hiçbir sitemim yoktur' dedi. Vali, Şeyh'e nazik bir üslupla isyanı nasıl başlattığını sordu ve devamında 'bu durumu nasıl açıklayabilirsiniz' dedi.

Şeyh, ne zaman dolambaçlı açıklamalara başladı, hakim, işte o zaman:

- 'Bize güvenebilirsiniz' dedi ve isyanın nedenlerini, Türkiye Cumhuriyeti'ne duyduğu kini, dini bağlantıları ile anlatmasını istedi. Şeyh:

- 'Şeyh ve ulema, Müslümanlara İslam'ın verdiği hakları korumakla mükelleftir' şeklinde karşılık verdi. Yalnız devamında:

- 'Tüm şeyhlerin her şeyi bilecek kadar bilgili olmadığını ve hatta bazılarının cahil olduğunu söyleyebilirim' dedi.

- 'Şeyh, mürid ilişkisi nedir? Kadın müridleriniz var mı? Törenlerde ne yaparsınız? Yüzünü niçin peçe ile örtüyorsun ve İslam'ın prensipleri Türkiye Cumhuriyeti'nin koyduğu kurallar zinciri ile çatışır mı?' şeklinde dini ve modernist sorular adeta bir baskın şeklinde ardı ardına soruldu.

Şeyh:

- 'Hayır! Tanrı ile insan arasında ayrıca bir aracıya gerek yoktur. İslam'da

bu bağlamda ruhban sınıfı yoktur. Ama bir mürid, şeyhi ile birlikte ve ayakta günahlarının giderilmesi için Tanrı'ya dua edebilir. Sekizyüz erkek, ikiyüz kadın müridim var. Kadınlara benim nikahlım olan dört eşim eşlik eder. Yüzümü örtme nedenimse, güneşten korunmak içindir!' dedi.

- 'Peygamber öldükten sonra önemli on Müslüman lider, içimizden birini başkan yapalım!' demedi mi? Halifelik gerekli bir kurumdur. Doğru değil mi? Halifesiz olmaz!'

Arada Şeyh'e kahve ikram edildi. Fotoğrafları çekilip, resmi yapıldı. Bir hakim:

- 'Fotoğrafını çekiyorlar. Günah değil mi?' diye sordu.

- 'Hayır!' dedi, Şeyh. Bir diğer hakim, sakalına neden kırmızı kına sürdüğünü, bunun günah olup olmadığını sordu. Araya giren Vali:

- 'Odanıza gidiniz, Şeyh Efendi!' dedi. Sorgusu yapıldıktan sonra askeri cezaevine gönderildi. Mahkemedeki bu seremoni kuşkusuz idam sehpasında bitecektir.

- 62 -

ESKİ TÜRK PARLAMANTER KINADI

THE MANCHESTER GUARDIAN, 26. 05. 1925

Hapishane Hücresinde Kavgı

Eski Senato üyesi Seyyid Abdülkadir'in idamına ilişkin karar İstanbul'daki Kürt Kulübü'ne ulaştı. Bu eski senatör, oğlu ve birkaç taraftarı ile tutuklanmıştı. Bu durumu kınayan Abdülkadir, hücresinde saldırıya uğradı.

- 63 -

KÜRT İSYANCILARIN DİNİ HEDEFLERİ

THE MANCHESTER GUARDIAN, 29. 05. 1925

Şeyh'in Savunması

Kürt isyanının lideri olan Şeyh ve diğer asilerin de katılımı ile Diyarbakır'daki mahkeme başladı. İsyancılar, 'Hazret-i Muhammed'in zamanındaki gibi mutlu bir dünya' temenni ettiler ve bunun için eski dini uygulamaları talep ettiler. Buna göre, dini okullar yeniden açılmalı, yalancılara misilleme uygulanmalı ve hırsızların elleri kesilmelidir.

- 64 -

TÜRK ASKERLERİ TERHİS EDİLİYOR

THE MANCHESTER GUARDIAN, 02. 06. 1925

Kemal'in İsyancılara Karşı Savaşı

Mustafa Kemal, Kürt asilere karşı gönderilen askerlerin terhis edileceğini bir bildiri ile duyurdu. Bu ordu, doğuya barış getirmek ve gerici-leri mahkemede yargılamak üzere kurulmuştu.

- 65 -

TÜRK DİKTATÖR DÜŞMANLARINI EZİYOR

CHICAGO DAILY TRIBUNE, 05. 06. 1925

Yazan: Raymond FENDRICK

Kemal Paşa'ya Bağlı Güçler Yükseliyor

Türkiye'de yeni kabine, hazırladığı yeni programla görevine başladı. Masrafları hükümet tarafından karşılanan ve Karabekir Paşa, Rauf Bey, Ali Fuad Paşa ve Refet Paşa gibi ünlü kişilerin yönetiminde kurulan partide dinci politika temayülü belirdi.

Diktatör Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile birlikte ülkesini çağdaştırma çabasına girmiştir.

Kemal, Güçlü Bir Şekilde Vuruldu

Bursa'da yapılan milletvekili seçimi Nureddin Paşa kazandı. Bu ise, Mustafa Kemal'in prestijini sarstı.

Demiryolunda Mücadele

Fransa ile Türkiye arasında Bağdat Demiryolu Hattı, ciddi bir sorun olarak değerlendiriliyor. Fransa, manda yönetimindeki Suriye'nin de yararlandığı demiryolu hattının Kürt isyanı sırasında kullanılması üzerine rahatsız oldu. Çünkü Türk askerleri zaman zaman hattın Suriye tarafına geçmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Fransa, Türk askerine kota koyarak en fazla 25.000 kişinin geçmesine izin verdi.

Öte yandan İngiltere, bu durumun Türk askeri lehine avantaj sağladığını düşünüyor. Sorunun çözümü için üç taraf, Ankara'da görüşmelere başladı.

- 66 -

KÜRTLER'İN GİZLİ PLANLARINA DAİR HİKÂYELER
THE MANCHESTER GUARDIAN, 09 .06. 1925
Türkler, İngiliz Ajanlarını Takip Ediyor

Diyarbakır'da idam edilen Seyyid Abdülkadir'in üzerinden çıkan belgelere göre, bir İngiliz ajanıdır. Bu hikâyenin devamı Kıbrıs ve Mısır'a değin uzanmaktadır. İngiltere, Mersin ya da İskenderun Körfezi'ne kadar inebilecek bir Kürdistan Krallığı kurmak istemektedir ve bu hayal için 150.000 pound harcamıştır. Seyyid Abdülkadir de, bu devletin ilk kral adayıdır.

- 67 -

TÜRKİYE'DE TUTUKLAMALAR KOMPLO
KUTUSU AÇILDIKÇA GENİŞLEME EĞİLİMİNDE
NEW-YORK TIMES, 13. 06. 1925

Ankara İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey, yaptığı açıklamada, Sultan Vahdeddin'in yeniden tahta oturması için Ku Klux Klan'a benzeyen bir örgüt yapısına rastlandığını söyledi.

Bu organizasyon, İstanbul'un başkent olması, halifeliğin inşası ve Kürdistan'a otonomi vermeyi hedeflemektedir.

Saltanat, bilindiği gibi 1922 Kasım'ında lağvedilmiştir. Bu arada hükümet, 150 kişiyi sınır dışı etmiştir. Kurulan organizasyon, İslam ve İnsanlığın Hayırsever Kulları adını taşımakta olup, Oniki Havari Konseyi tarafından yönetilmektedir.

Bu kuruluş, İngiltere tarafından finanse ediliyor. Ali Bey, Kürt isyanının Vahdeddin tarafından finanse edildiğini iddia etmektedir.

Klana benzeyen bu yapının önemli isimleri şunlardır: Avukat Lütfi Fikri Bey, Jandarma Komutanı Ali Kemal Paşa, imparatorluk dönemi Adalet Bakanı Cemil Molla, Sabri Paşa ve şu an isimlerini tespit edemediğimiz beş kişi.

Devletin yarı resmi gazetesi olan Cumhuriyet'e göre, tutuklamaların artması bekleniyor.

- 68 -

KÜRT İSYANCILARIN MAHKEMESİ

THE MANCHESTER GUARDIAN, 29. 06. 1925

54 Ölüm Cezası Talebi

Diyarbakır'daki mahkeme dün Şeyh Said ve 53 kişi için idam cezası istedi.

- 69 -

KÜRT İSYANCI LİDER VE YİRMİBİR ADAMI ÖLDÜRÜLDÜ.

THE WASHINGTON POST, 30. 06. 1925

İsyanın lideri Şeyh Said ve isyana katılan 21 kişi yakalandıktan sonra öldürüldü. Onbeş mahkum ise yargılandıktan sonra beraat ettiler.

- 70 -

AHMET, BARIŞI TEHDİT EDER ŞEKİLDE SESLENİYOR

NEW YORK TIMES, 23. 08. 1925

YAZAN: Roswell LOCKEBAND Jr.

Kürt İsyanının Sorumlusu Fundamentalist İslamcı Şeyh

Sunusi İhvan üyelerinden fundamentalist İslamcı Ahmet, Ordadoğu'yu tehdit ediyor. Suriye'den Anadolu'ya savaş çıgıllıkları atılıyor. Bölgede her an daha büyük bir kargaşa çıkabilir. Sunusi'nin, Şeyh Said isyanına katkıda bulunmuş olabileceğı düşünülüyor. Bu grup ülke içinde yapılan dinsel propagandanın kaynağı. Bu konuda hemen hemen hiç tereddüt yok.

Öte yandan Kürtler'in onda dokuzu okuma-yazma bilmiyor ve ne yazık ki, İslamcı propagandalara açık. Hatta fundamentalist İslamcı tesir, zannedilenin hayli üstünde.

Şeyh Ahmet, 1921'de Urfa civarına geldi ve kısa süre içinde buradan ayrıldı. Viranşehir gibi önemli Kürt bölgelerinde Mahmud Bey'le temas halinde ve Türkiye'nin cumhuriyetle ilgili değerleri kullanarak despotizm uyguladığına inanıyor.

- 71 -

TÜRKİYE'DE DERVİŞLERE YASAK GELDİ NEW YORK TIMES, 05. 09. 1925

Kabine Tekkeleri Kapatıyor. Batılı Giyim Tarzı İçin Kararname Çıkarıldı.

Türkiye, hangi adla olursa olsun, tüm tekke ve zaviyeleri kapattı. Şeyhlik, dervişlik gibi unvanlar lağvedildi.

Sultanların türbeleri de kapatıldı. Son olarak da, sivillere batılı giyim tarzı ile ilgili kararname hazırlandı.

Kürt isyanı sırasında propaganda amacı ile camiilerde yapılan her türlü vaaza sınırlama getirildi.

- 72 -

ŞEYH, TÜRKLER'İN HRİSTİYANLARA ZULMETTİĞİNİ SÖYLEDİ CHICAGO DAILY NEWS, 25. 10. 1925

Musul'da Bir Görgü Şahidi

Yazan: George SEDES

The Tribune gazetesinde, Türk-İngiliz sınırında yer alan Zaho'da korkunç bir trajedinin hikâyesi yayınlandı. Zaho, sınırdaki köylerden biri olup, kutsal topraklardan değildir.

Mart ayında Türkiye'de sekizbin Keldani Hristiyan, Türkler tarafından kadın, erkek ya da çocuk ayrımı yapılmaksızın öldürüldü.

Manevi babalardan sayılan Piskopos Timothy, İncil üzerine yemin ederek olanlar hakkında bilgi verdi:

Üç Kadın Katledildi

Piskopos Timothy; "anlattıklarım Hristiyan dünyası ilgi duyacak mı, ya da inanacak mı, bilmiyorum!" dedi. O arada Timothy'nin hemen yanında duran ve Murga'nın hem şeyhi hem de muhtarı olan adam, diz çöktü ve bir öykü anlattı. Bu öykü, tamamen gerçektir ve Arapça konuşuyordu:

"Tanrı ve Mesih şahidimdir. Mart ayında kuzeyde Türkler, yaş ayrımı yapmaksızın pek çok kişiyi öldürdüler."

Üç Kadın Taşlanarak Öldürüldü

Kampta kaldığımız ilk gece Türk askerleri güzelliği ile dikkat çeken

kadın ve kızların üzerine ışıktı.

Gökyüzünün bulutlu, kederli, kasvetli hali adeta onlar için yargı gününün geldiğini çığlıklarla duyuruyordu. Üçüncü gün, kadın doğum yaptı. Türkler, bebek doğana değin bekledi. Kadın zayıfladığı, güç kaybettiği için yürüyüşe devam edemeyeceği gerekçesi ile vurularak öldürüldü. Bebeğe diğer kadınlar sahip çıktı. Zozan Dağları'nda üç erkek iki kadın kaçarken vuruldu. Yetim kalan küçük çocuklar da, bu sırada öldürüldü.

Katliam Devam Ediyor

Bu adamın beyanını Mezopotamya'da İngiliz Vali tarafından soğuk mühürle mühürlenmiş resmi belgelerde gördüm. Bir Türk centilmeni olan Mustafa Kemal'in İngilizler'le savaşabileceğine ve bu olayları bildiğini zannetmiyorum. Ancak bu cinayet ve zulmü Ankara Hükümeti'nin bilmemesi imkansız görünüyor. İngilizler, Mustafa Kemal'in bu suçları işleyenleri yargılayacağını düşünüyor.

Roma'daki Papa

Türkiye'deki bu yeni kurbanlar eli silahlı Rum ve Ermeniler değil. Bu kurbanlar, antik dönemlerden beridir, Anadolu'nun en eski halklarından Keldaniler, Musul ve İncil'de adı geçen Ninova'nın yerli halkı. Ortodoks asıllı bu halk, Roma'daki Papa'yı tanıma kararı aldı. Türkler, bu halkın bir kısmını savaş sırasında sürgüne gönderdi. Sayısı 400-1200 arası idi. Bazıları bir şekilde kaçmayı başardı.

Zor Yolculuk

Otomobille Zergat'a gittim. Berlin-Bağdat Demiryolu burada bitmektedir. Oradan Musul'a geçtim. Zaho, vahadaki bir yerleşim birimidir. Arap asıllı Vali Fahri Bekir, beni telefonla arayarak Piskopos'la birlikte gelmemi istedi.

Köy dışındaki bir grup insanı bizleri beklerken buldum. Bu bölgeye müfettişler gönderiliyor. Halbuki buraya yiyecek gönderilmesi gerekli.

Kadınların Hiçbiri Genç Görünmüyor

Çamurdan yapılmış evlerin arasındaki dar sokaklarda, kanlı bandajlarla yerlerde yatan ve ilgisizlikten kıvranan en az 200 kişi gördüm. Yüzlerine ölüm sinmişti. Hiç genç kadın görmedim. Gittiğim köyde muhtar, Arap yönetici ve piskopos beni bir eve götürdüler. Zeminde 290 mül-

teci yatıyordu. Muhtar yere diz çöküp elimi öptü, günahlarının bağışlanmasını istedi. Halıda oturan bu adam, rengarenk türbanı, tuhaf pantolonu ile daha çok eşcinsel benziyordu:

- ‘Ben muhtarım. Adım da, Bilo!’ dedi ve devam etti:

- ‘Kendimi bir ara üç yaşındaki bir çocukla yürürken buldum. Üzeri çış kokan bu çocuk, babasını arıyordu. Kısa bir süre sonra cesede ulaştık. Aşiret’den Nailma adında bir kadının doğum yaptığını ve daha sonra garip bir şekilde kaybolduğunu öğrendim. En kötüsü bazı Türk memurlar, kadınlarımızı alıp götürdüler. Ben ve ailem kaçtık. Tanrı’ya şükürler olsun ki, şanslı idik. Bu kadınlar Muhammed’in hareminden olup, üç kişi idiler.’

200 Kızın İrzına Geçildi Ya da Satıldı

İngiliz gizli servisi yetkilileri en az 200 kadın, çocuk ve ihtiyarın yürüyemediği gerekçesi ile katledildiğini, en az 250 genç kızın haremlere pazarlandığını duyurdu. Bunların yüzlerce sayı ile ifade edilebileceği söyleniyor.

Baijo Köyü’nden biri en az 650 kişinin zorunlu yürüyüşe tabi tutulduğunu söyledi ve ekledi.

‘Çoğu dövülerek öldürüldü. Ben en az altı tanesini gördüm. Genç kızları geceleri alıp yanlarında götürdüler. Bu arada aç ve susuz yürüyüşe zorlandık. İki kişi açlık ve susuzluktan öldü.’

Dört Kız Kardeşin İrzına Geçildi

Peder Mansur, Baijo Muhtar’ını Arapça ve Fransızca konuşarak aradı ama ulaşamadı. Nihayetinde muhtarın oğlu geldi ve:

‘Babam öldü. Benimle konuşabilirsiniz. Dört kızkardeşim, Türk askerleri tarafından alınıp götürüldü. Hepsinin ırzına geçildi. 20 yaşlı erkek ile 50 kadının öldürüldüğünü gözlerimle gördüm. En az 20 erkek çocuğu nehre atıldı.’ dedi.

Seroroha Muhtarı rüşvet vererek kaçtığını söyledi. Murga Muhtarı 1 erkek çocuğu ile 7 kadın, 3 erkek ve 2 de bebeğin öldürülmesi ile olayların başladığını söyledi. Kızlar ise hâlâ askerler tarafından zorla götürülüyor.

- 73 -

SEKİZ KÜRT ÖLÜME GÖNDERİLDİ
NEW YORK TIMES, 30. 12. 1926

Dersimli 83 kadın ve çocuk sınırışı edildi.

- 74 -

KÜRT İSYANCI LİDER YAKALANDI
NEW YORK TIMES, 18. 02. 1927

Şeyh'in Kardeşi Savaştan Üç Yıl Sonra Yakalandı

Şeyh Said'in kardeşi Şeyh Abdurrahman, gerilla savaşından üç yıl sonra yakalandı.

B- Ağrı İsyanı

- 75 -

TÜRK HAVA KUVVETLERİ İLE KÜRTLER ARASINDA MÜCADELE
NEW YORK TIMES, 07. 06. 1930

Türk Askerleri Ağrı Dağı'nı Uçaklarla Kuşattı

Türk Hava Kuvvetleri Ağrı Dağı'nı dört bir yandan kuşattı. Kara birliklerinin giremediği güre çalıların olduğu yerleri hava kuvvetleri bombalıyor.

- 76 -

TÜRK ASKERLERİNİ ŞEHİT EDEN BEŞ KÜRT REİSİ
NEW YORK TIMES, 08. 06. 1930

Göçebe Atlı Grup İran'la Bağlantılı Türkiye, İran'ı Protesto Etti

Türk hükümeti, Türk hava sahasını sivil uçuşlara kapattı. Uçaklar, Ağrı Dağı'nı bombalıyor.

- 77 -

KÜRT İSYANCILARA KARŞI MAKİNELİ TÜFEK
NEW YORK TIMES, 13. 06. 1930

Türk askerleri, Ağrı Dağı'nda eski model de olsa, makineli tüfek kullanıyor. İsyanın amacı Türk modernist harekete karşı çıkmak.

- 78 -

TÜRK KUVVETLERİ KÜRT İSYANINI KIRDI
NEW YORK TIMES, 14. 06. 1930

Türk yetkililer, Ağrı Dağı civarında onbeşbin eşkiyanın öldürüldüğüne dair bir rapor yayınladı.

- 79 -

IRAKLI KÜRT AKINCILAR, TÜRK KÖYLERİNDE
NEW YORK TIMES, 28. 06. 1930

Ankara, Asker Sevkiyatı Yapıyor.

Bombalanan isyancılar her şeye karşın hâlâ bağımsız bir Kürt devleti talebinde ısrarlı. Beşyüz atlı ile Musul'dan hareket eden Şeyh Hasan, Ağrı Dağı'ndaki isyancılara yardım etmek amacı ile Türk sınırından geçti.

- 80 -

LAWRENCE İLE KÜRT İSYANI ARASINDAKİ İLİŞKİ
NEW YORK TIMES, 09. 07. 1930

Türk Gazeteleri, Lawrence'nin Gizli Ziyaretinden Söz Ediyor

Vakit Gazetesi, Albay T. E. LAWRENCE'nin Revanduz'da önemli Kürt liderlerle görüşüp bir isyan planını sunduğunu iddia ediyor.

- 81 -

AĞRI DAĞI'NDAKİ KAN
TIME, 28. 07. 1930

Ne ark, ne barış güvercini, Ağrı Dağı'nın üzerinde toz bulutları var. Çünkü geçen hafta içinde Ağrı civarındaki 200 köy bombalandı. Yanan köylerden dumanlar yükseliyor.

Geçen ay içinde zengin ve gelişmiş Ankara sermayesine karşın ilkel ve gerici insanlar isyan ettiler. Bunun nedenlerinden biri kuşkusuz diktatör Mustafa Kemal Paşa'nın reformlarıdır. Adeta kutsal bir savaş ilan edilmiştir. Buna karşın diktatör Mustafa Kemal Paşa, ne yapacağını biliyordu. Onbeşbin askeri hava kuvvetleri ile birlikte Kürt isyancıların üzerine sürdü ve bu kuvvetler, hiçbir merhamet belirtisi göstermediler.

İsyancılar, Ağrı'nın eteklerine sığındı. Avcı bombardıman uçakları bomba yağdırdı. Kürtler, buna makineli tüfeklerle karşılık verdi. Neticede bir uçak düşürüldü. Pilotun gözleri, Kürt isyancılar tarafından oyuldu. Bu vahşete cevap veren Türk piyadeler, kadın, erkek ve çocuk ayırımı yapmaksızın hemen her Kürt'ü öldürüp köylerini yaktdılar.

Türk kuvvetleri, Kürtler'in diktatör Mustafa Kemal'in kaldırdığı fes giyme alışkanlığına geri dönme isteğine izin vermediler.

İleri ve devrimci bir rejim amaçlayan diktatör Mustafa Kemal, güvenlik amacı ile umutsuz gericilere kılıç kullanmak zorunda kaldı.

Artık, Ankara para ve gelişmenin yeni adresi olup, sadece Ankara kedisinin yuvası değildir.

- 82 -

KÜRT SALDIRILARI ARTIYOR
NEW YORK TIMES, 07. 08. 1930

Türkiye ile Suriye arasındaki telgraf hatları kesildi.

- 83 -

TÜRKİYE: PETROL KÜRTLER'DE TIME, 25. 08. 1930

General Salih Paşa, Türkiye'nin İran sınırında atlı, piyade ve hafif topçulardan oluşan bir kuvvetle geçen hafta içinde Ağrı Dağı eteklerinde isyan etti.

30.000 kişilik bir Türk kuvveti buna müdahale ediyor. İran mevcut gelişmeleri protesto etti, ama müdahale etmedi.

Aslında Kürt isyanları, Türkler için yeni bir şey değil. Kürdistan; İran, Irak ve Türkiye arasında bir bölge ve Türk fatihlerin geçiş yolu üzerinde. Paris Barış Konferansı, bağımsız bir Kürdistan hayali için umut olmuştu. Ama sonuçsuz kaldı.

En ciddi ayaklanma 1925'de oldu. Bu diğerlerinden hayli farklı idi. Çünkü Türkler, karşılarında paralı ve modern silahlarla donatılmış bir kitle buldular. Belki de daha da önemlisi bunlar, başıbozuk değildi.

Türk askeri isyan sırasında kadın, erkek, çocuk ayrımı yapmadan acımasız davrandı. Türk diplomatlar, ağır dille İran'ı suçladılar.

Ağrı Dağı civarındaki isyanın nedeni salt bağımsızlık arzusu değil. Bu isyanın nedeni bölgedeki petrole sahip olmak.

Cavit Eyyub adında bir Türk mühendis yirmi yıl boyunca Teksas'daki petrol bölgesinde çalıştı. Daha sonra Musul'dan kuzeye hareket ederek araziye inceledi ve bölgenin zengin petrol yatakları ile dolu olduğunu saptadı. Bu yeni alanlar ilgi çekici olduğu kadar tahrik ediciydi.

İsyanın amacı, bağımsız bir Kürt devleti karşılığında petrole hâkim olmaktır. Bu bölgedeki petrol, Musul bölgesindeki yataklar kuruyunca kullanıma açılacak.

Türk Dışişleri Bakanlığı, çatışmalara en az bir Avrupalı devletin destek verdiğini saptadı. İsyanın lideri resmen, 'İngiliz parası almak ve İngiliz silahı kullanmak'la itham edildi.

- 84 -

KÜRT EŞKİYALAR, ZİYARETÇİLERİNE MİSAFİRPERVER DAVRANDI NEW YORK TIMES, 07. 09. 1930

Silahlı Kürt aşiretleri Kürdistan'ı boydan boya atla kat eden Amerikalıların iyi karşıladı. Kürdistan'a at sırtında giren Kansas City'li Beyrut Amerikan Üniversitesi öğretim üyesi Lewis LARKİN, Kürt liderlerle görüştü.

C-Dersim İsyanı:

-85-

KÜRT İSYANI

THE MANCHESTER GUARDIAN, 17. 06. 1937

Beşbinin Üzerinde Ölü Veya Yaralı

Üç aydan bu yana devam eden Dersim'deki olaylarda beşbini aşan sayıda Kürt isyancının öldürüldüğü ya da yaralandığı doğrulandı.

Hükümet, 25.000 kişilik ordusunu uçaklarla korumakta ve bölgede hareket düzenlemektedir. İsyanın lideri yaralandı ise de yakalanamadı. O, kayalıklarla dolu dağlara çekildi.

Kürt kabileleri garnizon, askeri bina ve tesislerle hükümet yetkililerine birer ultimatom gönderdi. Ayrıca vergi ödemeyi reddedip bölgedeki önemli bir köprüyü havaya uçurdular. Bu mücadelede hükümet, otuz ölü, seksen yaralı verdi.

Başbakan İsmet İnönü, Batı'daki reformların Dersim'de de aynen uygulanması gerektiğini, aksi takdirde bölgenin geri kalmışlığının sürecini söyledi.

- 86 -

HÜKÜMET RAPORLARINA GÖRE 5.000 ÖLÜ

LOS ANGELES TIMES, 17. 06. 1937

Kürt Ayaklanması Bozguna Uğratıldı

Hükümet yetkilileri Dersim'de beşbin Kürd'ün öldürüldüğünü duyurdu.

Dışişlerinden gelen haberler göre, üç aydan beri süre gelen isyana 25.000 asker katılmıştır.

- 87 -

5.000 KÜRT İSYANDA BAŞARISIZ OLDULAR

THE WASHINGTON POST, 17.06.1937

TC Hükümeti, Dersim'deki isyanın bastırıldığını ve beşbin Kürt isyancının öldürüldüğünü duyurdu.

Üç ay boyunca devam eden ayaklanmada 25.000 asker ve çok sayıda

uçak bölgede faaliyet gösterdi.

Hükümet isyanla ilgili raporunda liderlerden Habib Kijo ile oğlunun dağlara çekildiğini ve yaralı olduğunu bildirdi.

- 88 -

TÜRKİYE KÜRTLER'İN AYAKLANMA GİRİŞİMİ İLE KARŞI KARŞIYA NEW YORK TIMES, 17. 06. 1937

Dersim'e otuzbin asker gönderildi ve ayaklanmanın dış kaynaklı olabileceği üzerine yorumlar yapılıyor.

Savaş Kahramanı Bir Kadın Pilot

Atatürk'ün Evlatlık Kızı Savaş Dolayısı ile Yüksek Onur Ödülü Aldı.

Tarihte gizemli kalmış pek çok operasyona neden olan Dersim'e bir uçak filosu ile otuzbin Türk askeri katılıyor. Bunun nedeni bölgede ortaya çıkan bir isyandır.

Yolların ve merdivenlerin bulunmadığı mağaralara sığınan beşbin isyancı, bu acı mücadelede tek tek öldürüldü. Ayaklanmayı bastırmada uçakların kullanılması ve hayatta kalan asi liderlerin ülkenin başka yerlerine sürülmesi etken oldu. İsyan, üç ay önce bir köprüünün havaya uçurulması ve bir askeri karakola saldırılması ile başlamıştı.

İsyana katılan Kürt aşiretleri Kalan, Abbasuşağı, Hasbaran, Demen ve Lolan'dır. Askeri güçleri beşbin kişidir.

Aşiret liderleri askeri garnizonlarla köprü inşalarına karşı direnme kararı aldılar ve bu amaçla kullanılacak vergileri ödemeyeceklerine dair bir ultimatom yayınladılar.

Hükümet yetkililerinin bu ultimatoa cevabı; haydutluk yapan kabilelerin bu tutumundan vazgeçmesi yönünde oldu.

Hükümet, hareketin barışçıl amaçlarla yapılacağını iddia ediyordu.

Neticede Atatürk'ün evlatlıklarından Sabiha GÖKÇEN, Seyyid Rıza'nın liderliğini yürüttüğü isyancılara gökyüzünden ölüm yağdırdı.

Başbakan İsmet İNÖNÜ, TBMM'de yaptığı konuşmada GÖKÇEN için onur ödülü verilmesini talep etti. GÖKÇEN, bu uçuşları dolayısı ile bir madalya aldı.

Sabiha GÖKÇEN'in Türk Hava Kuvvetleri için Dersim'deki operasyonlara katılması bir pırlanta niteliğindedir. Bu, Türk tarihinde bir havacıya verilen en büyük ödüldür ve benzeri yoktur.

GÖKÇEN, 22 yaşında olup beceri ve cesareti ile dikkat çekmektedir. Ülkede, Dersim'e atıldığı bombaların isyanı sona erdirdiğine inanılmaktadır.

Hava Harp Okulu'nda İlk Kız Öğrenci

Mustafa Kemal'in evlatlıklarından Sabiha GÖKÇEN, Eskişehir'deki Askeri Havacılık Okulu'ndan geçen yaz mezun olmuştur ve Hava Kuvvetleri'ne pilot olarak atanmıştır. GÖKÇEN, bilindiğine göre dünyanın ilk kadın savaş pilotudur.

- 89 -

TÜRKİYE'DE SORUN

THE MANCHESTER GUARDIAN, 19. 06. 1937

Osmanlı İmparatorluğu, yapılan savaşlarla Kürtler'i hükümrânlığı altına aldı. Ama Türkiye, İran ve Irak gibi üç önemli coğrafik bölgede dağları evleri kabul eden bu halk, sınırları yapay bir kavram olarak kabul etmektedirler.

Geçmişte, kanlı çatışmalarla dolu devirler olabilir, ancak son yıllarda Türk hükümetleri üç ciddi reform paketi hazırladı.

Geleneksel niteliklerini koruyan ve kendileri dışında kimsenin yaşamlarına müdahale etmesine izin vermeyen kabileler, bu durumu kabul etmeyip mücadele kararı aldılar.

Dağlarda uzun süre bu şekilde yaşayan Kürtler, kendilerine empoze edilen yeni değerleri reddettiler.

Bazı projeler, daha önce de talihsiz Ermeniler'e yapılmıştı. Atatürk, ülkesinde eski düzenin devamına izin vermedi. Reformları uygulamak için giriştiği her hareket olumsuz karşılanmış, zorunlu eğitim önerileri kabile reislerine sunulmuş, ancak tüm yenilik çabaları ne yazık ki, reddedilmiş ve sonunda isyan çıkmıştır.

Kabileler bombalanarak teslim olmak sürecine itilmiştir.

Türk kamuoyu barışsever Kürtler'in daha iyi arazi şartlarına kavuşurlarsa bu ilkel tutumlarından vazgeçeceklerini düşünmektedir.

- 90 -

TÜRKİYE: 659 KARIŞIKLIK

TIME, 28. 06. 1937

Hilarie BELOC'dan Kürtler Hakkında Bilgiler

Kürtler;

Tek hörgüçlü deve veya neşeli bir kuş türü değildir.

Bu vahşi kabile, savaş yapma şehveti ile dolu olup, Türkiye, İran, Irak, Suriye gibi dağınık bir coğrafyada çamurdan yapma kulübelerinde yaşar.

Geçen hafta içinde İstanbul'a Kürtler'in isyan ettikleri haberi geldi. Dersim, Karadeniz'in ikiyüz mil güneyinde, İran'ın üçyüz mil batısındadır. Gelen haberlere göre, isyancılar beşbin kişidir. Diktatör Mustafa Kemal, topraklarında askeri garnizonlar kurmak istemiş, vergi toplanması ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Aşiret reisleri buna isyanla karşılık verdiler. Mustafa Kemal'in bu isyana cevabı 30.000 Türk askeri ve bir savaş uçağı filosu göndermek oldu.

Asiler aynen tilkiler gibi dağlardaki inlerine çekildiler.

Yirmi iki yaşındaki kahraman Sabiha GÖKÇEN, diktatör Mustafa Kemal'in evlatlığıdır ve bir numaralı avcı savaş uçağının pilotudur. Kemal ATATÜRK, Türk ordusuna bir kadın pilot yetiştirerek kadınların her meslek dalında başarılı olabileceğini gösterdi. GÖKÇEN'in, çağdaş Türk kadınları için bir öncü olduğuna şüphe yoktur. O, Seyyid Rıza'nın evini bombalamış, isyancıları ezmiş bir kadın askerdir. Türk Hükümeti bu başarıdan dolayı onu Türk havacılığının en büyük nişanı ile ödüllendirmiş, ayrıca bir pırlanta seti hediye edilmiştir.

- 91 -

ASI KÜRT TESLİM OLDU

NEW YORK TIMES, 14. 09. 1937

Ayaklanmanın Lideri Seyyid Rıza Mahkeme İle Karşı Karşıya

Geçen bahar aylarında Dersim'de yaşanan ayaklanmanın lideri Seyyid Rıza küçük ölçekli bir çatışmanın sonunda Erzincan'da hükümet yetkililerine teslim oldu.

Seyyid Rıza, Sabiha GÖKÇEN'in Elazığ yöresindeki evine yapılan hava saldırısından kurtulmuş ve dağlara kaçmıştı.

KADIN SAVAŞ PILOTU TÜRKİYE’NİN YARDIMINA KOŞTU
CHICAGO DAILY TRIBUNE, 30. 10. 1937

Gökte Büyük Eğlence

Cumhurbaşkanı M.Kemal ATATÜRK, Türkiye Cumhuriyeti’nin ondördüncü kuruluş yıldönümü kutlamalarında ülkede yaşanan olayları askeri bir gözle değerlendirdi.

Evlatlık kızı Sabiha GÖKÇEN, dört bombardıman uçağının bulunduğu filoya komuta etti ve Kürtler’in yaşadıkları bölgelere adeta ölüm yağdırdı. Bu haber size şaşırtıcı gelse bile Türk – Yunan Savaşı’nın yaşandığı 1919-1922 yılları arasında Türk ordusuna hizmet eden kadın asker sayısının ikibin olduğu unutulmamalıdır. GÖKÇEN, ülkede bir ulusal kahraman olarak kabul edilmektedir.

Sabiha, 23 yaşında, mütevazı, siyah gözlü bir amazondur.

Üzerine gri bir tayyör giyen bu mink kadının göğsünde hava kuvvetlerine ait madalyalar vardır. O, dünyanın ilk kadın savaş pilotudur.

EPILOG

GALİP ALÇİTEPE

Babamın babası Makedonya göçmeni idi. 93 Harbi'nde malı mülkü ne varsa bırakıp kaçıp gelmişler Çanakkale'ye. Ardından önce Çandarlı, sonra da Foça'ya... Dedemin memuriyeti ile ilgili sicilini incelerken Arapça, Farsça, Makedonca, Bulgarca ve Rumca bildiğine dair bilgilere rastladım. Babaannem ise tipik bir Giritli idi; asi, mağrur ve vakur. Küfürleri Rumca idi. Yemekleri ise hep Girit usulü. Doğduğum mahalle Konya'daki eski bir Rum yerleşkesi idi, Çiftemerdiven... Ve son derece renkli idi. Hemen her etnik gruptan komşularımız vardı. Örneğin, ekmeğimiz, Ermeni asıllı Hayık'dı, 1915'te Diyarbakır'dan kopup da geliveren. Bakkalımız Kürt Kamil. 1877'de Erzurum'dan, kendi ifadesi ile Urus zulmünden kaçıp da gelmiş Konya'ya. Eczacımız Çerkes Haşmet. O da, Ruslar'dan kaçıp Anadolu'ya sığınanlardan. Yan komşumuz Rum Memed. Söylentiye göre eski adı Niko. İhtida edip Müslüman olmuş. Ve tabii ki, sevgili Panos ve Markar kardeşler. Markar, mimar. Panos ise nefis Türkçesi ile şiirler döktüren bir halk şairi. Ermenistan'la diplomatik ilişkilerde adı sıkça geçen Samson ÖZARARATYAN'ın babası. İtalyan asıllı Tina, Albertina ve Mimosa kardeşler, annemin can arkadaşları. Bir de, adını bugün dahi bilmediğim madam. Öyle denirdi, halk arasında. Bildiğim, simsiyah elbiseli ve kısa, küt saçlı bu kadının eski bir Fransızca öğretmeni olduğu. Birbirleri ile sıcak ilişkileri hala konuşulan ve artık hayatta olmayan bu insanlar, bana büyük bir miras bıraktılar: EMPATİ. Yani tüm farklılıklarımıza rağmen karşımızdakini anlama yeteneğini!..

BİBLİYOGRAFYA

A-YAYINLANMIŞ VESİKALAR:

- 1- T. B. M. M. G. C. Z., Ankara, 1985, c.II.
- 2- **Dersim**, Jandarma Genel Komutanlığı Raporu, İstanbul, 1998.
- 3- ÇALIŞLAR, İzzeddin: **Dersim Raporu**, İstanbul, 2010.

B-ANILAR:

- 1-Karerli Mehmet Efendi, **Birinci Dünya Savaşı, Koçgiri, Şeyh Said ve Dersim'e Dair Yazılmayan Tarih ve Anılarım (1915-1958)**, İstanbul, 2007.
- 2- DERSİMİ, Nuri: **Kürdistan Tarihinde Dersim**, Diyarbakır, 1992.
- 3- Ekrem Cemil Paşa: **Muhtasar Hayatım**, Ankara, 1992.
- 4- İhsan Nuri Paşa: **Ağrı Dağı İsyanı**, İstanbul, 1992.
- 5- Kadri Cemil Paşa: **Doza Kürdistan**, İstanbul, 1991.
- 6- MADANOĞLU, Cemal: **Anılar**, İstanbul, 1982
- 7- ORBAY, Rauf: **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım**, İstanbul, 1993, c.II.
- 8- ZAZA, Nuri: **Bir Kürt Olarak Yaşamım**, İstanbul, 1996

C-KİTAPLAR:

- 1- ABADAN, Nermin: **Halk Efkari, Mefhumu ve Tesir Sahaları**, Ankara, 1956.
- 2- AKGÜL, Suat: **Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim**, İstanbul, 2000.
- 3- AKYÜZ, Yahya: **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara, 1975
- 4- ALÇİTEPE, Galip: **Kıbrıs Türk Kamuoyu ve Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1960)**, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1993
- 5- ALGÖR, İlhami: **Ma Sekerdo Kardeş -N'etmişiz Kardeş-, Dersim 38 Tanıklıkları**, İstanbul, 2010.
- 6- ARAS, İlhami: **Adım Şeyh Said**, İstanbul, 1997.
- 7- AŞAN, Aziz: **Şeyh Said Ayaklanması**, İstanbul, 1991.
- 8- AYBARS, Ergün: **İstiklal Mahkemeleri**, İzmir, 1988, c.I-II.
- 9- AYDIN, Ahmet: **Kürtler, PKK ve A.ÖCALAN**, Ankara, 1992.
- 10- AYDOĞAN, Mehmet: **İç İsyanlar ve Şeyh Said**, İstanbul, 2007.
- 11- AYGÜN, Hüseyin: **Dersim 1938 ve Zorunlu İskan**, İstanbul, 2009.

- 12- AYTAÇ, Kahraman: **Halk Anlatımlarına Göre Dersim**, İstanbul, Basım Yılı Belli Değil.
- 13- BALCIOĞLU, Mustafa: **İşyan: Koçgiri, Pontus Bir Paşa: Nureddin**, İstanbul, 2003.
- 14- BAYRAK, Mehmet: **Açık-Gizli, Resmi-Gayri Resmi Kürdoloji Belgeleri**, Ankara, 1994.
- 15- BAYRAK, Mehmet: **Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar**, Ankara, 1993.
- 16- BAYRAK, Mehmet: **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları, Şeyh Said**, Ankara, 1992.
- 17- BEHRAM, Arda: **Şeyh Said Ayaklanması'nın Ulusal ve Sosyal Kriteri**, İstanbul, 1988.
- 18- BEŞİKÇİ, İsmail: **Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenositi, Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama-IV**, Ankara, 1992.
- 19- BİRAND, Mehmet Ali: **Apo ve PKK**, İstanbul, 1993.
- 20- BRUİNESSEN, Martin Van: **Agha, Shaikh, and State: The Social and Political Structures of Kurdistan**, London, 1992.
- 21- BULUT, Faik: **Dar Üçgende Üç İşyan**, İstanbul, 2009.
- 22- BULUT, Faik: **Dersim Raporları**, İstanbul, 2009.
- 23- BULUT, Faik: **Devletin Gözüyle Türkiye'deki Kürt İşyanları**, İstanbul, 1991.
- 24- BULUT, Faik: **Türk Basınında Kürtler**, İstanbul, 2005.
- 25- Celile Celil: **Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması**, İstanbul, 1998.
- 26- Celile Celil: **Kürt Halk Hareketinden 13 İlginç Yaprak**, İstanbul, 2007.
- 27- CHALLAND, Gerard-David Mc DOWALL: **A People Without A Country, The Kurds and Kurdistan**, London, 1980
- 28- CHIRGUH, Bletch: **Kürt Sorunu**, İstanbul, 2009.
- 29- ÇEM, Munzur: **Tanıkların Diliyle Dersim 38**, İstanbul, 1999.
- 30- DERK, Kınane: **The Kurds and Kurdistan**, London, 1964.
- 31- ENTESSAR, Nader: **Kurdish Ethnonationalism**, London, 1992.
- 32- EVREN, Dursun: **Koçgiri Aşiretleri Demokratik Mücadelede**, İstanbul, 2008.
- 33- FIRAT, Mustafa: **Siyasi Bir Cinayetin Anatomisi, Mehmed Şerif FIRAT Olayı ve Kürt Sorunu**, İstanbul, 2010.
- 34- GARO, Sasoni: **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıl'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri**, İstanbul, 1992.
- 35- GÜLMEZ, Mehmet: **Dersim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza**, İstanbul, Basım Yılı Belli Değil.
- R.HALLI, T.C.'nde **Ayaklanmalar(1924-1938)**, Ankara, 1972, s.145-146.
- 36- HATİPOĞLU, Ömer Vehbi, **Bir Başka Açıdan Kürt Sorunu**, Ankara, 1992.

- 37-JWADİEH, Wadie: **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları**, İstanbul, 2004.
- 38- KAHRAMAN, Ahmet: **Kürt İsyanları, Tedip ve Tenkil**, İstanbul, 2004.
- 39- KALMAN, M.: **Ağrı Direnişi (1926-1930), Belge, Tanık ve Yaşayanlarıyla**, İstanbul, 1998.
- 40- KALMAN, M.: **Belge ve Tanıklarıyla Dersim Direnişleri**, İstanbul, 1995.
- 41- KALMAN, M.: **İngiliz ve Türk Belgelerinde Botan Direnişleri (1925-1938)**, İstanbul, 1996,
- 42- KARACA, Emin: **Ağrı Eteklerinde İsyan, Bir Kürt Ayaklanması Anatomisi**, İstanbul, 2003.
- 43- Kemal Mazhar Ahmed- M.Arsenevic HARETYAN: **1925 Kürt Ayaklanması**, İstanbul, 1991.
- 44- **Kendi İfadesiyle PKK Kimdir, Ne Yapmak İstiyor**, MGK Yayını, Ankara, 1994.
- 45- **Koçgiri Halk Hareketi (1919-1921)**, Ankara, 1992.
- 46- Lütfi Ahmed Ramiz: **Emir Emin Bedirhan, 20. Yüzyıl'ın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek**, İstanbul, 2007.
- 47- Mc DOWALL, David: **A Modern History of The Kurds**, London, 2007.
- 48- **Memorandum on The Situation on The Kurds and Their Claims**, Paris, 1943.
- 49- MUMCU, Uğur: **Kürt Dosyası**, İstanbul, 1994.
- 50- MUMCU, Uğur: **Kürt-İslam Ayaklanması (1919-1925)**, İstanbul, 1991.
- 51- OLSON, Robert: **Kurdish Nationalism and The Sheikh Rebellion**, Austin, 1989.
- 52- OLSON, Robert: **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı**, İstanbul, 1992.
- 53- ÖZ, Baki: **Belgelerle Koçgiri Olayı**, İstanbul, 1999.
- 54- ÖZOĞLU, Hakan: **Kurdish Notables and The Ottoman State**, New York, 2004.
- 55- ÖZSOY, Felat-ERİŞ, Tahsin: **1925 Kürt Direnişi Öncesi ve Sonrasıyla**, İstanbul, 2007.
- 56- Prens Süreyya Bedirhan, **Kürt Davası ve Hoybun**, İstanbul, 1994.
- 57- RIŞVANOĞU, Mahmut: **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, İstanbul, 1978.
- 58- SEZER, Duygu: **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara, 1972
- 59- SÖNMEZ, Ali Osman: **Türk Siyasetinde DEP Depremi**, Ankara, Basım Yılı Belli Değil.
- 60- STRAUSS, Steven D.: **World Conflicts**, New York, 2002.
- 61- Şadillili Vedat: **Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar-I**, Ankara, 1980
- 62- ŞİMŞİR, Bilal: **Kürtçülük-II**, İstanbul, 2009.

- 63- TOKER, Metin: **Şeyh Said İsyanı**, İstanbul, 1968.
- 64- UĞURLU, Nurer: **Kürtler, Şeyh Said İsyanı, Kürt Milliyetçiliği**, İstanbul, 2006.
- 65- ULUGANA, Sedat: **Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katliamı**, İstanbul, 2010
- 66- WHITE, Paul: **Primitive Rebels or Revollutionary Modernizes? The Kurdish National Movement In Turkey**, New York, 2000.
- 67- YILDIZ, Ahmet: **Ne Mutlu Türk'üm Diyebilene**, İstanbul, 2001.
- 68- YÜKSEL, Müfit: **Kürdistan'da Değişim Süreci**, Ankara, 1993.
- 69- ZELYUT, Rıza: **Dersim İsyanları ve Seyit Rıza Gerçeği**, İstanbul, 2010.

D-MAKALELER:

- 1- MERAY, Seha: 'Halk Efkarı ve Yoklaması', **S.B.F. DERGİSİ**, 1954, c.IX, S.3.

E-SÖZLÜKLER:

- 1- **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**, İstanbul, 1972, c.III.

F-GAZETELER:

- 1- Chicago Daily News.
- 2- Chicago Daily Tribune.
- 3- Los Angeles Times.
- 4- Manchester Guardian.
- 5- New York Times.
- 6- Observer.
- 7- Time.
- 8- Washington Post.

GAZETE
KÜPÜRLERİ ve RESİMLER

Kurds Lose 5,000 As Revolt Fails

The Washington Post (1877-1954); Jun 17, 1937; ProQuest Historical Newspapers The Washington Post (1877-1992)
pg. 1

Kurds Lose 5,000 As Revolt Fails

Istanbul, June 16 (AP).—The government today announced more than 5,000 Kurdish rebels were killed or wounded in suppression of a revolt in the Dersim region of eastern Turkey.

Official documents disclosed 25,000 troops, equipped with aircraft, stamped out the insurrection, under way for three months.

The government declared the situation was well in hand although rebel leaders, reported to be Habesh Kilo and his son, escaped after being wounded and were hiding in the mountains.

Bands Pillage Towns and Fire On Authorities

Three Concentrations of Rebels Bombed From Air.

By the Associated Press.

Deir-Ez-Zor, Syria, Aug. 11.—
French bombing planes and motor-
ized infantry went into action to-
day to suppress a rebellion of Mo-
hammedan Kurds against French
rule in Syria.

Several Christians were injured,
villages were pillaged and civil
authorities who tried to restore
order were fired upon by bands of
wild Kurdish tribesmen in north-
eastern Syria.

The French were concerned over
the origin of large shipments of
cartridges and other munitions,
found at Aleppo, and consigned to
the rebellious tribesmen.

Specific reasons for the uprising
were concealed under official cen-
sorship.

Three motorized infantry units
and squadrons of warplanes took
the field against the Kurds. Troops
rushed the village of Amouda, near
the Turkish frontier, where two offi-
cers who attempted to restore order
were fired upon, but the Kurds had
evacuated it.

Bombing planes attacked three
villages where important concentra-
tions of Kurds were observed.

At Aleppo, a bomb was thrown
into the home of Dr. Hassan Foad,
deputy of the political party known
as the "National Bloc."

Henry Mevriar, acting high com-
missioner in the absence of Count
Damien de Martel, who is in France,
flew to the scene of the disorders.

(There have been various disor-
ders recently in Syria, attributed to
restlessness over the transition from
French rule to independence. Riots
and strikes, deaths and arrests have
accompanied the organization of a
government intended to relieve
France of the League of Nations
mandate it has held for 15 years.)

'Apricots' Prove Arms for Kurds

The Washington Post (1877-1954); Aug. 14, 1937; ProQuest Historical Newspapers *The Washington Post* (1877-1992)
pg. 5

**'Apricots' Prove
Arms for Kurds**

Beirut, Syria, Aug. 13 (AP).—French inspectors, digging into an innocent looking case of apricots at the Aleppo Railway station today uncovered a shipment of munitions for rebellious Kurdish tribesmen.

The shipment was addressed to Amouda, one of the centers of the month-old violence that has sent French airplanes and infantry into northeastern Syria to clean up agitators for Kurdish autonomy.

French officials, who threw a heavy guard around the station, said the shipment came from the interior. Christians were ordered evacuated from several troubled villages to prevent further Moslem raids.

KURDS' REVOLT

The Manchester Guardian (1828-1959); Jun 17, 1937; ProQuest Historical Newspapers The Guardian and The Observer (pg. 20)

KURDS' REVOLT

Over 5,000 Killed or Wounded

ISTANBUL, JUNE 16.

It was officially revealed to-day that well over 5,000 Kurdish rebels were killed or wounded during the three months of the recent insurrection in the Dersim.

The Government, it is stated, after sending 25,000 troops supported by aircraft against the rebels, is now master of the situation. The main leaders of the revolt were seriously wounded but have not been captured. It is believed they are hiding in impregnable natural fortresses in the mountains.

The Kurds had sent an ultimatum in opposition to the Government policy of instituting garrisons, building bridges, and disarming tribes. In addition, they refused to pay any taxes. Subsequently they attacked military posts and blew up bridges. The Government's casualties in the fighting were thirteen killed and eighteen wounded.

The Prime Minister, General Isma'il Inonu, is leaving for the Dersim to-night to supervise the enforcement of Western reforms there.—Reuter.

Trouble in Turkey

The Manchester Guardian (1828-1959); Jun 19, 1937; ProQuest Historical Newspapers The Guardian and The Observer (1791-2000); pg. 12

which live on the borders of Turkey. When the Ottoman Empire was stripped of its subject races at the end of the war the Kurds were left as the only racially homogeneous group still under Turkish suzerainty, but the largely artificial borders which divide Turkey, Iraq, and Persia cut across their mountainous homes, and they are to be found in all three countries. However unlovable they may be as a race and however bloody their past history, they have certainly suffered in recent years from these three modernising Governments. For they have all the qualities traditionally associated with tribes which have lived for a long time in inaccessible mountains; they resent any outside control, they fight among each other, and they fight still more against anyone who tries to impose his will on them. Before the war they were left discreetly alone, except on occasions when they were made use of by the Ottoman authorities against the unfortunate Armenians. But the Turkey of Kemal Ataturk cannot allow such obstinate independence to continue. Every attempt he has made to impose his reforms on these tribes has been withstood, and though this last rebellion is stated to have been against the introduction of compulsory education the demands presented to him by the tribal chiefs show that it is not one particular item of his programme but his control in general which is objected to. The tribes have now been bombed into submission. The opinion in Turkey is that if they were to be given better land the Kurds would settle down peaceably; in any case their old existence is being made impossible for them.

Trouble in Turkey

The news has now leaked out that there has once more been serious fighting between the troops of Kemal Ataturk and the fierce Kurdish tribes

Alişer ile
Zarife Hanım

Bedirhanlar (Kâmuran,
Süreyya ve Celadet)

Kazım Karabekir Pasa

Refet Bey (Bele)

Ali Fuat Pasa (Cebesov)

Cafer Tayyar Bey

Adnan Bey (Adıvar)

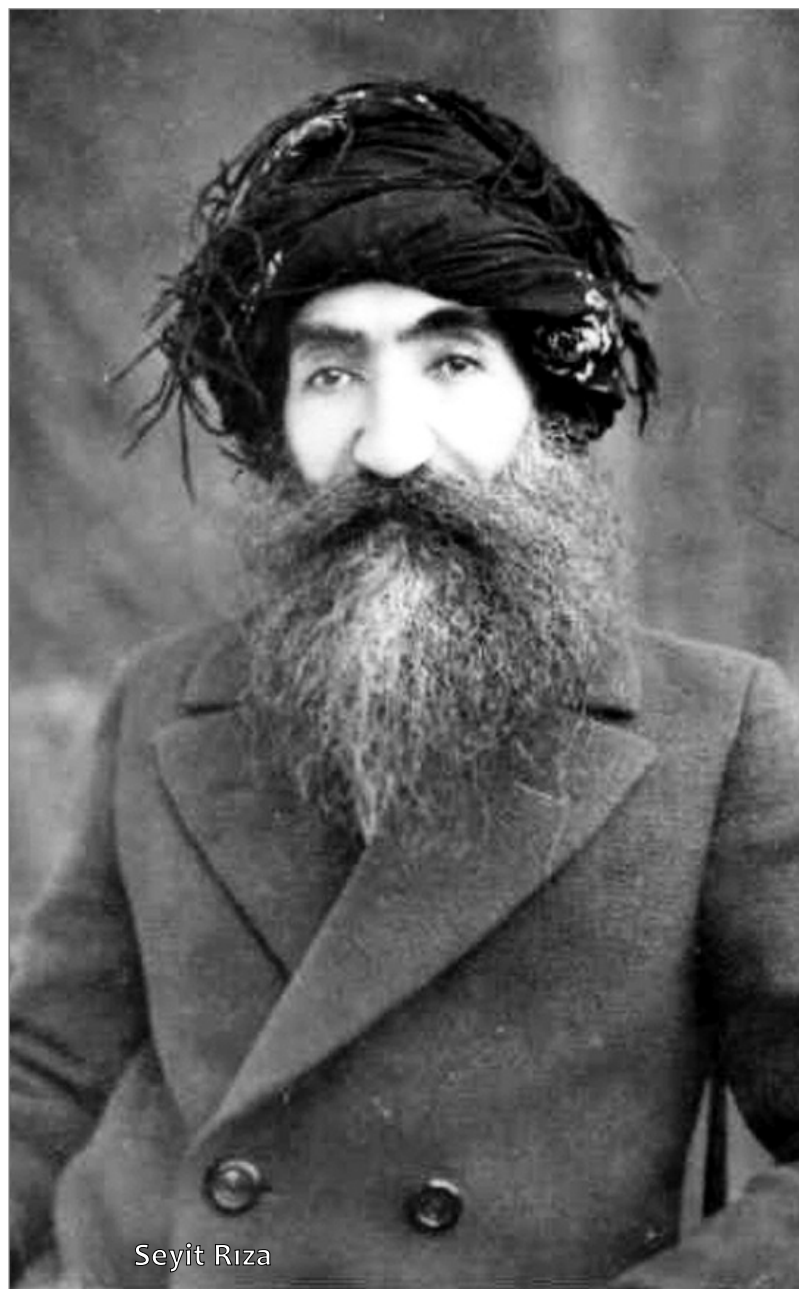
Rauf Bey (Orbay)

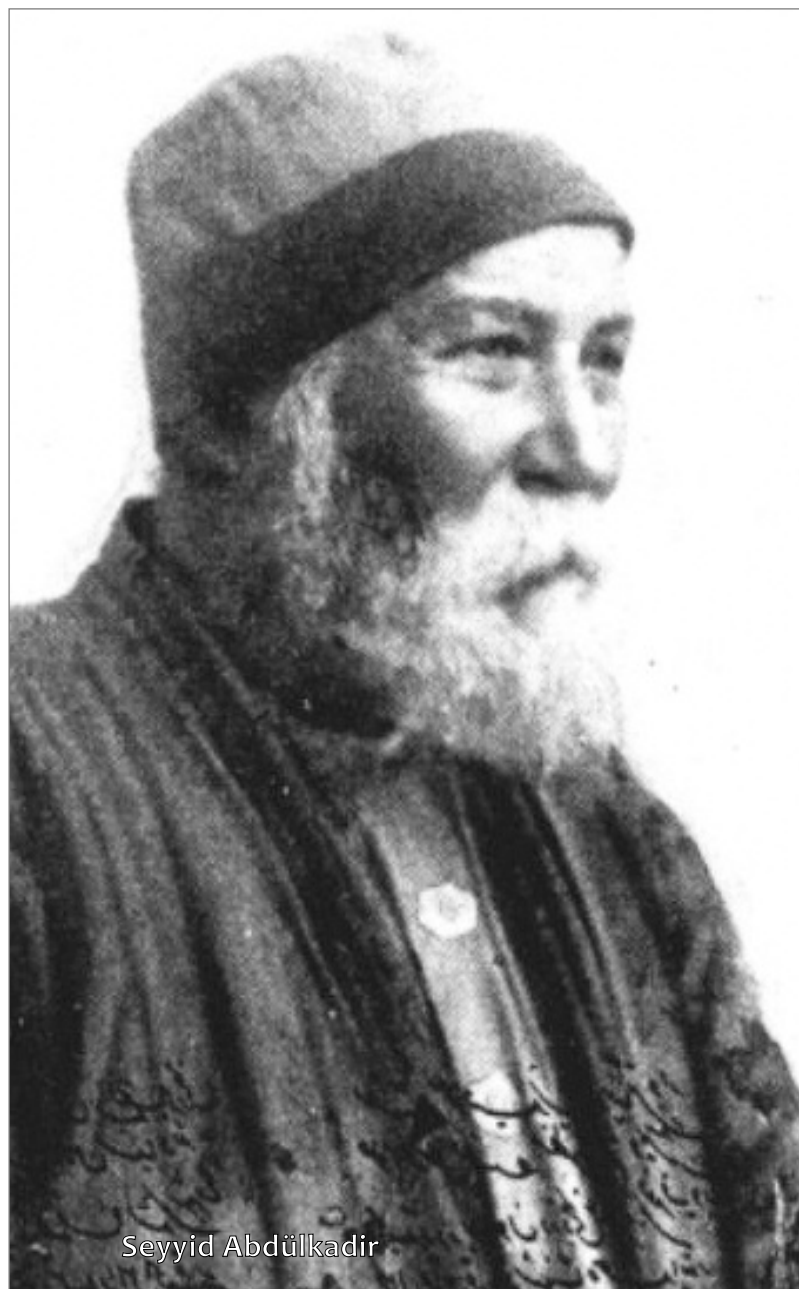
Nuri Dersimi

Şeyh Said

Seyit Rıza

Seyyid Abdülkadir

Babanzade Abdurrahman
Paşa'yı gösteren
bir gravür